

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

15067

891.99

Σ-63

0

2003

891.542-3
6/63

891.542-3
6-63

4.8

Ա. ՇԻՏԱՆԵԱՆ

ԿԱՐԻՊ ԱԽՊԵՐ

ՀԱՅ ԻՐԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԷ ԱՌՆՈՒԹՅՈՒՆ

Վ Ա Ռ Ն Ա

ՏՊԱՐԱՆ «ԻՐԱԿՈՒՆՔ»Ի

1908

زاد طاران كنگلانی
استانبول

جمهورية مصر العربية
مكتبة جامعة القاهرة
القاهرة

ՀԱՅ ԿՆՆԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ
ԼԻԲՐԱԻՐԵՑԻՏԵՅՈՒՆ
ՀԱՅԿԻՆՏԱՆԻ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ
STANBUL

291.93

C-63

Ա. ՇԻՏԱՆԵԱՆ

ԿԱՐԻՊ ԱԽՊԷՐ

485

ՊՐՏԱՏՊՈՒԱՄ «ԻՐԱՒՈՒՆԵՐ» ԼՐԱԳՐԵ

3057

زارطاریان کتبخانه سی

استانبول

چهارم آغوز ۱۳۲۷

1908

ՏՊԱՐԱՆ «ԻՐԱՒՈՒՆԵՐ»

ՎԱՌՆԱ

Y. & B. ZARTARIAN PUBLISHERS
STAMBOUL TCHAKMAKDJILAK N. 24-25

8259

ԿԱՐԻՊ ԱԽՊԵՐ

Ա

Իրեկուն էր հորիզոններու ետին ծածկուող արեւը կրակի գոյն ցուլք մը սփռած էր երկնամուտի վրայ, որ լուրթ կապոյտ մշուշի մը տակ կը դողդողար կարծես:

Այդ պահուն՝ վանի քաղաքէն երեք ժամ հեռաւորութեամբ՝ Ա. . . գիւղին մէկ անշուք թաղին մէջ, ծերունի մը կեցած էր ցածուկ ու փլփլկած տունի մը դուռը եւ՝ աչքը չորս բրած՝ կը դիտէր փողոցէն անցնողները:

Յիսունն անցած էր այս ծերունին. միջահասակ, նիհարակազմ ու տկարացած կերեւար. Անոր կերպարանքը նման էր ժանգոտ երկաթի մը ու աչքերը՝ թորը ու փոս ինկած էին կոպերուն ներքեւ: Երկայն ու հնամաշ վերարկու մը հագած էր ու գլուխը դրած էր կաշի կտրած արախչի մը, որ կիջնէր իր կնճռոտած ու ճողատ ճակտին վրայ: Զեռքը հաստ ու կոր գաւազան մը կար, որուն կրթնած էր բոլոր մարմնն ու վր:

Յայտնի էր որ ծերունին մեկու մը կը սպասէր, որովհետեւ ակամայ չարժուհիներ կընէր ու երբեմն ալ ինքնիրեն տրտունջներ կը մտաւար:

Կամաց կամաց մութը կը կոխէր: Երբ ներս մտնելու կերթար, ահա՛ իր դրացի Փանոս քովը մտեցաւ ու ըսաւ.

92488-Ա2

307-2002

— Նա՛, Ռէս Մուրա՛տ, էս թուղթը Շիրվաննեց
Գաբրիէլ Ազէն տուեց:

Ու ծերունիին յոնձնեց գոց ճ նամակ մը:

Թշուառ մարդը չուտով մը թուունը գնաց ու սիւ-
ներէն մէկուն դամուած հողէ ճրադը վառեց ու սկը-
սաւ կարգալ այդ գրութիւնը: Այնքա՛ն յուզուած էր
որ չը լսեց դուռին բացուելն ու քսաներկու տարե-
կան, յաղթանդամ ու լբարձրահասակ երիտասարդի
մը ներս մտնելը:

— Ի՞նչ գրութիւն է այդ, հա՛յրիմ, հարցուց երի-
տասարդը դողդալով:

— Ոչի՛նչ... Թոթովեց ծերունին ու ձեռքին մէջ
ճմրակեց զայն:

— Ինչպէ՛ս «ոչի՛նչ...» Ախպէր Փանոս քաղաքէն
նամակ մը բերած է եղեր, չէ՞...:

— Բերած... բայց նամակ չ'էր:

— Հապա՞:

— Երկտող գրութիւն մըն էր:

— Ուսկի՞ց:

— Սա՞ Շիրվաննեց Գաբրիէլ Աղայէն:

— Ազէ՛կ, Պուրեմն ինչո՞ւ կը ծածկես ինէ .. գաղ-
տնի՞ք մըն է:

— Ամենեւին... միայն թէ՛ շեմ սեղեր որ ատանկ
բանի մը համար ոիրտդ ճմլես, զուա՛կս... Հառաչեց
ծերունին՝ չկրնալով աչքերու արցունքները զսպել:

— Յայանէ՛, հա՛յր իմ, շեշտեց երիտասարդը՝ հե-
տաքքբութենէն խղզուած ճայնով մը:

Ծերունին, որուն Ռէս Մուրատ կը կոչէին, դող-
դոջուն ու հալումաչ դարձած ձեռքը սիրելի զուա-
կին երկնցուց ու յա՛նձնեց անոր ճմրտկուած թուղ-
թը:

— Ա՛խ, քանի որ կը ստիպես ինձի, մըմնջեց ան
արցունքները սրբելով. կարգա՛ ու հասկըցի՛ր մեր
վիճակը:

Երիտասարդը բացաւ թուղթն ու անա՛ ինչ որ
կարդաց անոր մէջ.

Վան քաղաք 25 օգոստոս. 1885

Մեծապատիւ

Ռէս Մուրատ կարիպենց

Ա... դիւղ

Գրաբերս՝ Ախպէր Փանոս ձեզի պիտի յանձնէ յայն
երկտող գրութիւնս, որով կը յայտնեմ թէ մուրհա-
կին պայմանաժամը լրանալու մօտ է: Իթէ հարկ ե-
ղած դրամները չը պատրաստէք ես պիտի հարկադրու-
ւիմ կառավարու թեան զիմելու եւ այս անգամ ատու-
նդ ու կարասիներդ ծախելու:

Արդ, թուականէս սկսեալ երեք օր միա՛յն պայ-
մանաժամ կարող եմ տալ: Առանց յասպղելու քա-
ղաք եկէք եւ գործերնիդ կարդադրեցէք:

Ընդունեցէ՛ք բարեւներս:

Բարացակամդ՝ Գաբրիէլ Շիրվաննեց:

— Որքա՞ն է այս պարտքը, հարցուց երիտասար-
դը՝ ծայրէ ի ծայր կրորդայի յետոյ:

— Ի՞նչ գիտնամ... կակազեց Ռէս Մուրատ մին-
տարի մը վրայ իյնալով:

— Չե՞ս յիշեր:

— Կը յիշե՛մ, կը յիշե՛մ... յիտուն ու թը լիխայ է:

— Ե՛րբ եղած է այդ պարտքը:

— Ատուած գիտէ, զուա՛կս, հառաչեց Ռէս Մուրատ

— Երբաասարգը չը կրկնեց հարցումները, նկա-
տելով որ թշուառ ծերունին մահւան գոյն մը կ'առ-
նէր ու բոլոր ճարմուղը կը սարսուռ: Պահ մը մը-
տածեց: Յետոյ ձեռքը հօր ուսերուն վրայ դնելով
ըսաւ .

— Ի՞նչու այդքան ցաւ կը զգաս ես ողջ ըլլամ
հա՛յր, հարկա՛ւ Աստուած կարող է բարի դուռ մը
բանալու մեր վրայ: Ո՞վ է որ պարտք չունի... :

— Ա՛խ, սիրելի դաւա՛կս, ընդհատեց Ռէս Մու-
րատ լալակիթնամ չեչտով մը. չէ՛, չէ՛՛ ուզեր որ իմ
կրակիս մէջ իջնայիր, չէ՛ր՛ ուզեր որ վրայիս սեւ օ-
ձու շապիկը դուն ալ հագնէիր... անա՛ ցաւս:

— Պարտականութիւնս է՛ ջու բարեքննրուդ տեղ
աշխատիլ... : Այսքան ժամանակ քրտինքդ թափե-
ցիր ինձի համար, միթէ ապերախտ պէտք է գտնու-
ւիմ: Ամենեւի՛ն: Վաղը կերթամ քաղաք, կը ներ-
կայանամ այդ Շիրվանեց Գաբրիէլ աղային ու կա-
ռաջարկեմ որ մուրհակը փոխանակադրի մը վերածու-
ւի... չըլլա՞ր:

— Մուրհակը փոխանակադրի մը վերածուի՞... :

— Այո՛ :

— Բեռո՞յ... :

— Յետոյ քանի մը ամիսէն կ. Պօլիս կ'երթամ ու
կը վճարեմ:

— Ի՞նչ կրօնա, դաւա՛կս, կը մեղսուինս դիս:

— Ի՞նչ կայ որ... մինակ ես չեմ այդ ճամբան ին-
կողը, հա՛յր իմ, դուն լայն պահէ սիրտդ:

— Հապա նշանա՞ծդ... :

— Է՛հ, հարսնիքը կընեմ. անկից ետքը կը մեկ-
նիմ:

Ռէս Մուրատ հեկեկանքով մը դաւկին վրդն ին-
կաւ ու պաղատեց .

— Չէ՛, որդի՛ս, չէ... ձեռքովդ հողը զի՛ր զիս ու
անանկ բաժնուիր ինէ՛ :

— Բայց, հա՛յր, կա՞յ ուրիշ Յիջոց մը... առար-
կեց երիտասարգը: Չէ՞ որ քանի մը օրէն փողոցին
մէջ պիտի մնանք: Ո՞վ կը բռնէ մեր ձեռքը... ո՞վ
կը գթայ մեր վրայ:

— Ճշմարիտ է. մէկը չը բռներ մեր ձեռքը. մէկը
չը գթար մեր վրայ կրկնեց Ռէս Մուրատ: Կուրախա-
նա՛ն ա՛խ կուրախանա՛ն... :

— Ուրե՞մն աւելի պատուաւոր չէ՞ առաջարկու-
թիւնս:

— Պատուաւոր է... բայց նայինք խնամի Աւէտ
կընդունի՞ որ դուն ամուսնանալէդ ետք մեկնիս:

— Խնամի Աւէտ չկրնար իմ կամքիս վրայ բռնա-
նալ... :

— Ի՞նչ դիտնամ... տարօքինակ մէկն է ան... կեղ-
նէ խնդիր կը հանէ այդ մտորին:

— Ես անոր ալ առաջուց կրօնու Եթէ չ'ընդունիր,
այն ատեն բարով վայելէ աղջիկն... ինձի համար
չէ՛ :

— Տեսա՞ր, որդեա՛կս, իրաւունք ունիմ բսելու թէ
«Վրայիս սեւ օձու շապիկը չէ՛ր՛ ուզեր որ դուն հագ-
նէիր... »:

— Կը վշտանամ, հա՛յր, եթէ կրկնելու ըլլաս: Աշ-
խարքիս մէջ Աստուծոյ եւ քեզի պարտական եմ:
Պէ՛տք է սիրով կատարեմ խղճիս վրայ ծանրացած
պարտականութիւններու Ո՛ն, այս յաւիկին տակ ճիշտ
քսան տարի է որ դուն եղած ես իմ բովանդակ

կեանքս: Այսօր երիտասարդութիւնս թո՛ղ հող մտնէ
եթէ այդ շնչին մուրհակը չը կարենամ վճարել:

Ռէս Մուրատ այս անդրդուելի ու միանգամայն
որդիակա՛ն վեհ կամքին հանդէպ սահմակած մնաց:
Հետեւաբար երեսի վրայ ինկաւ ու սկսաւ հեծկլտալ:
Ո՛հ, դառն էր իրեն իր մէկ հատիկ զաւկէն հեռու
ապրել...: Երկու տարի է ի վեր աշխատելու ան-
կարող եղած էր: Ո՞վ պիտի նայէր զինքը եթէ Ա-
ւետէնց աղջիկը չտային...:

Բոլոր գիշերը չը քնացաւ: Առասն խնամի Աւե-
տիս գնաց ու յայտնեց եղելութիւնը: Բարի մարդ
մընէր խնամի Աւետ. սիրով ընդունեց ու սիրա
տուաւ:

* *

Վանայ քաղաքին գոց շուկային մէջ, գրեթէ խա-
ւարջուտ անկիւն մը ննդ ու մքլոտած գրասենեակ
մը կար որուն կան կարասիները փոշիով ու ապա-
կանութեամբ մը ծածկուած էին: Գրասենեակին մէկ
կողմը դրուած էր հինցած ու փտելու մօտ սեղան
մը, պատէն կախուած էին ծխախոտէն ու ամուխի
մուխէն գեղնցած թո. դթեր եւ տախտակամածին վը-
րայ ս՛տուկ մը կը տեսնուէր:

Ատու էր. բարձրահասակ, յաղթ կազմուածքով
գինեթոյր կերպարանքով պալարուտ ու խոշոր քի-
թով, եօթանասունն անցուցած տարիքով, կնճո-
տած ճակատով, խանձրած պեխերով ու ծանրահայ-
եաց աչքերով մարդ մը այդ գրասենեակը մտաւ ու
սեղանին քով դրուած խարխուլ օթոռին վրայ նս-
տեցաւ:

Այս անձը Շիրվանէց Գարբէլ աղան էր:

Ճարիներէ ի վեր վաշխառութեամբ կապրէր ու

իբ գծուծ նկարադրին շնորհիւ յաջողած էր անագին
գումար մը դիզել: Կ. Պօլիս ներկաեացուցիչ մը ու-
նէր, որուն կը յանձնուէր փոխանակագիրներու
վճարմունքը: Հետեւաբար, երբ թշուառ գեղացին իբ
ոտքն իյնար կուտար երեք քարթ ոսկի ու փոխա-
նակազրին մէջ կը նշանակէր մէկ ոսկի ու կը խր-
կէր ներկայացուցչին:

Շիրվանէնց Գարբէլ աղան իբ ձեռքին պոյու-
սակը բացաւ ու անոր մէջէն մէկիկ մէկիկ դուրս
հանեց մուրհակները ու փոխանակագիրներու ծը-
րարներ, յետոյ սկսաւ թղթատել: Մուրհակներէն
մին մէկ կողմն գրաւ ու ինքնիրեն մուտաց.

— Ա՛խ, սա անիծած Թէս Մուրատ չի պիտի գայ,
գիտեմ... Կս ալ ցերեկէն ետքը կառավարութեան
կը դիմեմ ու կը կատարեմ գրաւումի գործադութի. ն-
ները... տեսնե՛նք, ո՞վ պիտի զղջայ...:

— Բայց դե՛ռ խօսքն աւարտած չէր, անա՛ երի-
տասարդ մը ներկայացաւ իրեն ու բարեւեց: Այս
երիտասարդն Ռէս Մուրատին որդին էր:

— Օ՛, Պարօն Ասլա՛ն: Բարո՛վ եկար... կակազեց
վաշխառուն՝ կեղծ ձայնով.

— Բարի՛ տեսանք... ըսաւ երիտասարդը. որ մեր
ծանօթ Ասլանն էր:

— Նստի՛ր քնայինք... մինակդ եկա՞ր:

— Այո՛, ... հայրս տկար ըլլալուն համար չը կրցաւ
գալ:

է՛յ... Ի՞նչ ըրիք... մուրհակին պայմանաժամը
լրացած է:

— Բան մը չկրցանք ընել, Գարբէլ աղա՛:

— Ի՞նչ ըսելէ... հապա ի՞նչ ըսելու եկած ես:

— Ե՞ս :

— Դո՛ւն :

— Ձեր մեծութենէն խնդրելու որ ժամանակ մը տաք ինձի :

— Յետաձգելու համար :

— Ըի՛շտ է :

— Ազէ՛կ մտածեր էք... մրմուռաց ծածկամիտ վաշխառուն՝ իր լայն ու թրթռչ շրթունքները ծոմակելով ու դէմքը բոլորովին թթուեցնելով : Անշուշտ այդ խաղը հայրդ սարգած ըլլալու է, չէ մի՛ :

— Ասիկա խաղ մը չէ, Գարբէլ աղա՛, ընդհատեց Ասլան վիրաւորուած ձայնով մը : Ես եկած եմ «իմ վրաս առնելու հօրս պարտքը...» :

— Վա՛յ... ի՞նչ ունիս այդ պարտքիդ փոխարէնը :

— Բան մը չունիմ... միայն երիտասարդութիւն մը :

— Շիտա՛կ... հեզնեց վաշխառուն : Կերեւի որ հայրդ՝ գերեզմանի մը եղբը հասնելէն ետքը՝ վրայի բերը քեզի յանձնեց : անանկ չէ՞ :

— Եթէ ատանկ ալ ըլլայ, Գարբէլ Աղա՛, նորէն ամօթ բան մը չէ : Հարկաւ ես իր որդին եմ... պարտական եմ անոր պարտքը վճարելու :

— Այդ այդպէ՛ս է... բայց չեմ կրնար մուրհակին պայմանաժամը յետաձգել, Պարոն Ասլա՛ն, քանի որ ուշ կամ կանուխ դարձեալ ըլլալիքն այսօրուան միջոցն է : Դուն գեղացի վարժտպեալ մըն ես... ի՞նչ կրնաս շահիլ որ ի՞նչ աւելցունես պարտքիդ համար :

— Բայց վրաս կառնեմ այս պարտքը չէ թէ հոս վճարելու... առարկեց Ասլան աներկմիտ շեշտով մը :

— Հապա՞... :

— Ո՛չ, ես որոշած եմ կ' Պօլիս երթալ :

— Ի՞նչ կըսես... հայրդ կը թողու՞ :

— Համոզեցի զինքը :

— Անանկէ նէ փութանակագիր կը շինուի :

— Ինչպէս որ կընդունիք :

Վաշխառուն աչքերը բացաւ ու նայուածքը շողշողացուց արտակարգ ցնծութեամբ մը : Կ. Պօլիս իրեն համար հանքային անյատակ ու ընդարձակ աշխատանոց մըն էր, ուսկից ափով դեղին ոսկիներ կուգային ամեն ամիս : Ասլան այդ աշխատանոցին մէջ պիտի ըլլար սւ անոր քրտինքը կլորիկ ոսկիներու պիտի վերածուէր : Հետեւաբար հին ու նենդաւոր աղուէսի դիմակը դրաւ երեսին ու ձայնը մեղմացունելով, ըսաւ .

— Հիմակ ի՛նչ որ է... գոնէ կրնամ կերպով մը համաձայնիլ. բայց լսածիս նայելով՝ նշանուած ես եղեր... :

— Ամիսէ մը պիտի ամուսնանամ ու պիտի մեկնիմ նկատել տուաւ Ասլան :

— Անմիջապէ՞ս :

— Է՛հ, ատոր պէս բան մը... շատ չպիտի սպասեմ :

— Ամենէն լուսն այդ է... խնդիրն պատիդ չը կորսնցնելու վրայ է : Աստուած ողջութիւն տայ, երբ պարտքդ վճարես ու վերադառնաս, կարող ես ընտանիքիդ սէրը վայելել : Ուրիշ կերպով հանդիստ չես ըլլար... :

Շիրվանէնց Գարբէլ Աղան պահ մը լռեց ու սկսաւ մտածել : Անոր չոր ու եպերելի զանգուածով մը լեցուն զանկին տակ գաղափար մը մխրկտաց ու յանկարծ կերպարանքը մթնցուց : Ասլան չը կոահեց

այդ տհաւոր այլայլութիւնն, որ պատկերուեցաւ իր բովանդակ ապսկանոթեամբը, այդ պատճառաւ հարցաւ ք

—Փոխանակադիրը այսօր պիտի շինուի:

—Հտրկա՛ւ . . . դիտել տուաւ վաշխառուն ծանր ու նենգ ձայնով յըս Ռայց պէտք է հայրդ ներկայ ըլլայ:

—Ի՞նչու համար:

—Որ ստորագրէ:

—Իմ ստորագրութիւնս չը բաւե՞ր:

—Ամենեւ՛ ին:

—Պատճառը:

—Պատճառը պարզ է. դուն կեանքէդ զատ բան մը ունի՞ս:

—Չունիմ:

—Խիստ լա՛ւ. եթէ վաղը թո՛՛սս մեռնելու ըլլաս ո՞վ պիտի վճարէ քու պարտքդ, Զէ որ հայրդ կրնայ չը ճանչնալ: Ըսէ՛, իրաւունք ունի՞մ այս առարկութիւնն ընելու:

—Իրաւացի՛ էք . . . դողողաց Ասլան որ հագիւ կարողացաւ իր անդուսպ բարկութիւնը կոկորսին մէջ խնդրել:

—Ուրեմն դնա՛ դիւղը, յայտնէ հօրդ ու միասին եկէք որ փոխանակագիրը շինուի:

Ասլան դողողալով դուրս ելաւ Շիրվանենց Գարբէլ աղայի գրասենեակէն ու արագ արագ գիւղը վերագարձաւ: Հետեւեալ օրը Ռէս Մուրատ ու ինքը գարձեալ վաշխառունն ներկայացան:

—Չպիտի ընդունէի . . . բայց սրտս մէջ տե

ունենալուդ, հարկադրուեցայ ընդունիլ . . . ըսաւ Շիրվանենց Գարբէլ աղան իր յատուկ կեղծաւորութեամբը: Հաստատայ որ շատ ու շատ սպասեցի, ոէս Մուրատ:

Ծերունին որ խնդրած էր հոգնկան դառն ու կսկծալի վիշտի մը ներքեւ ու չէր կրնար լեզուն շարժել, գլուխը կոտրքին վրայ կախեց ու խոր հառաչանք մը հանեց բերնէն:

—Մարդ Աստուծո՛յ, դո՛ւն ալ . . . դիտել տուաւ վաշխառուն, որ կուսնեց Ռէս Մուրատի ստիճացաւ: Մինակ քու զաւակդ չէ այդ ճամբան ինկողը . . . Ի՞նչ ընես . . . աշխարքս աստ՛նկ է . . . մէն տառապանքներու գէ՛մադրելով պիտի կրնանք նշատակուու հասնիլ:

Ռէս Մուրատ հիկցաւ այս քստմենի ճեզուութեան իմաստը, բայց չը կրցաւ պատասխանել. որովհետեւ ա՛յն անդունդին եզրը կը գտնուէր ուր անողք թշուառութիւնը կեցած էր: Օ՛հ, իր վաղձմի ու ասպրնջական բարեկամը գտած էր անոր սրտին մէջ, է՛ն խորունկ տեղը՝ արիւնտա վէրք մը որ կը խոցոտէր զայն:

—Իրաւունք ունի՛ք Գարբէլ աղա ըսաւ Ռէս Մուրատ՝ երկար ու ցատատանջ մտածումէ յետքը: Աշխարհքս աստանկ, անիւ մը ունի ու ան կը դարնայ: Ի՞նչ ընեմ ճակատագիրս է պիտի քաշիմ:

Ասլան կը նեղուէր. այդ ցնդիկ ու միանգամայն տիրացուական տրամախօսութիւնները չէր ուզեր լսել. միքենաբար ոտքի ելաւ ու ընդմիջեց:

—Աւելի աղէկ է դորձերնիս կարգադրենք. թողէք այդ ճակատագրական վարդապետութիւնը:

— Ըջմարիտ կը խօսիս, նկատել տուաւ վաչխա-
ուսն ու պայռուսակէն երեք հատ փոխանակագիր
հանեց ու գրաւ սեղանին վրայ, Հիմակ այս փոխա-
նակագիրները վճարելի են վեց ամսով, տասը ամ-
սով ու մէկ տարիով: Այնպէս որ երկուք ու կէս
տարուան ժամանակամիջոցին մէջ՝ յիսուսութիւն
լիբայի պարտքերնիդ՝ հարիւրին տասը տոկոսով՝
պիտի դանձուի իմ կ. Պօլսոյ ներկայացուցիչին մի-
ջոցաւ: Այս է՝ բէնքը: Չը մոռնամ ըսելու թէ՝
որոշեալ պայմանաժամը չը լրացած՝ իմ ներկայա-
ցուցիչս միայն անգամ մը լուր տալու պարտական
է. հակառակ պարագային մէջ՝ տասն եւ հինգ օր
առաջ կրնայ վերադարձուիլ ինձի ու կառավարու-
թեան դիմելու ժամանակ ունենամ:

Ռէս Մօւրատ վիզը ծռեց, ինչպէս հլու անասուն
մը՝ լուծին ծանրութեան տակ. իսկ Ասլան ստորագ-
րելու հաւանութիւնը տուաւ եւ փոխանակագրին
մօտեցաւ: Արդարեւ երեք փոխանակագրներն ալ
ստորագրեցին հայրն ու որդին եւ յետոյ մեկնեցան.

Քի.

1885 թուականին էր:

Ասլան ամուսնանալէն չորս ամիս ետքը թողուց
իր ծերունի հայրն ու պաշտելի կիներ եւ կ. Պօլիս
մեկնեցաւ:

Բաւական զարգացած ու մտաւորական բարձր
կարողութեան տէր էր ան հետեւաբար անգործ
չմնաց. վաճառականի մը քով երկրորդական գրադրի
պաշտօն մը գտաւ ու սկսաւ աշխատել: Ամստթոշակը

գոհացուցիչ չէր. բայց Սլը յուսար որ յաւելում մը
կրնար ըլլալ քիչ ժամանակէն:

Հաղիւ թէ մէկ ու կէս ամիս աշխատած էր. առ-
տու մը Վանեցի բեռնակիր մը ներկայացաւ ու
յայտնեց իրեն թէ՝ Շիրվանէնց Գաբրէլ աղայի մարդը
կուզէր տեսնել զինքը:

Բոլոր մարմնովը սաւստաց Ասլան ու բեռնակիրը
ճամբնէն յետոյ՝ ցածուկ սեղանի մը վրայ ինկաւ
եւ մտածեց: Այդ պահուն վաճառատան տէրը ներս
մտած էր: Տեսնելով տոյգ արգահատելի դրութիւնը
հարցուց.

— Ի՞նչ ունիք պարոն Ասլան:

— Ինչ մը չունիմ, թոթովեց Ասլան ու աչքերը
բանալով ընդոստ ոտքի վրայ ցատկեց:

— Ի՞նչպէս բան մը չունիս. կը տեսնեմ որ լացեր
ես. Ի՞նչ է պատճառը:

— Ո՛հ, տէր իմ, պատճառը թշուառութիւնս է.
հեծկլտաց Ասլան ու չը կրցաւ զսպել աչքերու յորդ
արցունքները:

Ինքի վաճառականը հետաքրքրութեամբ մը հարց
ու փորձ ըրաւ եւ հասկցաւ ամեն բան. յետոյ
ըսաւ.

— Ինչ որ առաջին փոխանակագիրը քսան եւ
հինգ լիբայ է. ահա կուտամ որ վճարես զայն:
մնացեալը ժամանակ պիտի ունենաս վաստակելու ու
այնպէս հատուցանելու:

Ու յանձնեց այդ գումարը Ասլանին. որ Շիրվա-
նէնց Գաբրէլ աղայի ներկայացուցիչին տարաւ զայն
ու ստացաւ փոխանակագիրը:

Ասլան քանի մը ամիս ետքը նամակ մը առաւ

Երկրէն Այդ նամակին մէջ յայտնուած էր թէ՛ Աստուած աղջիկ զաւակ մը տուած էր իրեն անունը Վարսենիկ էր: Միեւնոյն ատեն՝ ձերուհի հայրը բաւական ապաքինած էր ու կրնար գործել: Ասիկա աւրախութեամբ մը լեցուց իր սիրտը: Մանօթ հայրենակից մը ունէր որ կ'օլտոյ Բարձր. վարժարանը կը յաճախէր: Անոր դիմեց ու խնդրեց որ հօրմէն ոսկի մը փոխ առնէ ու տայ իրեն:

— Ամենա՛յ սիրով, ըսաւ հայրենակից ուսանողը: Ու օր մը ետքը տուաւ Ասլանին լիբայ մը:

Ասլան այդ ոսկին իր հօրը խրկեց ու միանգամայն յայտնեց թէ առաջին փոխանակագիրը վճարած էր Այսպէս անցան ու թն ամիսներ...:

Համակցելի ու աշխատասէր երիտասարդը չափազանց սիրելի դարձաւ վաճառատունին մէջ ու ամսաթոշակը բարձրացաւ մինչև հինգ ոսկիի այնպէս որ կարողացաւ տիրոջը պարտքը վճարելէն ետքը՝ քանի մը ոսկի ալ երկրորդ փոխանակագրին համար աւելցունել: Օր դարձեալ քսան եւ հինգ լիբայի վրայ շինուած էր:

Երբ տասը ամսը լրացաւ, իսկոյն վաճառականէն ստացաւ քսան եւ հինգ լիբայի գումար մը ու զայն ալ վճարեց. կը մնար երրորդ փոխանակագիր մը, որ մէկ տարուան պայմանաժամով շինուած էր ու քսան լիբայ էր:

— Է՛հ սրմնից Ասլան ինքնիրեն, Աստուած ոգորմած է, այս վերջին փոխանակագիրս շատ ժամանակ ունի ու մեծ գումար մը չէ՛ կեցի՛ր այս ամիս չորս ոսկի պարտք ընեմ աղայէն ու հօրս զրկեմ որպէսզի խեղճ չմնայ ընտանիքս: Ընդունի՛ հօրս օրհնութիւնը իմ յաջողութիւնս ու կեանքս է:

1001
307-2002 (3057)

Վաճառականը սիրով ընդունեց ու ամբողջ ամսական մը կանխիկ վճարեց որ հայրենիքը զրկէ: Ասլան երջանիկ էր, եթէ երբէք պանդխտութեանը մէջ երջանկութիւնը կրնայ թափանցել: Նոյն տարին պիտի վճարէր հօրը պարտքը ու տարի մըն ալ պիտի կենար, յետոյ հայրենիք վերադառնար:

Բայց, աւա՛ղ, անակնկալ գժբաղդութիւն մը ամեն բան տակնուվրայ ըրաւ: Այն վաճառատունն, ուր կաշխատէր Ասլան շուրջ երկու տարիէ ի վեր, գիշեր մը գողերը մտած էին ու գրամարկը բանալով ահագին գումար մը վերցուցած:

Կառավարութիւնն ուրիշ պաշտօնեաներու հետ պարտաւորուեցաւ ձերբակալել Ասլանն ու բանտարկել:

Այդ բանտարկութիւնը տեւեց չորս ամիս: Սև օրովհետեւ քսան լիբային փոխանակագրի պայմանաժամը լրացած էր: Շիրվանէնց Գարբէլ ազախ ներկայացուցիչը դարձուցած էր Վան, Անխիզճ վաշխառուն կաշխարհ Ռէս Մուրատը ստիպած էր վերանորոգել զայն իր ստորագրութեան ներքեւ ու կ'Պօլիս զրկել: Ինկած ձերուհին չը կրցաւ մերժել: Քսան ոսկիի փոխանակագիրը տուգանքով ու կըրկնակի տոկոսով միասին քանութիւն լիբայի բարձրացաւ ու մէկ տարուան պայմանաժամ արուեցաւ:

Ասլան բանտէն անպարտ արձակուեցաւ: Անմիջապէն Շիրվանէնց Գարբէլ աղայի ներկայացուցչին դիմեց ու ներողութիւն խնդրեց փոխանակագրին ժամանակը անցունելուն համար:

- Է՛, ոչինչ, ընդհանրեց գարշաժիպ ներկայա-

ցուցիչը, կարգադրուած է փոխանակագիրերնիդ, անհող եղէք:

— Ինչպէ՞ս կարգադրուած է, դուչեց Ասլան՝ որ տեղեկութիւն մը չունէր վերագարձէն... :

— Պայմանուող համաձայն ես հարկադրուեցայ փոխանակագիրը վերագարձնել:

— Է՞հ:

— Հայրենիքը հայրդ վերանորոգած է իր միակ ստորագրութեան ներքեւ:

— Յետո՞յ:

— Յետոյ կրկին հոս զրկուած է: Եթէ ուզելու ըլլաւ կարող ես վճարել. հակառակ պարադային մէջ չենք ստիպէր, որովհետեւ այս փոխանակագիրը հօրդ կը պատկանի ու մէկ տարի պայմանաժամ ունի:

Ասլան ռե է հարցում մը չըբաւ: Մեքենաբար զուրս ելաւ սննեակէն որ խանի մը վերնայարկը կը գտնուէր:

Հիմա՛ ի՞նչ բնէր, որո՞ւ գիմէր պաշտօն մը գտնելու համար: Ծարաթի մը չափ իր սրտակից հայրենակիցներուն հիւր մնաց: Ան ատեն պարտաւորուեցաւ Միջագեղի հայոց վարժարանին մէջ ուսուցչութիւն ընել ու անպահանջօրէն ամսականով մտ զբաղիլ: Բայց ամիսը չէր եկած, երկու աստիկաններու հսկողութեան ներքեւ կալաթա-Սէրայի մեծ պահակատունը տարուեցաւ: Այնտեղ իմացաւ որ նախկին վաճառատունին տէրը սպաննուած էր ու ինքը մեղսակից մը կը նկատուէր այդ եղեռնապաշտօն գործին մէջ: Ո՛հ, փուճ տեղ ուզեց ինքզինքն արգարացնել. ձայնն անլսելի մնաց. հետեւաբար իր-

րեւ կանխամտածեալ ոճրագործութեան մը դաւազիր. տասր տարուան վճիռ մը տրուեցաւ իրեն ու Պէնկագի շրջուեցաւ:

Այս ճակատագրական սնողոք ու միանգամայն զարհուրելի աղէտը բոլորովին ընկճեց ու կաշկանդեց Ասլանին ձեռքերը:

— Աստուած, դուն զթա վրած, պաղատեց ան. անմեղ, ախ, անմեղ եմ ես. ինչո՞ւ այս թշուառութիւնը կրեմ:

Այս եղաւ անոր ամբողջ արտուենջը:

Գ.

Պէնկագի քաղաքը կը գտնուէր Միջերկրական ծովուն վրայ ու յատկացուած էր աքսորեալներու:

Ասլան զգոց որ վատառողջ օդ մը կար հոն, բոլորովին նեղցուցիչ ու թունալից, հետեւաբար ապրիլը դժար էր իրեն: Մանաւանդ՝ անիրաւութեան մը լուծին տակ տառապիլն ալ սոսկալի զաղափար մըն էր որ կը ճմլէր իր հոգին:

Ուրեմն, կարո՞գ էր փախչիլ ոչ:

Ի՞նչ մտածէր:

Այս հակադէմ դրութեան մէջ կրցաւ օրեր շաբաթներու, շաբաթներ ամիսներու եւ ամիսներ տարիներու դարձնել:

Վերջապէս՝ ութը տարի սպասեց:

Օր մը, կայսերական իրաւէի մը համաձայն, հետաչիր մը եկած էր վերատեսուչին ու կը հրամայուէր քաղաքական յանցաւորները ազատ թողուլ բայց ոչ ոճրագործները:

Ասլան քաղաքական յանցաւոր չըլլալուն մէկ կողմը կեցաւ պարսպապատ բերդին մէջ ու վիզը ծռեց, իր ընկերները, թւով տասնութը հոգի ու ամէնքն ալ հայ, կը բաժնուէին իրմէ ու ինքը կը մնար արեւնալի ոճիրներով բեռնաւորուած մարդերու քով, որոնց մեծագոյն մասը՝ Արնալուտ էին:

Բայց յանկարծ մտածում մը անցուց սւղեղէն ու ինքնիրեն վճռեց:

— Ո՛չ, չի պիտի սպասեմ երկու տարի ալ. կեանքը փճացաւ ու ես պիտի մեռնիմ այստեղ: Կեցի՛ր, իրիկուան դէմ, մութը կոխելուն պէս ընկերներս զուրս պիտի ելնեն բերդէն: Ես անոնց հետ կը խառնուիմ ու կամաց մը կը մեկնիմ: Եթէ բռնուեցայ, բազզս է կըսեմ ու կը ծռեմ գլուխս:

Արդարեւ, իրիկուան մութը կոխելու ատեն երկու արար բոստիկաններու հսկողութեան ներքեւ զուրս կը հանուէին քաղաքական յանցաւորները: Ասլան անոնց մէջ մտաւ ու երեսը կախած ու կըծկտուած՝ յաջողեցաւ բերդին այն անկիւնը հասնիլ, ուրկէ ճամբայ մը կար դէպի մօտակայ ապաստուած բլուր մը: Առանց վարսնելու բաժնուեցաւ ընկերյաներէն՝ որոնք քաղաքապետին ազարանքը կերթան՝ կառավարութեան ու անոր վեհապետ Սուլթան Համիտին յայտնելու իրենց խորին սու անկեղծ երախտագիտութիւնը:

Ասլան ընկերներու գաղտնապահութեան ու իր աներկիւղ մտադրութեան շնորհիւ ազատեցաւ, բայց կը մնար շոգենաւը մտնելուն միջոցը: Ի՞նչպէս ընէր, ամեն ատեն շոգենաւ չէր հանդիպէր անոր հաւամատոյցը: Իսկ այն շոգենաւը, որ անպարտ ար-

ձակուած հայերը Մերսին, Զմիւռնիա եւ ուրիշ նաւահանագիտոններ կը տանէր, թրքական շոգենաւ մըն էր:

Արդ, դիւերուան ժամը տասնին մօտ կամաց կամաց նաւահանագիտ զիմեց ու հոն արար նաւաւ վար մը գտաւ:

— Ի՞նչքան վճարեմ քեզի որ զիս ասկից Աղէքսանդրիա տանիս ըսաւ այդ նաւավարին, կիսկտուր ու աղճատուած արագերէն լեզուով ժը:

— Ասկէց Աղէքսանդրիա՞... Խնդաց բարի արապը՝ ու հկտաքըքրութեամբ մը նայեցաւ միջնաղի մը մէջ իր դէմը կեցող անծանօթին երեսը:

— Այո՛:

— Յիմա՞ր ես, ի՞նչ ես, ասկից Աղէքսանդրիա նաւակովս հասիւ տարիէ մը կարող եմ երթալ:

— Նաւակով չերթանք:

— Հապա՞:

— Ուրքով երթանք, ես մեծ գումար մը կուտամ քեզի:

— Վա՞յ, ի՞նչքան պիտի տաս:

— Երկու մէճիս:

— Օ՛, չաա քիչ է:

— Որչա՞փ կու վես:

— Սան՛չ ոսկի մը, որ աչքս լեցուի:

— Աղէ՛կ, յանձն կառնեմ, բայց քանի՞ օրէն կրնանք հասնիլ:

— Ուժը գիտէ, եթէ զիչերը ցորեկին խառնենք:

— Շատ չը քաշեր, կրնա՞ս քալել:

— Կը քալեմ, դուն միայն ճամբայ կտրելդ նայէ:

Արապը իր նաւակը յոնձնեց ընկերոջ մը ու ա-

աջնորդեց իր անծանօթ ասպնջականին եւ այդ օրը բնաւ դադար չտուաւ :

— Եթէ Աստուծոյ յաջողութեամբը սա ընդարձակ հովիտն ու անոր ամենէն նեղ անցքը կտրելու ըլլանք, նկատել տուաւ արապը ալ վտանգ մը չը մնար ոչ գազաններէն եւ ոչ աւաղակներէն :

— Աս կողմերն ալ աւազակ կա՞յ, ընդհատեց Ասլան :

— Պա՞, լին ըլլայ ու աւաղակ չը գտնուի, կարելի՞ բան է :

— Է՛ն, չեն սպաններ մեզ հա :

— Անսնց կամքը գիտէ, երբեմն ալ ողջ ողջ կուտեն :

— Ողջ ողջ կուտե՞ն :

— Հարկա՛ւ :

— Վայրենիներ են :

— Ի՞նչ գիտնամ իմ տեսած իսնայելով մեզի պէս մարդ են, աչք, քիթ, բերան, ձեռք ու ոտք ունին :

— Մենք ալ կը կանչենք Աստուած ու կերթանք :

Արապը ժպտեցաւ : Օրը մթնած էր : Հովիտին մէկ ծայրը բարձր ու ապառաժուտ բլուր մը կար, երկուքն ալ այդ թիկունքը գրեթէ ապահով տեղ մը ապաստանեցան :

— Աջալուրջ եղիր, կրնայ ըլլալ որ գաղան մը կը յարձակի վրանիս, դիտել տուաւ արապ առաջնորդը : Կը նայի՞ս սա չարածճի ստամայիս, անիկա մեր կեանքն :

Ու ցոյց տուաւ պզտիկ սի ուն վեց հարուած մը :

— Աղէ՛կ, եթէ խուճրով մեր դէմն ելնեն այդ

գազանները, ժպտեցաւ Ասլան, ան ատեն ի՞նչ օգուտ ունի վեց հարուածդ :

— Կը տեսնե՛ս, չեշտեց արապը ու քայլերը փութացուց :

Հասած էին այն մասը ուսկից քառօրդ մը հաղիւ կը մնար եգիպտական հողը մտնելու : Բայց ահա տպառածի մը ետեւէն խրոխտ ու հրամայական ձայն մը լսուեցաւ որ կը դռչէր :

— Ով որ էք մի՛ յառաջանաք, եթէ ոչ գլուխնիդ գետին կիյնայ :

Արապը կեցաւ ու Ասլանին սիրտ տալով ըսաւ :

— Մի՛ վախնար, այս ձայնը ծանօթ է ինձի :

Ու սպասեցին :

Քիչ ետքը ժ.ն ապառաժի մը ետեւէն չորս զինեալ աւազակներ մօտեցան արապին ու խնդալով բարեւեցին զինքը :

— Շարունակեցէք ճամբանիդ, հրամայեցին անոնք ու մեկնեցանք :

— Ուրիշ վտանգ մնա՞ց հարցուց տարաբաղդ կալանաւորը :

— Կան բայց այնքան երկիւզալի չեն, պատասխանեց արապը որովհետեւ անգլիական պահակա-դօրքերու հսկողութիւնը խլատ է : Կը մնայ դազաններէն աղատիլը :

Այսպէս թէ այնպէս՝ չորս օրը շարունակ քալեցին ու մտան Աղէքսանդրիտ, որ եգիպտական փառայեղ երկրին ամենէն հոյակապ ու վաճառաշահ քաղաքն է, Միջերկրակամ ծովուն վրայ կառուցուած :

Ասլան ամենայն շնորհակալութեամբ վճարեց բարի արապին վարձքը ու ճամբու դրաւ զինքը :

Չը մոռնանք յիշելու թէ՛ բերդին մէջ կըրցած էր սրճագործութիւն ընել կալանաւորներուն ու ութը տարուան աշխտանքովը հինգ ոսկիի չափ դրամ շահիւ Ուստի, երբ մէկ ոսկին արապին տուաւ, իր քովը կը մնար չորս ոսկիի գումար մը. ասով կարողացաւ Պուլկարիա անցնիլ:

—Օ՛հ, երբ այդ աղատ իշխանապետութեան երկիրը դնեմ ոտքս, մըմնջեց Ասլան՝ լի հաւատքով մը, անկից կարող եմ հասկնալ թէ այս ութը տարուան մէջ ի՞նչ եղած են հայրս ու ընտանիքս:

Արդարեւ, ֆրանսական Մէսսօրի շոգեհաւովը ճամբորդեց ու ելաւ Վառնա կոչուած քաղաքը. որ սեւ ծովուն վրայ կը նայի բարձր ու դեղածիծաղ դիրքով մը:

Արդէն իմացած էր 1895 թուականի Կ. Պօլսոյ մէջ կատարուած արիւնալի ցայցը եւ անոր յաջորդող Հայաստանի ընդհանուր թալանն ու կոտորածը. բայց զիտցածները շատ մթին, անորոշ ու հակասական էին: Եւր Վառնա հասաւ ու Վանեցիներու քովը դնաց, այն ատեն տեղեկացաւ երկրին ողբալի դժբութիւնն իր բովանդակ մանրամասնութիւնովը:

Չը կըրցաւ համբերել. անմիջապէս Ռոսաստան անցաւ ու աչնան սկիզբը Պարսկաստանի ճամբով երկիր մտնել ուղեկ: Բայց անկարելի եղաւ: Սահմանադրին մօտ քուրդի եւ կանոնաւոր զօրքերու բանակի մը դիմագրելու հարկը կար: Այդ պատճառաւ վերագործաւ Պարսկաստան ու սպասեց որ ձմեռ ըլլար:

Դավրէթի քաղաքը հանդիպեցաւ Վանեցի երկ աստարդի մը. որ իրեն ատաղարկեց խումրի մը մէջ:

դինուորագրուելու: Ասլան ընդունեց, որովհետեւ այդ խումրը միայն ղէնք պիտի փոխադրէր երկիրը, անկից ետքը ստիպուած պիտի չըլլար վերադառնալու:

—Խիստ լաւ. եթէ կամենում էք, պարոն, յարեց Վանեցի երիտասարդը Ասլանին ձեռքը բռնելով, ես պատրաստ եմ քեզ մեր լիազօր ներկայացուցիչին տանելու: Ախրը տյնտեղ դուն կիմանաս այն պայմանները, որոնք ծրագրուել են կօմիտէի բարձր շրջանակներից:

—Ամենայն սիրով. ուր կը գտնուի ձեր ներկայացուցիչը ըսաւ Ասլան:

—Յետոյ կիմանաս, շեշտեց երիտասարդն ու մեկնեցաւ:

Ասլան իր խանին անկիւնը սպասեց: Իրիկուան ղէմ կօմիտէի միջնորդ երիտասարդն եկաւ ու առաջնորդեց զինքը սենեակ մը: Հոն նստած էր քսանութը տարու, բարձրահասակ ոսկրոճ, լայն ու զսւրս ցցուած ճակատով, տժոյն կերպարանքով. գեռաբոյս մօրուքով ու պիսիբով երկայն մազերով և վայելուչ հագուած երիտասարդ մը, որ կօմիտէի լիազօր ներկայացուցիչն ու զինակիրներու պեան էր:

Համակիր ընդունելութեամբ մը սեղմեց Ասլանին ձեռքը ու նստեցուց քովը. յետոյ հարցուց.

—Բնիկ Վանեցի՞ էք եղել, պարոն:

—Այո՛, պատասխանեց Ասլան:

—Քաղաքի՞ց:

—Ո՛չ, գեղացի եմ:

—Ո՞ր գեղէն էք:

—Ա... գեղէն որ քաղաքէն երեք ժամ հեռաւորութիւն մը ունի:

— Ի՞նչ է ձեր անունը:

— Կարիպ Ախպէր... մրմնջեց Ասլան՝ ծածկելով բուն անունը:

— Մտկանո՞ւնդ:

— Թ՛րնց:

— Ընտանիք ունի՞ք:

— Ունէի. բայց չը գիտեմ թէ մեռած կամ ողջ է:

— Այլ է՞կ, դուք բաղձանք յայտնել էք մեր ընկերին զինակիր խումբին մէջ տրձանագրուելու, ճշմարի՞տ է Կարիպ Ախպէր:

— Այո՛, պարոն:

— Ուրեմն կերդնո՞ւք այսուհետեւ հաւատարիմ մնալ այն Սուրբ Ուխտին, որին նուիրել ենք մենք մեր բոլոր անձը:

— Կ՛ուխտեմ:

— Աստուծո՞յդ վրայ:

— Աստուծոյս վրայ:

Լիազոր ներկայացուցիչը յարգանքով մը ոտքի ելաւ ու կրկին սեղմեց Ասլանին ձեռքը:

Ե.

Ասլան, որուն Կարիպ Ախպէր անունը պիտի տանք, յաջողութեամբ մը վան քաղաքը մտաւ զինակիր խումբին հետ. որ տասներկու հոգիէ կը բաղկանար: Հաղած գիղացի քուրտերու ցնցոտի հագուստ մը ու զլուխը դրած էր երկայն թխագոյն ու աղտը կապած բոլոզ մը որուն շուրջը ձաձրուած փոշի մը փաթթոտած էր:

Իր ընկերներուն «մնաք բարով» մը մրմնջելով՝

Արարուց ապաստանարանէն ուղղակի քաղաքը դիմեց. բայց գոց շուկային մէջ գտնուած Շիրվանէնց Գաբէլ աղայի գրասենեակը բաց չէր: Հարցուց դրացի խանութպաններուն ու հասկցաւ թէ վոչխառուն ուխտագնացութեան մեկնած էր եւ քանի մը օրէն պիտի վերադառնար:

— Է՛հ, յետոյ կը տեսնեմ զինքը, մրմնջեց Կարիպ Ախպէր ու արագ արագ իր գիւղը դիմեց:

1897 թուականին էր:

Կոտորածը քանզ ու աւեր դարձուցած էր ամեն կողմ, ու երկրին ահաւոր թշուառութիւնը չէր նըկարագրուէր:

Կարիպ Ախպէր իր ծպտեալ կերպարանքով գեղին ա՛յն փողոցը յառաջացաւ, ուր կը գտնուէր իր հայրենի օճախն ու մուրրագին նայուածքը տուներուն վրայ նետեց: Յետոյ իր հօրենական դուռը բացաւ ու դողդալով, կթոտած ու խելայեղ ներս մտաւ:

Սրահին մէջ քառասունն անցած, կունտլիկ հասակով, ծաղկաւեր այտերով, նենգատիպ նայուածքով ու ստոր նկարագրի մը արտայայտութիւնը պատկերացնող կերպորանքով մարդ մը նստած էր ու արէխ կը հիւսէր: Երբ անձանօթ քուրտին մօտենալը նշմարեց իսկոյն դէմն ելաւ ու՝ շունի մը յատուկ քծնութեամբ մը կեցաւ անոր առջին:

— Բարեւ մրմնջեց Կարիպ Ախպէր՝ քուրտերէն լեղուով մը:

— Աստուծոյ բարին, պատասխանեց տունին տէրը. որ երկուդէն բոլոր մարմննովը կը դողար:

— Նստեցէ՛ք մտ վատ մէկը չեմ, առաքկեց Կարիպ

Ախպէր կռահելով այն քստմնելի զրուծիւնը, որուն մէջ կը գտնուէր զէմը կեցողը: Եկայ որ հարցում մը ընեմ ձեզի: Կուզէի գիտնալ կարիպէնց Ռէս Մուրատին ուր բնակիլը:

—Ռէս Մուրատ մեռած է, յայտնեց տունին տէրը՝ քիչ մը սիրտ առնելով:

—Մեռած է:

—Այո:

—Շատո՞նց է:

—Սառնակ նառնակ ու թըր ասորիէն աւելի կըլլայ:

—Մէկը հունի՞ ան:

—Ոչ:

—Անոր տունն ո՞ր է:

—Անոր տունն աս է. բայց ծախուած է ինծի:

—Ռէս Մուրատ ծախե՞ց:

—Չէ:

—Հապա՞:

—Պարտք ունէր պարտքին տեղը ծախուեցաւ:

—Այն ատեն Ռէս Մուրատ կենդանի՞ էր:

—Այո, անկից ետքը կաթուածահար եղաւ ու մեռաւ:

—Քանի՞ ոտկի ծախուեցաւ այս տունը:

—Քսանութը ոսկիի կարասիքներով մեկտեղ:

Կարիպ Ախպէր պահ մը խորունկ ու զաւատանջ մտածումի մը մէջ ինկաւ ու ձեռքովը սրբեց հրատապ ճակատէն հոտող քրտինքները որոնք լայն քօյոզին տակէն կը ծորային գուրս, յետոյ յարեց:

—Այդ Ռէս Մուրատը մի՞նակ կապրէր. իմ իմացածիս նայելով՝ հարսին ու անոր փոքր աղջկան հետ

կը բնակի եղեր արդեօք սխալ տեղեկութիւն մը տրուած է ինծի:

—Ճշմարիտ է ասկէ տասը տարի առաջ միասին կը բնակէին, նկատել տուաւ ցնիոր մարդը. սակայն տունը ծախուելէն ետքը՝ հարսին հայրը քովն առաւ զանոնք:

—Ան ատեն մինա՞կ սպրեցաւ:

—Ինչ ընէր. հարսը կարգուեցաւ անկից ետքը:

—Հարսը կարգուեցա՞ւ:

—Այո:

—Պատճառը, չէ որ ձեր օրէնքին մէջ ատանկ իրաւունք մը չըկայ: Անոր զաւակը մեռած էր:

—Ճիշդ է. կըսեն թէ Կ. Պօլսոյ մէջ հարուստ մարդ մը սպաննած ըլլալուն համար մահուան դատապարտուած ու կախուած է եղեր:

—Այո լուրը հաստատուած էր:

—Հարկաւ, եթէ ոչ մեր օրէնքով Ռէս Մուրատին հարսը չէր կրնար ուրիշի մը հետ ամուսնանալ:

—Այս գեղին մէջ ամուսնացած է:

—Ոչ:

—Հապա՞:

—Կիւսնենց անունով գեղ մը կայ, այնտեղ հարս գացած է:

—Չաւակն ալ միասին:

—Չաւակը միասին չէ, անիկա թալանի տարիէն ի վեր անյայտ եղած է. մրմնջեց տունին տէրը կատկածելի վերապահութեամբ մը:

Կարիպ Ախպէր այս քստմնելի յարտուծեան վրայ զգաց որ մարմինը ոտքէն մինչեւ գլուխը՝ փուշ փուշ եղաւ ու իր էութիւնը դալարուեցաւ իր մէջ

ա՛լ ո եւ է հարցում մը չըրոււ : Հաղիւ կրցաւ ոտքի կանգնիլ : Միայն «մնաք բարով» մը թոթովեց ու սուսէն զուրս նետուեցաւ :

— Գնա՛ց, հեռացա՛ւ փողոցէն, բայց զէ գի ո՞ւր պիտի երթար, դէպի ո՞ւր պիտի ուղղէր քայլերը : չէր գիտեր : Ուղեղը կրակներու մէջ էր, սիբաը կը զարնէր ու քրտինքը կը խեղդէր գինքը : Հոգեկան փոթորկայոյց խռովքը միսնչեւ կոկորդը կը բարձրանար, կուռէր ու ժայթքելու կսպառնար :

Ու յիմարի պէս կը թափառէր կոտորածի սեւ օրերու աւերակաց մէջ բոլորովին մոռնալով որ կասկածներու կրնայ ա՛ղի տալ :

— Ո՛հ, բարի Աստուած, չափէն աւելի է այս թշուառութիւնը, կը բացազան չէր ինքնիրենը : Ա՛լ որ ո՞ւ համար պիտի ապրիմ, ա՛լ արեւը ինչ ո՞ւ կը փայլի վրաս :

Այս յուսահատական մենախօսութիւնը ընելով պարտէզ մը մտաւ ու անոր ծառերուն տակ նստեցաւ : Ան ատեն թողուց որ աչքերու արցունքները հոսէին, թողուց որ սրտին հառաչանքները զուրս պոթկային, մէկ խօսքով՝ թողուց որ հոգին պարպուէր իր բովանդակ դառնութիւններէն :

Ժամերո՛վ, ժամերո՛վ իր այդ խղճալի դրութեան մէջ մնաց, յետոյ ոտքի ելաւ ու Աւետենց Բարսեղ աղայի տունը գիմեց որ վերին թաղին մէկ աւելիւնը կը գտնուէր :

Ներս մտնելու ատեն Բարսեղ աղայի կինը զէմն ելաւ ու երկիւղով մը հարցուց :

— Ի՞նչ կուզես :
Կարիպ Ախպէր թուրքերէն լեզուով առարկեց թէ

հայերէնը չէր հասկնար, ինք քուրա մըն էր : Բայց այս առարկութենէն ալ բան մը չհասկցաւ կինը բաւական տարիքստ էր :

— Ես թուրքի լեզուն չեմ հասկնար, ըսաւ ան ու շուտով մը ախտը գնաց ու ծերունի մարդ մը կանչեց, որ Բարսեղ աղան էր :

Ո՞վ կը փնտոնս, հարցուց Բարսեղ աղան՝ իր նայուածքը խոշոր մը բանալով :

Աւետենց Բարսեղ աղան պատասխանեց կարիպ Ախպէր :

- Ես եմ :
- Դո՞ւք էք :
- Այո :
- Ուրեմն մտիկ ըրէք, ես ուղղակի հետաւոր երկրէ մը կուգամ, աւելի ճիշդն ըսելով՝ արտորովայրէ մը կը վերադառնամ : Այնտեղ ծանօթացայ այս գեղէն Ասլան անուն երիտասարդի մը հետ, որ ութը տարիներէ ի վեր տաժանակիր աշխատութեան մը դատապարտուած է :

- Ասլա՞ն, բո՛ք, ընդհատեց Բարսեղ աղա :
- Այո :
- Մականունն ի՞նչ է :
- Կարիպինց :
- Ատիկա ո՞ղջ է :
- Ողջ է :
- Կը խնդրեմ շարունակեցէք :

— Անանկ եղաւ որ կատաւարութիւնը ազատ թողուց զիս : Եւ որովհետեւ չատ բարեկամ եղանք իրարու թէ հայրենակից եւ թէ բախտակից ըլլալնուս համար սեկնած պահուս խնդրեց որ իր գեղը

հանդիպէի եւ իր ընտանիքին լուր մը տայի: Ըսաւ
ինձի թէ ձերուսի հայր մը ունի եղբոր, որ Ռէս
Մուրատ կը կոչուի, յիտոյ կին մը ու մէկ հատիկ
մը:

Բարսեղ ազա ու կինն իրարու երես նայեցան ու
չը գէտցան մէկէն ի մէկ ի՞նչ պատասխաններն:
Իրենք հաւատացած էին թէ Ասլան մահուան դա-
տապարտուած ու կախուած էր. մինչդեռ սարսուղի
իրականութիւնը տարիներէ ետքը յանկարծ կը
մերկանար ու աղէտաւոր ստուէր մը կը թողուր
իրենց պատուոյն ու անունին վրայ:

—Մի՛ վշտանաք, Աստուած ողորմած է որ մըն ալ
անիկա ներման կարժանանայ, յարեց Կարրիպ Ախպէր
կեղծելով որ տնոնց տրամութիւնը կարծուէն էր:

—Յոյս կա՞յ ազատելու, վրայ բերաւ Բարսեղ
ազա:

—Եթէ ողջ մնայ, դալ տարի կը լրացնէ դատա-
պարտութեան շրջանը: Միայն թէ՛ քանի որ Աս-
լանի աներն ըլլալու բաղդն ունեցած էք, առանց
յապաղելու անոր ձերունի հօրն ու ընտանիքին
ուր բնակելին յայտնեցէք ինձի որ ասանք մը ու-
նի՞մ, անոնց յանձնելու պարտականութիւնս կա-
տարեմ:

—Դրա՞մ:

—Այո, մաս մը դրամ ու մաս մըն ալ իր կնոջ
ու աղջկան համար զարդեղէն ունէրներ են: Ասլան
խելացի էր. բանտարկեալներուն սուրճ կեփէր ու
դրամ ալ կը շահէր.

—Իերած ստակդ որքա՞ն է:

—Շատ չէ, երեք ոսկի հազիւ կըլլայ:

—Մեր անունն իր՞նչն լսեցիք:

—Հարկա՞ւ:

Բարսեղ ազա չը կրցաւ հանդուրժել. սիրտը բրած
էր. ու սկսաւ արատուել:

—Ինչո՞ւ կուրար, ի՞նչ պատահած է, հարցուց
Կարրիպ Ախպէր:

—Ի՞նչ բռեմ, յայտնելիք բան մը չէ որ, մրմնջեց
Բարսեղ աղանխտովայայտ ծայրով մը: Կը տեսնե՞մ որ
Աստուած մեր մեղքը երեսնուս կը գործէ:

—Պատճա՞որ:

—Պատճառը այն է որ Ասլանի կինն ամուսնա-
ցած է ու երկու դաւակներ ունի:

—Վա՛յ, շատ՞նց է:

—Ե՛ն, մ տաւոր-սպէս հինգ տարի կըլլայ:

—Սերը ձերունի հայրն ո՞ւր է:

—Ան ալ օրերը ձեզի տուաւ:

—Իսկ աղջի՞կը:

—Ա՛խ, եղբա՛ր, այնոր մասին բան մը մի հար-
ցրնէք:

—Ինչո՞ւ, մեռա՞ծ է:

—Ո՛չ, բայց երեք տարիէ ի վեր անյայտ եղած
է, ուր ըլլալը չը դիտողուիր:

—Տարաբա՛ղդ Խրիտասարդ, ո՛հ, իբաւ որ աղ-
տալի լուր մըն է այդ ու ես չը պիտի կրնամ երկ-
տող մը գրելու անոր: Ըսելէ թէ, տունը կը մնայ
երեսի վրայ անանկ չէ՞:

—Ա՛խ տունը պօհանձատիրոջ ձեռքով արդէն
ձախտած է:

Կարրիպ Ախպէր դողդալով հարցուց.

—Ասլանի աղջկան ամուսնագու մը ի՞նչպէս եղաւ է:

— Ի՞նչ գիտնամ, թալանի տարին: Աէքի պէջ
անուն գին որական մը մեր գի. զն և կա. երկու
հարիւր հոգիէ բազկացած վաչտով մը ու պաշարուած
տակ առաւ. որպէսզի արիւնաձեղու թիւն տեղի չը-
նենար: Աման մարդ տես դողի մատնուած էր: Երբ
Աէքի պէջ հեռացաւ, աղջիկս լալով աննա և կաւ
ու քաւ թէ՛ պատակս, գուսկս տարին: Ինչ
կրնայի ընել, անա այսչափ տեղեկութիւն մը ու-
նիմ, պատահաւնեց թորեկ զգա երկիր զայի վե-
րապահո. թեանք մը:

— Այդ Աէքի պէյը ո՞ղջ է:

— Այո, բաղաբը կը գտնուի:

— Զը դիմեցի՞ք իրեն:

— Ասի որ աստատուպէս չենք գիտեր թէ անո՞-
քովն է, յետոյ ներկայ ժամանակներուս մէջ ան-
կարելի է:

— Ասլանի աղջիկը քանի՞ տարու կայ:

— Տուներկուքը կտնցնի, բայց հասակը քարձի է
ու նմանը չէր գտնուեր Վանայ փոսին մէջ:

— Ան ասին մօրը քով կը մնար:

— Այո:

— Մայրը ամուսնացած էր չէ՞:

— Արդ է:

Կարից Ախպէ: Նեճկյաւուքը զգպէց ու չհարնա-
կալու թիւն յատնելով պատրաստուեցաւ. սեկնելու:
Մակայն Բարսեղ աղա ինչքեց որ շիրք մեայ իրեն
ու որ մը ետքը մեկնի:

— Զե՞ կրնար մնալ, առարկեց Կարից: Ինչքեր,
պէտք է շարունակեմ ու երթամ ըմտանիքս տեսնե-
լու, որովք քստնուած եմ աւելի քան ասան երկու

տարիներէ ի վեր: Ա՛րա չը գրեմք Բարսեղ աղա,
որքան մտերիմս եղած էր Ազոն, որուն համար որ
մը յետաձգեցի ուզեւորութիւնս: Աքարովայրը սեղ
մըն է ուր տասպարոյնեքը եղբայր կը դառնան իրա-
քու, տեսնք ինչ աղգի ալ պատկանին:

Աւայտ արուստ խոսաւմանու թննէն ետքը վերա-
դառնալ քովուքը: Երկար շարքուփորձի մը պէտք
չը տեսու. աներջուպէս հասկցաւ թէ Աէքի պէյի
ապարանքը տանկաց թողին մէջ կը գտնուէր, որ
պարիպէն գուրքը Աստանայ համբուն վրայ, գե-
ղեցիկ փողոցներով թաղ մըն է:

Բա՛ի մը անգամ ապարան ընն աղջեկն անցաւ.
պատուհաններուն նայեցաւ, որոնք կրկնափեղկերով
համկուած էին, դուռնի մօտեցաւ, սպասեց ու նո-
րէն կրկնեց բրածները, սակայն այն օրը մէկը չը
տեսաւ ու դուռը բնաւ չը բացուեցաւ:

Հեռեւայ աստուն գետ լոյսը չը ծաղած, զարձ-
եալ ապարան ընն քովերը կեցաւ: Ան ասին նշմա-
րեց որ ձերուկ թուրք մը մօտեցաւ դուռին ու կա-
մաց մը չլակը քաշեց: Անոր մէկ ձեռքը թիթեղէ
հոտանք մը կար ու միւս ձեռքը պղտիկ աման մը,
որ չափ մըն էր:

Սէ, հասկցաւ որ կաթնավանաւ մըն էր: Հե-
աւեարարս նրբ ձերուկը գտնուէն հեռացաւ, Կարից
Ախպէր նետեկցաւ անոր ու մտաւ ցածուկ ու կես
մը փլիփրած աստու մը:

Մեկուկը զարմանքով մը զեմը կեցող անձուօ-
թիւ երեսը նայեցաւ ու նարցուց:

— Ի՞նչ կուզես, արսպէր:

— Ամն մը չէ, ծառայ եմ, պատասխանեց Կարից
Ախպէր զողողալով:

— Որո՞ւ ծառան ես

— Ոչ մէկուն, ըսեց կուղիմ թէ ծառայութիւն ընելու նպատակ մը ունիմ:

— Ո՞ւր:

— Այս աստտին մէջ:

— Իմ քովս:

— Այո, արդեօք կարելի՞ է:

— Ի՞նչ ըսեմ, տխուր մըմնջից ձերու կը՝ շարժելով իր ալեգարդ դուրս ես ի՞նչ կը շահիմ որ ծառայի մը պէտք ունենամ: Ամենը վեց տուն յաճախորդ դատած եմ: Դուն ի՞նչ ազգ ես:

— Քուրս եմ:

— Անո՞ւնդ:

— Կարիպ է:

— Աղէկ, բայց ծառայի պէտք չունիմ:

— Շատ բան չեմ ուզեր: Միայն հացս ապու ըլլաս կը դոճանամ ազա, յարեց Կարիպ Ախպէր խորունկ հառաչանքով մը: Ես անծանօթ մըն եմ այս երկրին մէջ:

Բարի ու միամիտ ձերու կը զմայ ու պահ մը մտածելէն ետքը ըսու:

— Ինձի նայէ, Կարիպ Ախպէր. խիղճս չի ներեր սր դուանէն ճամբեմ քեզ: Եկուր Աստուած ինչ որ տուած է ինձի մրասին կը վայելնք: Գիտե՞ս կաթ կթելը:

— Իժբախտաբար չեմ գիտեր՝ նկատել տուաւ Կարիպ:

— Ուրեմն այդ գործը վրաս կանոն, իսկ դուն յաճախորդներուս կաթ կը տանիս: Միայն թէ կէս օրէն ետքը կուգաս հետս որ ցոյց տամ / այդ ազա-

րանքներն, որոնց շարձի կարգով չորս տարիէ ի վեր: Ես կին մը ունիմ, ուրիշ ոչինչ:

Արդարեւ կէս օրէն ետքը ձերունին առաջնորդեց իր շորեկ սպասաւորն այն փողոցներն, ուր կը գրանուէին յաճախորդներու ազարանք՝ երբ ու տուները: Մէկիկ մէկիկ ցոյց տուաւ ու տեղցուց:

— Երբ դուսին շջակը կը քշես՝ կարելի եղածին չափ ուժգին հնչեցւոր ու մէկ անգամէն կեցիր, յաճախորդներս կը հասկնան թէ կաթ բերողն է ես կուգո՞ւ կաննեն: Ես չեմ սր պատուով վերադարձիս ասոնց ու կըր դուսը բանալու կուգան, դուն երեւոյ մէկդի գարձուր ու անանկ յանձնէ կաթը:

— Սրտա լաւ, այդպէս կընեմ շեշտեց Կարիպ Ախպէր:

Մերուկին իր աստերուն համաձայն՝ տարաբազդ Կարիպը սխառ մէկ երկու ամիս կաթ տանիլ. բայց կիսաբազդ դուսին կտեւէն խօսող թրքուհիներու ձայնէն ու եւ է նշանակութիւն մը չիմացաւ: Ամեն աստեւ Զէքի պէտին ազարանքին համար կաթ անոնող կինը պտուտ մըն էր ձայնին խոստում արտայայտութենէն կը հասկնար:

Անցան ութն ամիս երբ Կարիպ Ախպէր առտու մը, երբ սովորակաւին պէտ կաթ տալու կեցած էր Զէքի պէտի գուսը, յանկարծ պատառի ձայնեն անդ քնքոյ ու կանացի գողարկ ձայն մը լսեց որ կըսէր՝

— Ա՛խ, երանի սա կաթնափաճառին, անիկա տրեւր կը տեսնէ:

Ու այս մենախօսութիւնը հայերէն լեզուով կը կատարուէր:

Երբ լսեց ան, Կարիպ Ախպէր զգաց որ իր շուրջը

ամեն ինչ կը մթննար: Ինչ քնէր ձ յո տա՛ր, բա-
նա՛ր դուռը:

Սէր գիտեր, չէր գիտեր:

Կաթին ճառան չը թողուց սննին վրայ ու չը
կրցաւ չջակը հնչեցունելը: Ապտեց որ այդ հոշորէն
արատանուէի իւնն անգամ մըն ալ յտէր բայց անօ-
գուտ տեղը, ու եւ է ձայն մը չնկատ իր ակամօքին:
Ան ամեն չջակը բաշեց ու կաթը տալէն ետքը մեկ-
նեցաւ:

— Կրո՛ղ, ի՛նչ քնեմ, ի՛նչ պէս պիտի կրտամ ազա-
տել ազգիկս, որ աշխարհքիս վրայ միտի յոյս մնա-
ցեր է ինձի, բայցապա՛ չեց կա՛րգ պիտուէր: Այս ա-
նիճեայ ապարանքին դուռը չը պիտի բացուի ինձի
պէս սղորմելի ծանացի մը անջին, հեռեւորաբ զաւ-
կիս երեսը տեսնելու կարտալէն պիտի մեռնիմ: Տեա-
նեմ, եթէ վաղն ալ այդ ձայնը լսեմ, ա՛ն ամեն իր
անունը կուտամ ու կը խոսիմ հետը, վերջապէ՛ս կը
կը յարանեմ որ իր հայրն եմ:

Իրեկերը չը կրցաւ քնանալ: Ան ստե՛ն ու զգակի
ապարանքին առջեւէն անցաւ ու դուսին քովը
սպասեց: Ինչ լեռոյ լսեց ձայն մը որ կը մննախօսէր:

— Ա՛խ, Աստուած, զթա՛մ վրաս, ես իմ յոյս հա-
ւատքն չեմ եղած, սպաննելու յլլան զիս նորէն
չեմ քնցունելի: Ահա ամեն որ կաղօթեմ քեզի:

Կարիպ Ախպէր գողգողով մրմնջեց:

— Աարսենի՛կ, Աարսենի՛կ:

Բայց իր ձայնին պտտախառն մը չառաւ, հեռե-
ւորաբ նսրէն կրկնեց:

— Աարսենի՛կ, հայ եմ, մի վախ՛ու՛ս, եթէ քեզ
մէկը չկայ, խօսէ հետս:

Ապարանքին մեծ դուսին վրայ պզակ յուսա-
տեաւ մը կար, սրուն չըջանալու հաստ կրկաթէ՛ ձո-
ղերով ամբողջած էր ու կրկնափեղկով մը ծած-
կուած էր:

Մանկամարդ ազգիկը կ'իստարոց քնելով վանդա-
կապտափն փեղկը, երկի գույի նայուածքով մը դուրս
նայեցաւ:

Հազիս տուն երևը տարու կար, ձուածեւ զէմք
մը ունէր, սրուն վրայ յուսնի արամալի չողը կա-
թած էր կարծեալ, իսկ ցանուցիւր ծամերը, մեծ ու
շանկուցիլ աչքերը գողարիկ բերանը, այս բոլորը
վրձինով մը քաշուած էր:

— Ա՛ն, անտայի՛ր, եթէ վաղը քիչ մը չուտով
գաւ, կրնամ խօ՛րի՛ գողգողաց ազգիկն ու վար բուս-
նարեմնեալ յասուկ կրկնափեղկը:

Կարիպ Ախպէր, Թաղին քանի մը յոճակարդնե-
րուն կաթ քառլէն ետքը վերադարձաւ ու Ձէքի
ապարանքին դուռը չափեց, այնտեղ ալ կաթ տու-
ու գնաց տխար:

Յուզուած է գոյնը մեռելի գոյն մը դարձած էր
ու անքի վրայ կենայտ ոյժ չունէր:

Սիւսին ակրը հուն չէր, միտակ մնաց ու կուշտ
մը լացն իր խոյնայի ու միտեզամայն անողոք ձո-
կառայրին վրայ:

Ինչ միջոց քանկը իր ազգիկն, այդ անկուռն
ազատելու համար, Ձէքի պէ՛ս զինչ սրտիտն մըն էր
ու մեծ ազգեկցութիւն մը սունէր բոլոր չըջանակնե-
րուն մէջ: Ա՛խ, եթէ յանկարծ կուսկածով մը մատ-
նուի, ու ըլլային ինքն ու մանկամարդ ազգիկը,
անկից ետքը կ'ըսուած էին երկուքն ալ:

Այսպէս տարու բերուեցաւ իր հոգւոյն ու հու-
թեան բազմազան գայարումներուն հետ ինչպէս
ալիկած ծովուն մէջ ինկած մալգ մը որ սպորեկով
եզր մը նետուելու կաշխատի:

Քրիշերն անցաւ. Կարիպ Ախպէր անտուն մտն-
չազին՝ աւտու կաթն ու Ձէքի պէյի ապարանքը
գնաց:

Դուսին շր մտնեցած՝ լսեց որ վանդակապատին
կրկնաբեկը կը բուզուէր: Սպասեց:

— Ա՛խ, հայ ես դուն անօնկ չէ՞, մրնջեց պա-
տուհանէն ձայն մը ու գլուխը դուրս նանեց:

Այո, հայ եմ, գողողաց Կարիպ Ախպէր:

— Երբու՞մ բրէ որ չի մասնեա գիտ:

— Կերգնու՞մ:

— Աւրինն բռէ ինչի՞, ուսկի՞ց լսած էիր անունս:

— Ատիկա մի հարցունք, միայն թէ կա՞նք միջոց

մը ասկից դուրս ելնելու, յետոյ կիմանա:

— Մըք պիտի տան իս եւ՞մ:

— Մորդ քովը:

— Կը ճանչնա՞ս ծախք:

— Կը ճանչնամ:

— Ա՛ն, միջոցը միայն այս պատուհանն է, կի՞մէ
չըլլան վանդակապատները դուրս կեկնեմ, բայց
անկարելի է:

— Դուռնէն չե՞ս կրնար գալ:

— Ամենեւ ին, սրովհետեւ անեկիս չէր որ շարու-
նակ գրցուած է վրաս ու սրունին մեջ պահնորդ-
ներ կան:

— Աղէկ, այս գիշեր պատրաստ եղիր, ես խոր
սոցով մը կը կարեմ երկաթի ձողերն ու քիզ դուրս

կը հանեմ . . . կ'ընդունի՞ս սիրելիս . . .

— Ամենայն սիրով, բաւական է որ այս արիւ-
նալի յարկէն թաքս դուրս հանեմ: Տա՛ր, տա՛ր զիս,
վերն Աստուծոյ ու վարը քու վիզդ ինկած եմ: Ա,
զատէ՛ հոգիս, ալ չեմ կրնար ազբիլ:

Այս արցունքու ու միանգամայն քսամեցուցիչ
պաղատանքէն ետքը՝ մանկամարդ աղջիկը կամաց
մը գոցեց պատուհանն ու հեռացաւ:

Կարիպ Ախպէր անմիջապէս դարձն աւարտեց ու
ախոռը վերապարձաւ: Մերուկ թուրքը նստած էր
արտոսին դուռը: Խնդրեց որ հրաման տայ քաղաք
երթալու:

— Բան մը պիտի գնե՞ս, հալցուց թուրքը:

— Այո, կու գեմ մէկ երկու շապիկ շինել աւալ,
պատասխանեց Կարիպ Ախպէր:

— Գնա՛, բայց շատ մի ուշանար:

Կարիպ Ախպէր գնաց երկու շնախը խարտոց առաւ
ու մէկ ժամէն ախոռն եկաւ: Սպասեց որ գիշեր
ըլլար:

Արդ մութը կոխած էր ու ամեն կողմ լուսթիւն
կը տրեւէր: Կարիպ Ախպէր ախոռն դուրս ելաւ ու
Ձէքի պէյին ապարանքին դուռ գնաց: Պզտիկ ա-
թու մը առած էր հետը: Այդ փայտէ շինուած ա-
թուը դրաւ պատին նիւթեւ ու անոր վրայ ելլելով
բարձրացաւ մինչեւ վանդակապատ պատուհանը:
Հաշուեց որ երեքը միայն կտրելով երկաթէ դլան-
ներուն՝ պիտի կրնար նպատակին հասնիլ: Ուստի,
առանց ձայն աւալու երկիւղալի զգուշութեամբ մը
գործի սկսաւ, ինքզինքը նուիրելով կենաց ու մա-
հու վտանգի մը: Գլաններուն երկուքը յաջողեցաւ:

կարել վարի մասէն ու դուրս հանել: Ան ատեն կրկնափեղկը բացուեցաւ ու մուտքին մէջէն ձայն մը հարցուց.

— Դո՞ւն ես:

— Այո, ես եմ, պատասխանեց կարիպ Ախպէր:

— Քանի՞ հատ կտրեցիր:

— Երկու հատ:

— Բաւական է, ես կրնամ անկից անցնիլ:

— Աղէ՛կ, ուրեմն եկուր:

Մանկամարդ աղջիկը բացաւ ապակին ու տանջանքով մը գլուխն ու մարմինը վաթ երկնցուց: Կարիպ Ախպէր գրկեց զանի ու դուրս քաշեց այդ արիւնտ օրջէն:

Յաջողութիւնը կատարեալ էր: Աստուծոյ աչքէն զատ՝ ուրիշ մէկը չը տեսաւ սյու զարհուրելի գործադրութիւնը:

Երբ մանկամարդ աղջիկը վար իջաւ ու ոտքը դուրս փողոցին մէջէ կարծես թէ ուրսխութիւնէն ուժ չը մնաց էւրթեան խորն ու ինկաւ իր ազատարարին գրկը:

Կարիպ Ախպէր աթոռը մէկ կողմը նետեց ու աղջիկն առած ուղղակի վարագոյ վանքը դիմեց: Գիշերուան ժամը տասներկու քին մօր էր երբ վանքին դուռը հասաւ ու սպասեց: Առաուն աղջկանը հետ վանահօրը ներկայացաւ ու ըսաւ.

— Այս աղջիկը վերն Աստուծոյ ու վաթը ձեր սրբութեան կը յանձնեմ, Հոգի մըն է, որ՝ անկուսի մը մէջէն փրկուած՝ կիյնայ այս վանքը: Թո՛ղ մնայ հոս մինչեւ որ վերագանամ ու տանիմ ծնողքին քով:

Բարետիրա կղերականը սիրով ընդունեց ու՝ ձեռքն իր ալեզարդ մազերուն տանելով, մրմնջեց.

— Ո՛հ, դեռ ի՞նչ օրերու պիտի հասնինք, Աստուած իմ:

Ու խանդաղատալի հօր մը պէս պատուիրեց որ իր սենեակէն դուրս չ'ելնէ ու բնաւ չը վախնայ:

Կարիպ Ախպէր նոյն օրը քաղաքը վերադարձաւ:

Ե.

Շիրվանէնց Գաբրէլ աղայի գտնուած դոց չո կան մտաւ Կարիպ Ախպէր ու՝ իր քրդական տարազով այդ անարգ մարդուն ներկայացաւ:

Տարիներ ետքը՝ խոփած ու 'գարչատիպ վաշխառուն բնա՛ւ փոխուած չէր, անոր գտնուած ու ստորաքաթը կերպարանքին վրայ հոգիի նոյն սեւութիւնն ու նոյն ու բուանկարը պատկերուած կը մնար:

— Բարե՛ւ, ջոջ աղա, մրմնջեց Կարիպ Ախպէր կիցկտուր թուրքերէնով մ'յ:

— Աստծու բարին, պատասխանեց վաշխառուն՝ դրասեղանին վրայէն ճաղատ ու կոճղի մը նմանօր գլուխը դէպի խօսակիցը դարձնելով: Ի՞նչ կայ, ի՞նչ կուգես:

— Շիրվանէնց դո՞ւն ես:

— Այո, ես եմ:

— Աղէ՛կ, Ա... գեղացի Ռէս Մուրստէն առնելիք ունի՞ս:

— Ի՞նչ կայ որ:

— Կը հարցունեմ:

Վաշխառուն պահ մը մտածելէն ետքը՝ պատասխանեց.

— Ունիմ:

— Ի՞նչ քան է:

— Ի՞նչ գիտնամ, մարդը մտաւ ու ես անոր մուրհակը մէկդի նետած եմ:

— Կորսուած է:

— Յետարտիկոյս բայց հին տետրակներուս մէջ արձանագրուած է:

— Հոգ չէ, թող ատանկ ըլլայ ու նայէ որ գտնես, որովհետեւ պարտական եղած եմ վճարելու:

Այս վերջին պորբերութեանը վրայ Շիրվանէնց Գարբէլ աղան խորին հետաքրքրութեամբ մը նայեցաւ իր դէմ գտնուող մարդուն երեսն ու հարցուց.

— Ի՞նչ աղջ կս դուն:

— Քուրտ եմ, ջոջ աղա, նկատել տուաւ կարիպ Ախպէր:

— Լաւ ինչպէ՞ս կըլլայ որ պարտական ես Ռէս Մուրատին պարտքը վճարելու: Կը ճանչնայի՞ր զինքը:

— Մտիկ րբէ՛ կս Ռէս Մուրատը չեմ ճանչնար, բայց անոր ողջին իմ մտերիմս եղած է ու վրաս պարտք դրած է քեզի յանձնելու զրամական աւանդ մը:

— Անոր որդին ո՞ղջ է:

— Այո, :

— Ո՞ր կը դանուի:

— Մարտավայր մը:

— Այնտե՞ղ ճանչցար զինքը:

— Ծիշդ է:

— Ո՞րչափ է ինձի յանձնելիք աւանդդ:

— Շիտակն ըսելով՝ չեմ գիտեր, Ռէս Մուրատ որդին ձեռքովը լաթի մը մէջ ծրարեր ու կնքած յանձներ է ինձի այդ գումարը: Հարկա՛ւ տետրակը նայելէդ ետքը՝ մէկ ոսկի պակաս, մէկ ոսկի տելք ըլլալով թան մը չէ. ոչ գուն պիտի փնտռես ոչ ալ ան:

— Քանի որ աքսորավայրը կը գտնուի ո՞ւսկից շահած է այդ գումարը:

— Ունիկա խելացի ու ճարպիկ մէկն էր, ամենուն սէրը վայելելով յաջողած էր բերդին մէջ սրճագործութիւն ընելով զրամ շահել:

— Քանի՞ տա ուան դատապարտութիւն մը ունի:

— Ռէս Մուրատի որդի՞ն:

— Այո:

— Մինչեւ ցմահ, ամենեւին յոյս չկայ անոր համար:

— Ատիկա աղէկ բայց կուղէի գիտնալ թէ՛ Ռէս Մուրատին որդին ուսկի՞ց պիտի իմանայ իր պարտքին վճարուիլը:

— Դիւրին է, դուն զրութիւնով մը կը յայանես առած զրամդ, քանակութիւնը ու միանգամայն ս եւ է պահանջ մը չուենալդ. ան ատեն ես կը զրկեմ ուղղակի իրեն իբրեւ անգորրագիր մը: Զըլլար:

— Ինչու չըլլար, աւանդը քօ՞վդ է:

— Վաղը կարող եմ յանձնել, դուն անգորրագիրը պատրաստէ:

Ու կարիպ Ախպէր գոյս ելաւ գրասենեակէն: Դիմեց սեղանաւորի մը ու մէկ ոսկիի «ժամու պիկ» առաւ, որ զեզին դոյն ու ոսկիի մը մեծութիւն ունէր: Այս զրամը յատկացուած էր եկեղեցիներու:

պնակին համար: Երարեց լաթի մը մէջ եւ ամեն կողմէն կտրեց ու խնամքով մը կնքեց: Յետոյ շին-
ծու-նամակ մըն ուլ գրեց՝ ուղղեալ վաչխատուն:

Հետեւեալ օրը գրասենեակը գնաց: Հոստատ ու
անվրդով եզանահաւ մը հարցուց.

— Պատրաստ է, ջոջ աղա:

— Պատրաստ է հաշիւը, պատասխանեց վաչխատուն
ու թուղթի մը վրայ ըոյց ստաւ խառն ու խռոն
թուանշանները: Նայէ, հաշիւէ կը հանկնա՞ս:

— Ոչ, չեմ հոսկնար, ես կարգալ չեմ գիտեր: Բայց
սուտ չես ըտեր եա, ես կը հաւատամ քու ըսածիդ
որքա՞ն է:

— 3754 դահեկան է ամբողջ պայաքը:

— Է՛հ, ուրեմն կարգաւ աս նոմակս զոր մտոցայ
երկ յանձնելու քեզի: Ռէս Մուրատի որդին տուաւ:
Վաչխատուն բացաւ ատ նամակն, որուն մէջ
գրուած էր.

Պէ՛ կազր 17 Յուլիս 1897

Մեծապատիւ

Իարրէլ աղա Շիրվանէնց

Վան քաղաքը

«Բարեկամս,

Շուրջ տասներեք օարիներէ ի վեր այո զար-
հուրելի աքսորաւայրին մէջ կը գտնուիմ ցմա՛ն բեր-
դարգելութեան մը դատապարտուած: Ամեն յոյս
կորսուած է ինձի համար: Ասկից ետքը գերեզման
մը ունիմ:

Արդ, գրաբերիս հետ որ քուրտ մը ըլլալով հան-
դերձ սրտիս ու հոգիիս մտերիմն եղած է, կը փու-
թամ 3895 դահեկանի գումար մը զրկել ձեզ եւ
խնդրել որ բարեհաճիք ձեր պահանջքը վար գնելէն
եաքը՝ մնացեալն ընտանիքին վճարել:

Ո՛հ, ջոջ աղա, միայն վերն աստուած ու վարը
դուք գիտցէք ի՞մ կեանքիս գէ՛մ արձակուած այս
վճիռը:

Մտերիմս փտահելի մէկն է անոր կարող էք
մանրամասն տեղեկութիւններ տալ ընտանիքիս ողջ
կամ մեռած ըլլալուն վրայո՛ւ:

Ը: դունեցէք որդիական բարեւներս!

ԱՍԼԱՆ ԿԱՐԻՊՅԵՆՑ

Յ. Գ. — Այն ծրարն, որուն մէջ 3895 դահեկանի
գումարը կը գտնուի, իմ անձնական կնիքովս զըմ-
բուած է, ու կնքամասին վրայ յայտնապէս կը տե-
նուին Ա. Կ. սկզբնատառերն անունիս ու մակա-
նունիս:

Նոյն

Վաչխատուն խելայեղ վիճակի մը մէջ էր: Անոր
ձեռքը անահնկ որս մը ինկած էր, որ երազ մը կը
թուէր: Ուստի չկրնալով սպասել հարցուց.

— Ո՛ւր է ծրարը:

— Նա, քովս է, մրմնջեց Ասլան երկիւղալի ձեւա-
կերպութիւն մը ընելով: Բայց աչքի թող չը զարնէ
ինչ կըլլայ, ինչ չըլլար: Միայն թէ ազէկ մը դիտէ,
Ռէս Մուրատի որդւոյն պի՞րն է թէ ոչ, յնտոյ
կնիքը կեղծուած է:

— Կնիքը կեղծուած չէ եւ նամակին գիրն ալ

անորն է, նկատել տուաւ վաշխառուն ու սեղանին վրայ դրուած ծրարը գրամարկդին մէջ գլորեց՝ լի վստահութեամբ մը:

—Անդորրագիրը ստորագրեցի՞ր:

—Այո, Այո, կրնաք մեկնել:

Ասլան առաւ թնդորրագիրն ու դուրս նետուեցաւ այդ զարհուրհելի որջէն:

Ը.

Ասլան նոյն օրը դէպի Կիւսնենց գլուղը գիւնաց, որ քաղաքէն չորս ժամ հեռաւորութեան մը վրայ, բարձր ու գեղածիծաղ լեռներու շարքերու թիկունքը կառուցուած էր ու երկու հարիւր տունէ կը բաղկանար. ամենքն ալ հայ:

Իր կիներ տեղւոյն քահանային հարսն էր: Այդ պատճառաւ ուղղակի եկեղեցականին տունը մտաւ.

—Բորեբաղդարար տունին մէջ միայն մանկամարդ կին մը կար, որ պզտիկ սիրուն աղջիկ մը առջին առած՝ անոր գլուխը կը սանտ, էր:

Հազիւ քսանութը տարու բարձրհասակ, գիրդ ու աղւոր հաստեով մը, նուռերանդ այտերով, յանկուցիչ նայուածքով ու գեղանի էր ան:

—Երբ անձանօթ մարդուն մօտենալը տեսաւ, իսկոյն ոտքի ելաւ ու լաջակին այն մասը, որ ինչպէս էր երեսին վրայ բերնին ու թուշին տրաւ ու երկիւղալի նայուածքով մը սպասեց:

—Մի՛ վախնար, խաթուն քուրիկս, ըսաւ Ասլան խեղդուելու մօտ ձայնով մը:

Մանկամարդ կինը քիչ մը սիրտ առաւ ու հասկըցաւ թէ այդ քուրախ տարազով անձանօթը հայ

մըն էր որովհետեւ իր լեզուով կը խօսէր: Հետեւաբար դողդղալով հարցուց.

—Ի՞նչ կուզես, Ախպէ:

—Քեզի գաղտնիք մը յայտնելու եկած եմ, մըրմնջից տարաբաղդ մարդը:

—Ինձի՞:

—Այո:

—Ի՞նչ գաղտնիք է:

—Բայց յայտնելէս առաջ երդում ըրէ որ մէկու մը պիտի չեմօցնես:

—Ո՛հ, չեմ հասկնար. ի՞նչ ըսել կուզես:

—Կըսեմ թէ՛ երդում ըրէ Սառուծոյ ու իմ առջիս որ քեզի յայտնելիք յուրս մէկը չպիտի իմանայ:

—Աղէ՛կ, կերպնում, ըսէ նայիմ, թօթովեց մանկամարդ կինը ինքնիքմէ ելած վիճակի մը մէջ:

—Ուրեմն կարդա սա նամակը, շեշտեց կարիպ Ախպէր ու ծոցէն հանելով զայն յանձնեց անոր:

Մանկամարդ կինը դեռ նամակը չը բացած կարիպ Ախպէր յարեց.

—Ես կերթամ. եթէ կուզես, վաղը գետեզրին կողմն եկուր ու այնտեղ տեսնուէ ինձի հետ:

Յետոյ մեկնեցաւ:

Մանկամարդ կինը բացաւ նամակը ու անա ինչ որ կարգաց.

Պէնկազի 25 Մայիս 1897

«Պաշտելի Նազենիկս,

Դողդղալով ձեռքս կառնեմ գրիչս ու սրբունքով կը վերջացունեմ, Ա՛խ, գիտեմ, գիտեմ. այս ճակատագիրը ծանր է ինձի ու քեզի. մանաւանդ՝ իմ

ծերունի հօրս ու վարսենիկիս: Բայց ի՞նչ կրնանք ջնել. աօրկա մարդկային անիրաւութեան երեւոյթ- ներէն մին է:

Նազենի՛կս, լսէ ինծի. աքսորավայրի մը խորէն ձայն մըն է այս ո՞նքու ահանջիդ կը հնչէ ու կըսէ. «չեմ մոռցեր ձեզ»:

Այսօր տասն եւ մէկ տարի է որ ինէ լուր մը ա- ռած չէիր եւ գուցէ դեռ կենդանի ըլլալս չէիր գի- տեր: Ի՞նչ կընէի այս տասն եւ մէկ տարուան ըն- թացքին մէջ. ի՞նչու անխիղճ եղած էի ու նամակ մը անգամ չէի գրեր ոչ քեզի եւ ոչ ալ ծերունի հօրս:

Ձէ՛, Նազենիկս, չէ՛. անխիղճ ըլլալու համար չէր որ նամակ չէի գրեր ձեզ, այլ այն քստմնելի օրէնքը որուն երկաթէ բազուկներուն մէջ կաշկանդուած եմ յաւիտենապէս դատապարտած էր զիս արտաքին աշ- խարհքէ մը գուրկ մնալ. ուր քրոջ կազմէի՝ իմ կարոտիս հստուած ու մաշուած:

Գրիչս յառաջ չերթար նկարագրելու թէ ինչե՛ր կը քաշեմ այս մահաստուեր բերդի՛ մէջ ու ինչե՛ր կերազեմ ձեզի համար: Ա՛խ գիշեր մը դուն ես քո- վըս, ուրիշ ատեն ծերունի հայրս կը տեսնեմ եւ երբեմն ալ վարսենիկը գրկիս մէջ կը գտնեմ:

Ո՛չ, ոչ, արցունքը չի թողուր որ գրեմ ու հա- ռաչանքը կը խեղդէ զիս:

Նազենի՛կս . . . ներէ որ ըսեմ թէ նամակարերս շատ վատահիշի ու սրտակից բարեկամս է. երբ կը ներկայանայ ձեզի, պատուեցէք զինքը: Անկից կրնաս հասկնալ իմ անցեալս ու յանցապարտու- թեանս պատճառը:

Կը գրկեմ սիրելի հօրս երեք ոսկիի գումար մը. իսկ քեզի ու վարսենիկիս մէյմէկ նուէրներ, որոնց վրայ քննդօւլուած է՝

Աքսորավայրը . . .

Համբուրելով ծերունի հայրս, քեզ ու աղջիկս:
Ասրան Կարիպեց

Յ. Գ. — Նամակարերէս կտանաս նամակս ու յանձ- նուած աւանդս: Անունը կարիպ Ախպէր է:

Նոյն

Այս սարստալի գրութիւնը տասն անդամն ըլլալով ծայրէ ի ծայր կարգաց մանկամարդ կիներ, որուն մէջ երբեք կեղծուած բան մը չգտաւ: Ո՛հ, գիրք սիրական Ասրանին գիրն էր ու ինքը շատ աղէկ կը ճանչնար:

Ձեռքը քնքուչ ու քրտնաթոր ճակատին տաքու ու տունին մէկ անկիւնը ինկած սկսաւ հեծկլաւ ու մրմնջել:

— Տարբա՛րդ Ասրան, տարբա՛րդ Ասրան:

Ու ամբողջ գիշերը չկրցաւ քնանալ. երկօրոյդ ա- մուսինն, որ գեղացի վարժապետ մըն էր, այն օրը գործով մը քաղաք իջած էր ու երեք օրէն պիտի վերադառնար: Ուստի ստուռ ըլլալուն պէս, ուղ- դակի գետեզրին կողմը գիմեց ու ուռնի ծառերու տակ գտաւ Կարիպ Ախպէրը:

— Եկա՞ր, ըսաւ ան տփուրած կերպարանքով մը:

— Այո: մրմնջեց մանկամարդ կիներ ու սկսաւ լալ:

— Մի՛ լար, խաթուն քո բիկս. Աստուած ռզոր- մած է:

—Ո՛հ, Կարիպ Ախպէր, կը պազատի՛մ, ըսէ՛ք, պատմեցէ՛ք ինծի թէ անոր ազատուելէն ալ յոյս կա՞յ. յետոյ ուսկի՞ց իմացեր էիք իմ հոս ըլլալս:

—Աստուած կայ հարկաւ որ մըն ալ անոր վրայ պիտի զթայ խաթուն քուրիկս սիրտդ լայն պաչէ՛: Գալով քու հոս գտնուելուդ մասին, ատիկա իմացայ քու հօրմէգ:

—Ասլան չը՞ գիտեր:

—Ամենեւին:

—Հօրը մեռնի՞ր:

—Ո՛չ:

—Աղէկ, ուրիշ բան մը չիմացա՞ք մեր տունէն:

—Այո, ցաւալի լուր մը տուին ինծի ըսին թէ Ասլանի աղջիկը առեւանգած են թուրքերը:

Մանկամարդ կինը սկսաւ հեծկլտալ:

—Բնաւ լուր մը չելաւ անոր մասին, վրայ բծաւ Կարիպ Ախպէր:

—Ո՛հ, չէ՛, թոթովեց մանկամարդ կինը:

—Հայրդ ըսաւ որ Ձէքի պէյ առեւանգած է. դուն անանկ յայտներ ես, ճշմարի՞տ է:

—Ճշմարիտ է. Ձէքի պէյի մարդիկը իրիկուան դէմ, տունս մտան ու վերմակի մը մէջ փաթթելով խեղճ աղջիկս, անյայտ եղան: Պոսոցի՛, կանչեցի՛, բայց ձանս լսող մը չեղաւ:

—Հիմակուան ամուսինդ ո՞ւր էր:

—Անիկա տունը չէր:

—Քանի՞ տարի է որ ամուսնացած ես:

—Հինգ տարի կըլլայ:

—Ան ատեն ամուսինդ ի՞նչ կընէր Ա. . . գիւղին

—Վարժապետ էր:

—Աղէկ, հիմակ կը մնայ Ասլանի նամակին մէջ յիշուած նուէրներու ու զրամին. ատոնք ամենչն ալ քեզի յանձնելու պարտական եմ, միայն երկասող ստացազիր մը տուր որ անոր զրկեմ:

Մանկամարդ կինը ոտքէն մինչեւ գլուխը պաղ քրտինքի մէջ մնաց ու զգաց թէ իր շուրջը ամեն բան մթնցաւ: Ի՞նչ, մի՞թէ իրաւունք ունէր Ասլանէն մազ մը անգամ ընդունելու, երբ այսօր ուրիշին կը պատկանէր ինքը: Ձէ՛, անկարելի էր իրեն ատանկ բարոյական քոտմնելի ոճիրի մը հետ համաձայնելու. ատ իսկէրր սեւ օձ պիտի ըլլօր ու անոր հոգիին պիտի փաթթուէր ամեն ատեն:

—Ինչո՞ւ կը մտածես, յարեց Կարիպ Ախպէր:

—Ո՛հ, պարոն այդ նուէրը չեմ կրնար ընդունիլ. դողդոջաց մանկամարդ կինը:

—Պատճա՞ռը:

—Պատճառը, ո՛հ, ի՞նչ ըսես ես իրաւունք չունիմ անկից մազ մը անգամ իւրացնելու. որովհետեւ մեր մէջ ամեն բան թզուած է:

—Սրտէ՞դ ալ հանամ ես զինքը:

—Ձէ՛, չէ՛, Աստուած թող զիտնայ. բայց սեւ ճակատագրի մը հարկը կտաիպէ զիս սր այդպէս վարուիմ: Ա՛խ, ետ դարձաւ այդ նուէրները իրեն յանձնէ ու գրէ թէ՛ կինդ մեռած է:

—Ինչո՞ւ այդպէս կրնես խաթուն քուրիկս. աւելի աղէկ չը՞լլար որ Ասլան քու յիշատակովդ ապրի: Անիկա ի՞նչ պիտի գիտնայ քու ամուսնանալդ: Արդեօք հիմակուան ամուսինեց կը վախնաս:

—Ձեմ վախնար, ո՛հ, ամենեւին չեմ վախնար,

բայց չեմ ուզեր որ սիրելի Ասլանս կենդանի յեռածի մը յիշատակովն ապրի: Ա՛խ, սխտած էի հատաարիմ մնալ ու գիւրեզմանէն անդին ալ միտսին ըլլալ: Ե՛ս վատ մը եմ, որովհետեւ չը պահեցի խոստումս ու այնքան երդումներուս նուիրական սրբութիւնը օտար տակ առի: Ի՞նչ ընեմ, բան չեմ ըսեր, սա մօրս վիզը՝ տակը մնայ:

—Մի՛ անիծեր մայրդ, խաթուն քուրիկս, անիկա եթէ գիտնար որ Ասլան մեռած չէր, պատճառ կըլլա՞ր որ դուն ամուսնանայիր: Ի հարկէ ոչ:

Մանկամարդ կիւնը սրբեց աչքերու արցունքները, յետոյ հաստատական ձայնով մը վճռեց

—Ո՛չ, ինչ որ ալ ըլլայ, դարձեալ չեմ կրնար ձեռքս դպցունել այդ սրբազան նուկոններուն, չեմ ուզեր պղծել զանոնք: Հրէշ մը պէտք է համարուի որ սիրա ընեմ անոր արցունքով ու տառապանքով վաստկած զրամն ու նուէրն ընդունելու: Ո՛հ, կարիպ Ախպէր չէ՞ որ Աստուած կայ ու կը տեսնէ. չէ՞ որ խիղճ մը ունիմ ես որ պիտի ըսէ, «անարգ կիւն, ի՞նչպէս ձեռքդ ասիր այդ նուէրը, որոնցմէ արիւն կը կաթէ»:

Կարիպ Ախպէր ակամայ շարժում մը ըրաւ ու մահու չափ ուժգունեցաւ այս վսեմ պարբերութեան հանդէպ, բայց յուզմունքը խեղդեց իր մէջ ու քանաց բոլոր կորովը պահել:

—Ուրեմն ի՞նչ ընելու է այս աւանդը, քանի որ Ասլան քեզէ դատ աշխարհքիս մէջ մէկը չունի, գողդղաց կարիպ Ախպէր:

—Իրե՛ն, ա՛խ, իրե՛ն վերադարձուցէք, անա մենէն ճշմարիտ միջոցը, կրկնեց մանկամարդ Լինը:

Կարիպ Ախպէր այդ անգրգուելի կամքին հանդէպ պահ մըն ալ մտածեց ու խօսքը փոխելով հարցուց.

—Շիրվանէնց Գաբրէլ ազան ո՞ղջ է:

—Այո, ի՛նչ կայ որ:

—Ասլան անոր ալ գրամ զրկած է:

—Ի՞նչ գրամ է այդ:

—Պարտք ունի եզեր:

—Ո՞վ:

— Ասլանի հայրը:

—Ե՞րբ:

Ասկից տասներեք տարի առաջ:

—Տէր Աստուած, չէ՞ որ պարտքը բնաւ չը մնաց այդ անխիղճ վախառուին:

—Աղէկ գիտե՞ս:

—Ինչպէս չէ՞, վախառուին տուած թուղթը կայ:

—Ո՛ւր է այդ թուղթը:

—Քովս է, ես անկից իվեր պահած էի: Նոյնպէս

Ասլանի հօր ձեռքով գրուած գրութիւն մըն ալ ունիս: Ձեռքս չի գնաց զանոնք պատներու: Ա՛խ, տեսնէք այդ վախառուին ինչեր հանած է Ռէս Մուրատի գլխուն ու ինչ կերպով յաջողած է քանդել անոր տունն ու մարել անոր ճրագը:

—Կարելի՞ է տեսնել այդ թուղթերը:

—Կարելի է եթէ կուզէք կրնաք զրկել ասլանին:

Ու մանկամարդ կիւնը օրագ արագ այգիներու ետեւէն ջաղացքին քովը հասաւ ու անկից տունը գնաց. յետոյ նոյն ձամբով վերադարձաւ: Ձեռքին ծրարը կարիպ Ախպէրին յանձնելով ըսաւ.

—Ահաւասիկ այս ծրարին մէջ են թուղթերը:

Չըլլայ որ կոր պլիկ մը անգամ վճարէք Շիրվանէնց

Գարբէլ աղային: Անիկա պահանջելու բնաւ իրաւունք չունի:

Կարիպ Ախպէր գրպանը դրաւ ծրարն ու աւելցուց.

— Ինձի նայէ, խաթուն քորիկս, գունն երդում բրբը որ ըսածներս մէկու մը չը յայտնես, աւանկ չէ՞:

— Այո, երբէք մի կասկածիք. ահա՛ վերն Առոււած կայ, ըսաւ մանկամարդ կինը իր ձայնը թըռթռացնելով:

— Լաւ, նոյնպէս երդում ըրէ որ մէկու մը պիտի չըսես ամուսնոյդ ողջ ըլլալը:

— Կերպնում:

— Հիմակ կը խոտտանամ աղջիկդ փնտոելու ու այս նուէրներն անոր տալու. կըլլա՞յ մի:

— Աղջիկս փնտոելու:

— Այո:

— Ո՛հ, կը պաղատի՛մ, սիրինն Ձեքի պէյի ապարանքէն զատ տեղ մը մերթաք, հոն է հոն դաւակ. հոգիս առանկ կը վկայէ:

— Առտուտն, մըմնջեց Կարիպ Ախպէր ու դողդոցոյ:

— Երբ յաջողիք զինքը փրկել իմաց լիտի տա՞ք ինձի:

— Հարկաւ:

— Ո՞ւր:

— Տեսնենք:

Մանկամարդ կինը կարծեց թէ Կարիպ Ախպէր երկինքէն իջած հրեշտակ մըն էր: Սրտաճախիկ նայուածքով մը դիտեց անոր խօսի խօսի եղած մօրուքը, անոր երկաթի գոյն առտն ու արեւախաչ կերպարանքը, անոր ձանձրուած հագուստը. ասոնք ամենքն ալ կը դողդոցային իր հոգուոյն մէջ:

Ու երբ Կարիպ Ախպէր ձեռքը սեղմելէն ետքը հեռացաւ իրմէն, ինքը յուզուած ու խելայե՛զ՝ երկար առեն անոր քայլը դիտեց, մինչեւ որ լեռներու մէջ անհետ եղաւ:

Տարաբազ Կարիպ Ախպէր՝ այսպէս առանց ինքզինքը յայտնելու այն մանկամարդ կնոջ որ իր սփերուն տակ արցունքներ ու հառաչանքներ թափեց, բաժնուեցաւ ու (կուսաթան) կոչուած լեռներու մէջ մտաւ:

Կէս օրն անցած էր: Ապառաժի մը ներքեւ նեաւուեցաւ ու ծոցէն հանելով նուիրական ծրարը բացաւ զայն ու սկսաւ կարդալ. նախ, Շիրվանէնց Գարբէլ աղայի ձեռքով շինուած ու ստորագրուած անդորրագիրն ծայրէ ի ծայր աչքէ տնցուց, որուն մէջ վաշխառուն բացայայտ կերպով կը խոտտովանէր թէ՛ « Ա . . . գեղացի Ռէս Մուրատ Կարիպէնց անուն անձէն ասկից ետքը բնաւ առնելիք տալիք չունիմ եւ ո եւ է առկախ հաշի մը չը կայ»: Յետոյ հաստ ու մազաղաթի պէս թուղթը բացաւ. ահա ինչ որ գրուած էր անոր մէջ.

Կ Տ Ա Կ Ա Գ Ի Բ Ս

«Սեւ օրերու պատմութիւնս պիտի գրես: Ստակալի է ասիկա. որովհետեւ ձեռքերս կը դողան, ուղեդ հալ ու մաշ եղած է ու աչքերս լոյս չեն տար ինձի:

«Որո՞ւ պիտի գրեմ, ո՞վ ունիմ այս անոգոք աչխարհքիս վրայ որ սիրտընէ ասիկա կարդայու: Ա՛խ գիտեմ, գիտեմ, մէկը չունիմ բացի վարսենիկ

պիտի դնե՞ս, Այս յանդիմալութիւնը թէ սպառնա-
կան եւ թէ վրէժխնդրական երեւցաւ ինձիւ Զը
կրցայ հանդուրժել, հետեւաբար անկից ելնելով ու
զակի Վալի փաշայի ապարանքը զիմեցիւ Ան ա-
տենուան Վալին իմ բարեկամս էր ու ձայնս լ-եկի
կըլլար։ Յայտնեցի անոր զեկուցադրին պատասխանի
սպառնական ձեւը ու հորցաքննիչ դատաւորին ա-
նարգանքը։ Բարեկամս կարծած Վալին իր նեղ
աչքերը վրաս սեւեռելով բացազանչեց. — ինձի
նայէ, Ռէս Մուրատ բաւական, է չուաններուդ վրայ
խաղալդ։ Դուն պարզապէս ձայն առած ես մենէ ու
այդ ձայնին ուժովը կտրածդ ու կապածդ չես գի-
տեր։ Հարցաքննիչը վստեց ու անարգեց քեզ. բայց
ես կը հրամայեմ բանտարկել, մինչեւ որ եղբայրդ
արդարութեան յանձնելու ստիպուիս, այսչափ։ Հի-
մակ տունէս դուրս ելիր։ Գլուխս ծռած ու յուսա-
հատ կը քալէի փողոցին մէջ. ահա երեք ոսաթկան-
ներ վրաս յարձակեցան ու բանտ առաջնորդեցին
զիս։ Բայց երբ իմացան որ եղբայրս փախած էր,
անոր կինը մեղսակից մը նկատելով բանտարկեցին։
Այս բոլոր դարձուածքներուն մէջ ոչ եղբայրս եւ ոչ
ալ եղբորս կինը միտք ըրին զիտնալու թէ իրենք
զատ զատ Տէր Յակոբ քահանային խոստովանած
էին քաղաքացի չէլիսին եւ երկու թուրքերուն վրած
կատարած ոճիրնին։ Ոսկի՞ց իմացուած էր ինչպէս
բաժի ես ամենէն վերջին պահուն էր որ տեղեկացայ։
Իսկով կտաւարութեան՝ յայտնի էր որ կատարեալ
ապացոյց մը կար անոր ձեռքը, որովհետեւ ինձի
դէմ եղած այդ անարգական ձեւը բնաւ տեղի ու-
նեցած չէր, մանաւանդ եղբորս կինն ալ կը գտաւ

պարտուէր իբրեւ մեղսակից մը։ Է՛հ, ի՞նչ ընէի.
ամբսներ սկսան սահլիւ Ահա գիշեր մըն ալ եղբորս
կինը ծնաւ բանտին մէջ։ Սպասելը հնար չէր։ Մի-
ջողներ փ տոնցիւ թուրք կտաւարութեան սեւ
երեսին վրայ ծիծաղ բերելու համար դեղիներ պէտք
էին։ Ա՛խ, գատաւորէն սկելով մինչեւ կուսակա-
լը, ոստիկանէն սկսելով ինչուան իր շահամու պետը,
վերջապէս բարձր շրջանակներու վէզիւրներէն սկը-
սելով ինչուան ստորագաս ծառան աղերսներս ու
դեղին ոսկիներս քաշկոտուեցան։ Ո՛չ, աչքիս բուն
մը չէր գար։ Ամենը ամենը կին մձ ու մէկ հատիկ
դաւակս կը մնային փողոցին մէջ. բայց ես դոնէ
կաղատէի եղբօս կինը ու անոր բանտածին տղեկը։
Ծախեցի ազարակս, ծախեցի այգիներս, ծախեցի
երկու ջաղացքներս, ծախեցի իմ անձնական տունս,
որ վարձքի տուած էի քաղաքացի հարուստ ընտա-
նիքի մը։ Կը մնային քանի մը կտոր ջրարբի ար-
տերս ու հորենական օճախ։ Այս բոլորը կատար-
ուած էին մարդու մը ձեռքով որ տարիներէ ի վեր
սեղանաւորս ու ստերիմ բարեկամս եղած էր։ Այդ
մարդը կը կոչուէր Շիրվանէ՛ց Գարբէլ։ Ան էր գի-
ւանատանց շրջանակներուն դիմող ու ոսկիներս ա-
նոնց դուռներէն ներս լեցնող։ Այսպէս թէ այնպէս,
երկուք ու կէս տարի բանտը մնացինք ես ու եղ-
բորս կինը իր մանուկովը։ Կտաւարութեան կո-
կորդը լեցուած էր, հետեւաբար ներուժ չնորհեցին
անոր արդարադատ պաշտօնձաններն ու դատաւորներն
ինձի՝ իբրեւ մեղսակից եղբորս փախուստին ու եղ-
բորս կնոջ՝ իբրեւ ոճիրին ներկայ մը ու գործադ-
րող մը։

«Բանակն ազատուելէն ետքը՝ խեղճ կինը չը կոր-
ցաւ ապրիլի հազիւ չարաթ մը պատկեցաւ ու մե-
տաւ թողնելով ինձի երկու չափ-նազ գուակներն
ու բանաձիւն մանկիկր։ Մինչեւ այն ատեն եղբոր-
մէս լուր մը չունէի։ Ենար կեօղ մահուընէն երկու
ամիս ետքը դիչեր մը տաւնա եկաւ ու ասնելով
գաւակներն բտաւ։ — Ա՛խ եղբայր, գրում չունիմ.
եթէ կարելի է քանի որ ասի ասչիր, ինձի Գի-
չերով ճ մբայ ելայ ու քաղաքը վազիցի։ Գտայ
Շիրվանկէց Գարբէր աղան ու քսան սկիւր առի իր-
մէնս երբայրս համբուրնց դիս ու բամնուեցաւ Բայց
հոգիս թէ ամիս մըն աչ ասնեցաւ, ահա որ մը վաշ-
խառու բարեկամս ստիպողական յարի մը տակ քա-
ղաքը կանչեց զիս Անտիպաէս գաջի։

Ի՛նչ ըսաւ Գարբէ, աչա՛ւ ունկ խնկ ու բա-
րեկամ ըլլախիս մէկ կողմ, իսկ հաշվանիս՝ դիտնալ
մէկ կողմ։ Եկուր նայինք ի՞նչ անպաւ ինչ գ. բձաւ։
Կը տեսնեմ որ անտրակը լեցուեցաւ ու սեղ մը չմաց
անար։ Իբուխս ծամ հարցուցի։ — Ի՞նչքան պարաք
ունիմ, Երկար բարակ հաշիք նայիլէ ետքը, պա-
տասխանեց։ — 250 ոսղի պանանցք մը ունիմ զոր
ի հարկին կրնամ քեզի հաստատել։ Ի՞նչ ըսէի, ի՞նչ
առարկէի, կատալարութիւնն այն անյատակ ան-
գունդն եղած էս, ուր ինկած էի ես ամբողջ ընտա-
նիցովս ու գերդաստանովս։ Ան բաւեն տուի կնոջս
անգին մաննակը, մասնա՛ ին. տաւնս գերդաստանիս
նշանասանն եզող մասանին աչ, տուի ջրարբի ար-
անքս տուի պարաէզս, տուի մորգաշեփաններս ու
բալոր խառցներս։ Անոնք թողուցի վաշխառուին
խզծին ու կամքին եւ ըսի։ — Դուն քու Աստուած,

ինչ որ կուգես հաշուէ։ Սուս դրիչն ու հաշուեց։
Յետոյ պահ մը մտածեց ու շատ։ — աչ տակնուն
երկու հարիւր սկիւ կրնամ վճարել. հետեւաբար կը
մնայ յիսուն սկիւ։ Դողդարով խնդրելի որ այդ յի-
սուն սկիւին պաշտամո՛ժ մը տայ։ Իիթը բերանը
ձախակելով երկու ամբասան վայ մուրհակ մը չիւնց
ու տոկոսը վրան բարգելով յիսունսթը սկիւի բար.
ձըրացուց։ Ես վերագործայ գիւղըս Բան մը չունէի.
Ռէտութեան պաշտո՛նէս գրկուած էի բանաարկաւե-
լէս ի վեր։ Զաւակս քաղաքը դրկած էի ուսման
համար։ Եսնը կը մնայինք ես ու կինս։ Ա՛խ, այնու
քան կալուածներս ու հարստութիւնս փճարած էին.
սակայն փսաք կուտայի Աստուծոյ որ հոգիս ողջ էր
ու ես կը բնակէի հայրենի օճախին մէջ կնոջս հետ.
Դեզացիներէս ամանք գթացին վրաս ու եկեղեցական
ըբին զիս որ փոքրիկ ամական մը աննեմ։ Ար-
դէն տարիքս ալ վաթսուուն անցած էր։ Մէկ երկու
տարի ետքը, այսինքն 1881 ին, յանկարծ իմացայ
որ մէր Յակոբ քասնտն ինկած է բլամ պատի մը
տակ ու ջախջախուած է։ Եսնը դացի։ Երբ աչքն
ինկաւ ինկերեսս, այլայլեցաւ ու իր շարչարուած
հոգեոյն հետ սկսաւ զաւանդել։ Մինա՛յ էի իր. քով
ու լսեցի որ զողողարով կըբէր։ — Գնա, հետացիր
քովէս, ով անմաղ ու աստրինի մարդ ես քու ա-
րիւնդ մտած եմ, ես քու ասն ճրագը մարդն եմ.
Չնա, կըբեմ, ու մի նայիր հոգիս սեւութեան վրայ
որ պաւակերուած է կերպարանքիս գարչս թեանը
վեջ ա՛խ, դարկ պաննէ զիս, մասնի՛չ բսէ ինձի
որովհետեւ Աստուծոյ սեզանին հանդէպ եղբորդ
խոստովանս թիւնը վաշիին յայտնեցի։ Այս սարսը-

առաջի բանտագուշանքը շանթի մը պէս գլխուս իջաւ
 ու ես կարծեցի թէ տունը կը բլէր վրաս. Շուտով
 մը դուրս նետուեցայ ու ըսի ինքնիրենս. — դուն
 ալ քու պատիժդ գտած ես. ի՞նչ ընեմ. Ու երդում
 ըրի որ մէկու մը չիմացունեմ. եկեղեցականը մեռաւ,
 նայն տարին զուակս քաղաքին վարժարանէն ելաւ
 ու գիւղը վարժապետ կարգուեցաւ. Առանց անոր
 յայտնելու պարտք ունենալս. ամեն ատեն թերհա-
 շիւններ կընէի ու սովորս միայն կը վճարէի. 1883
 ին կինս մեռաւ ու ես աշխատելու ուժէն ինկայ.
 Շիրվանէնց Գարբէլ աղաին մուրհակը երկու տարով
 եղած էր ու կը լրանար 1885 ին. Շոք պայմանաժա-
 մը լրացաւ, պաղտաւորուեցոմք զաւկիս հետ փոխա-
 նակադրի վերածել ու յիսունութ ոսկին երկուք ու
 կէս տարուան համար եօթանասունի բարձրացնել.
 Ա՛խ, այն ատեն էր որ հայրդ հագաւ վրայիս սեւ
 օձու շապիկն ու չորս ամսուան ամուսնացած՝ Կ.
 Պօլիս մեկնեցաւ. Առաջին փոխանակադիրը, որ վեց
 ամսուան վրայ շինուած էր ու քսան եւ հինգ ոս-
 կիի գումար մըն էր, կը վճարուի. երկրորդն ալ
 նոյնքան գումար մը ըլլալով՝ դարձեալ կը հատուց-
 ուի. կը մնար քսան ոսկի. Հոս գրիչս առաջ չեր-
 թար որ շատուակեմ պատմութիւնս ահա մութը
 կը պատէ աչքերս ու էութիւնս կը ցնցուի. Կար-
 ծես թէ ոյսքան թշուառութիւնը բաւական չէր.
 անողք ճակատադիր մը զաւկիս բովանդակ կեանքը
 կը խորաակէ

Անկից ետքը՝ Շիրվանէնց Գարբէլ աղան իմ դէմս
 կելլէ ու զարչելի ուրուականի մը պէս ակօսաները
 կրճտելով վրաս կը ծախէ գերդաստանիս օճախը.

ու փողոցը կը նետէ մայրդ. քեզ ու դիս. Ազետալի
 տեսարան մը՝ զոր դուն չպիտի մոռնաս ամբողջ
 կեանքիդ մէջ.

«Օ՛ք . . . Վարսենիկս, տարաբաղդ Վարսենիկս,
 դուն աչքդ լացիր թէ չէ ինկած գերդաստան մը
 ու քանդուելու մօտ օճախ մը տեսար, որ կը մխար:
 «Ու օր մըն ալ յանկարծ դուրս նետուեցար այդ
 ծրաշուենչ աւերակի մէջէն:

«Աւա՛ղ, թոռնիկս, քու մեծ հայրդ ուրիշ բան
 չթողոց քեզի եթէ ոչ ողբալի հօրդ յիշատակը:
 «Ներէ, ա՛խ, ներէ ինձի:

«Ու այն օրը, երբ կարդաս դուն այս կտակադիրս,
 որ գերդաստանիդ անկումին սեւ պատմութիւնն է,
 ես արդէն շատոնց ցուրտ հողին տակ նստուած եմ:
 Եկուր, բարի յիշատակի մը պէս աղօթէ այդ ցուրտ
 հողին վրայ ու արցունքի կաթիլ մը ցողէ՛ որ
 հանգչին ոսկորներս:

«Վարսենի՛կս . . .
 «Մահուան անողք վայրկենին է օր կը գրեմ այս
 սողերը ու կը վերջացնեմ ցուրտ փոսի մը մօտեցած:
 «Աստուած պահէ քեզ թոռնիկս:
 «Աղօթէ՛ հօրդ հողիին համար:

Ինչ մեծ հայրդ
 Ռեւ Մուրաւս Կարիպիկց

Կարիպ Ախպէր ընթերցումն աւարտեց ու զառն,
 աղբրեկ ու խոտվայոյզ մտածումի մը մէջ ինկաւ.
 Անոր նայուածքը վրէժխնդրութեամբ մը լեցուեցաւ
 ու զգաց թէ կոկորդը կը ճղմուէր աներեւոյթ ձեռ-
 քի մը մէջ. ժամերով ապառաժին կրթնած ու հեծ-

կըլտանքը խղզած՝ սպառնաց. յետոյ արագ արագ գէպի քաղքին ճամբան ուղղուեցաւ, որ լեռան սրնեմտեան թիկունքին վրայ կը գտնուէր ու ամենէն կտրուկ եւ կարճ միջոցն էր: Այլ բնաւ կանգ չտուաւ կարծես թէ մայրամայեանայ մը դարձած, յոգնիւր, տառապիւր ընկճուելիւր չէր գիտեր. աւելի ճիշդն բռնելով՝ չէր զգար: Աչքը միմիայն նպատակի մը յառած՝ կը յառաջանար. սուսնոց անոր ճամբուն վրայ նշած վտանգը նշմարելու: Կը քալէր, այո, կը քալէր իր հոգոյն բովանդակ մղուածովը, կը քալէր իր էութեան գալարումներու տակ ու իր սրտին կրակէն վառուած վիճակի մը մէջ: Ու երբեմն կը բաց դանչէր ինքնիրեն.

— Անի՛նեա՛ր, անի՛ծեալ մարդ:

Ի՞նչո՞ւ այնչափ միայն, կարծես թէ լեզուն յառաջ չէր երթար ու փղձկումը կը խղզէր զինքը:

Ք.

Մո՛ւլթ, սարսուռի՛ ու խաւարած գիշեր մըն էր: Պահակներուն հաստ ճոկանը ժամը հինգ կը զարնէր: Նրկինք՝ ծածկուած էր մառախուղի բարդ ամպերով ու քստմնեցողիչ ցուրտ մը կար:

Այդ պահուն վանայ Արարք կոչուած արուարձանին մէկ անշուք թաղին մէջ մարդ մը կը թափառէր:

Այս մարդը վերէն ի վար ծածկուած էր երկայն ու հնամաշ ապայով մը. եւ գլուխը թխազոյն քօյօզ մը պրած էր:

Թաղին մէկ անկիւնը, կոտորածի սեւ օրերու ա-

ւերակաց մօտ, բարձր ու երկու յարկով ապարանք մը կար, որ քարուկիր ու հոյակապ շինուածք մը ունէր: Այս ապարանքը Շիրվանէնց Գաբրէլ աղանին էր:

Հապայի մը տակ ծածկուած մարդը մտեցաւ այդ հոյակապ ապարանքին ու անոր երկաթապատ վանդակով մը շրջապատուած պարտէզին մէկ անկիւնէն մազլոցելով ներս նետուեցաւ: Խիտ խիտ ճառերու մէջէն ու առանց շշուկ մը հանելու ապարանքի վարի յարկը գիմեց ու անոր լայն ու ծանրագին վարագոյրներով ու երկաթէ վանդակով ծածկուած պատուհանին առջեւը կանգ առաւ: Պատուհաններէն մին բաց էր: Նայեցաւ ներսը:

Հոն, այդ շքեղ զահրիճին մէջ ջահ մը կը վառէր, բայց մէկը չկար: Թողոց այդ զահրիճն ու յառաջացաւ ապարանքին յիանալողմու: Տեսաւ որ մէկ երկու տաք նեղ ու խորկէկ նկուզ մը շինուած էր այդ յարկին տակ ու պղտիկ դուռ մը ունէր: Մութին ու մառախուղին մէջ հաղիւ նշմարելի եղաւ. ալ դուռին քովն իջաւ եւ զայն անգամ մը հրեց: Օ՛հ, դուռը բացուեցաւ:

Ան ատեն յառաջացաւ հապային տակէն փոքրիկ լամբար մը հանելով վառեց: Հասկցաւ թէ ներքնայարկ մըն էր ապարանքին ուր ածուխ եւ այլազան վառելիքներ ամբարուած էին: Մէկ անկիւնն ալ դիզուած կը Պաշին քարիւղի սնտուկները:

Պահ մը կեցաւ, դողա՛ց, այլալոցնա՛ւ ու ձեռքի գերագոյն շարչում մը ընելով, բացադանչեց.

— Ձէ՛, տունն աւերողի տուն Աստուած թող քանդէ:

Ու քարիւղի սնտուկներէն հեռունայով յիշ մըն
այ յառաջացաւ եւ տեսաւ քարէ սանդուխ մը։ Ա-
նբրկիւղ քայլերով վեր ելաւ։ ու սրահի մը վրայ
ստաւ ինքզինքը։ Բայց այդ սրահը մութ էր։ Աչքը
չորս դին յառեց ու ակամջ դրաւ ձայն ցիւն չիկար։
Ուստի բացաւ սրահին դուռը, ու սկիից աղօտ լոյս
մը կը թափանցէր կեցած տեղը։ Աւելի լայն, ըն-
դարձակ ու կահաւորուած սրահ մըն էր տեսածը։
Անոր ձեղունէն լամբար մը կախուած էր որուն
չորջը պատած ապակին կարմիր գոյն մը ունենա-
լուն, լոյսն ալ կարմիր կը ցոլար չորս կողմը։
Կարծես թէ արիւնի երանգ մը կը պլպլար հոն։

Անձանօթ մարդը խորին զգուշութեամբ մը կը
դիտէր ու ամեն շուկի, ամեն պղտիկ միջոցի ու
ամեն անորոշ շունչի ականջ կուտար։ Յետոյ սրա-
հին վրայ երեւցած մէկ գուռը հրեց ու ներս մտաւ։

Քառակուսի, հրաշագեղ ու ակնախտիկ տեսարան
մը ունէր ներքը։ Հոն, կանանչ չուխայով մը ծած-
կուած սեղանի մը վրայ ձերունի մարդ մը ծռած էր
ու անշարժ կը թուէր։ Անոր մօտեցաւ ու երիւզալի
նայուածքով մը դէմքը դիտեց։ Հասկցաւ, ան կը
քնանար։ Կամաց մը հապայիտ տակէն դաշոյն մը
հանեց ու մրմնջեց։

— Աստուած, անա արդար ոճիր մը։

Ու մեքենաբար, կատաղի՛ ու բոլոր ուժովը՝
բռնեց անոր կոկորդը՝ եւ դաշոյնը խրեց անոր սըր-
տին մէջ։

Դրասեղանին վրայէն ու արիւնախեղդ վիճակի
մը մէջ քնացած ձերունին գետինը տապալեց։ Չը
կրցաւ ճիշ մը անգամ հանել բերնէն, միայն թէ օճի

մը պէս դալարուեցաւ, պրկուեցաւ ու արցունքով
մը խղրուած մնաց՝ հաւոր ու եպերիլի գարշու-
թեան մը մէջ։

Ոճրագործը զուրս քաշեց գզրոցներէն մին ու
փղոսկրով մը քանդակուած տուփ մը աւաւ անկից-
լետոյ դաշոյնովը կտրեց ձերունիին այլ ձեռքին մի-
ջաման, ու կամաց մը դուրս ելաւ սենեակէ։ Ա-
ռանց կասկածի ու վտանգի՝ յաջողեցաւ եկած ճամ-
բէն փողոցը նետուել ու տւերակներու մէջ ապաս-
տանելով՝ ինքնիրեն մրմնջել։

— Այսպէ՛ս, Շիրվանէնց Գար էլ, այսպէս պիտի
քաշկոտուէիր դուն այն տարաբաղդ Ռէս Մուրտի
որդոյն օտքի՛ տակ, որուն ճրագը մարեցիր։ Ահա
այս մատը, որ մեր դերդաստանի թշուառութիւնը
սարքած էր ու հօրս արեան մէջ թաթխուած էր։
այս անարգ մտի ու ոսկորի կտորն, որուն վրայ
մեր տոհմին նշանաբանը կը տեսնեմ, որ թանկագին
ու նուիրական մատանի սըն է։ մէկ խօսքով՝ այս
հրէշային ու մարմնեղէն զանգուածն, որ արիւնոտ
է դեռ, պիտի պահեմ իբրեւ յիշատակ որպէսզի
դաւկիս ու թողնեմ ու ցյց տամ։ Ա՛խ, չը կրցայ,
չը կրցայ քարիւղի սնտուկները վառել։ Ի՞նչ քս
չը գնաց, որովհետեւ այդ ապարանքին մէջ գուցէ ան-
մեղ հոգի մը կը գտնուէր։

Այս մենախօսութենէն ետքը յառաջացաւ Ակորի
փարերը։ Հապան փօսի մը մէջ նետեց ու վարագոյ
վանքին ճամբան բռնեց։

Մտախուղը փարստած էր ու ասոյերը սկսած
էին փայլիլ երկնակախարին վրայ։ Միայն թէ եր-
բմն երբմն հորիզոններու ետեւէն հրազէն բոց մը
կը ժայթքէր դուրս։

Ոճրագործը, որ մեր ծանօթ Ասլանն էր, վանքին պարսպէն քիչ մը հեռու, ցածուկ ու հողին գրիթէ հաւասար շինուածքով մը խրճիթին դուռը կանգ առաւ ու կամաց մը ձայնեց.

— Աւագ ախպէր, Աւագ ախպէր . . .

— Ո՞վ է ան, հարցուց Տէկը ներսէն: Ես եմ, բաց դուռը ըսաւ Ասլան:

Գուռը կամաց մը բացուեցաւ ու սեմին վրայ երեցաւ ալեւոր հասակով, կոնձած ու խորշոմած կերպարանքով, յաղթանդամ ու ճերմակ մօրուքով ձերունի մը, որուն ձեռքը հողէ ճրայ մը կար:

— Ա՛, դո՞ւն ես, մարգ Աստուծոյ գոչեց Աւագը զարձացական ձեւով մը: Գիշեր ատեն ո՞ւսկից կուգաս:

— Թիմարայ կողմը գիւղ մը գացեր էի, անկից կը վերադառնամ, նկատել տուաւ Ասլան: Վանքն ի՞նչ կայ, ի՞նչ չկայ:

— Ի՞նչ պիտի ըլլայ, պատերուն նայիս՝ տեղը միացած են, ուրիշ ի՞նչ կուզես:

Աւագ ախպէր միեւնոյն ատեն հոռաչանք մը հանեց սրտէն Իր փոքրիկ խրճիթին Տէջ հրա՛խրեց զինքը եւ յարեց.

— Վանահայրը անսելու եկար անանկ չէ՞:

— Այո, մրմնջեց Ասլան:

— Աստուածդ կը սիրես, յայտնէ ինձի, այդ աղջիկը ուսկից բերած ես, ես կերդնում սա անմահ տաճարին առջեւ մէկու մը չըսել:

— Ո՞ր աղջիկը, ընդհատեց Ասլան, որուն նայուածքը մթնցաւ:

— Մի պահեր ինչ, մեր Վանահօր խուցը պզտիկ

սիրուն աղջիկ՝ Գր կայ դոր դուն բերիբ գիշեր մը:

— Չըլլայ թէ կը սխալես:

— Ե՛ս:

— Այո, դուն:

— Ամենեւին: Որչափ ո՞ն ձերայած եմ, սակայն անտառին մէջ ու վանքին պարիսպներուն չուրջը թռչունն անգամ աչքէս չը վրիպիր: Ես ձեր երկուքին քայլերը դիտեցի մինչեւ առատու Դեռ լոյսը չը ճեղքուած՝ այդ մանկատի աղջկան հետ ներս մտաք ու Վանահօր խուցը գացիք: Դեռ այդ հագուստովդ էիր իսկ աղջիկը թրքուհիներու յատուկ մետաքսայեռ չըջազդեալ մը հագած էր, ու գլուխը բաց կարմիր քօղ մը փաթթած ատէր:

Ասլան հասկցաւ թէ անտառապահը ճշմարտութիւնը կը յայտնէր, հետեւաբար աճոր ձեռքը ըրտնեց ու ըսաւ.

— Նայէ, դուն սա տաճարին առջեւը կերդնուց գաղտնի պահել այդ տնտէղ ու միանգամայն ինկած աղջկան մասին խօսածներս, անանկ չէ՞:

— Այո, չեչտեց Աւագ անտառապահը:

— Ուրմն մտիկ րիէ, այդ մանկամարդ աղջիկը ճիշտ է որ ես բերած եմ ու Վանահօր պաշտպանութեանը յանձնած եմ չորս օրէ ի վեր: Անիկա քուրա պէկի մը տունը կը գա ուէր: Ես յաջողեցայ փախցընել: Հիմակ կը ջանամ իր ծնողքը փնտռել ու հոն տանիլ: անա բոլ րը:

— Աստուած կեանքդ աւելցնէ, կարիճ, վրայ բերաւ անտառապահը: Դոնէ յաջողեցա՞ր գտնելու:

— Դեռ ոչ:

— Աղջիկը չը գիտեր իր գեղին ու ճն. դքլին անունները:

— Գրտէ, բայց ծնողքը կոտորածի ժամանակ փախած են ու անոնց ուր ըլլալը յայտնի չէ:

— Ա՛խ, ատիկա էն գժուար բանն է. կարելի է կամ Ռուսաստան եւ կամ թէ՛ Պարսկաստան անցած են: Ինչ որ է, եթէ չը կարենաս գտնել այդ աղջկան ազգականներէն մէկը, չըլլայ որ երեսի վրայ թողուտ, ես մէկը չունիմ, աուր ինձի քովս կաննեմ ու ղաւկիս պէս կը մնծցունեմ զինքը. կը տեսնե՞ս այս գետնափոր խրճիթս. անոր մէջ մարդ չկրնար մտնել: Հանգիստ կեանք մը կուտամ այդ աղջկան ու կեանքըս կը նուիրեմ իրեն:

— Բարի ու աղնիւ անտառապահս, առ այժմ ո եւ է խոստում մը չեմ կր'ար ընել: Ինչպէս որ կեանքս վտանգի մը ենթարկելով քուրտ պէկին տա՛ էն կրցի ազատել այդ աղջիկը, նոյնպէս պիտի աշխատիմ անոր ծնողքն ալ փնտոելու, որսվհետեւ Ասատուոյ այդ անմեղ արարածին առջեւը երգում ըրի ծնողքին յանձնելու զանի:

— Թող այդպէս ըլլայ. միայն թէ վտանգէ ինձի ու ասկից ետքը հարազատ հօր մը տունից նման ներս մտիլ այս խրճիթէն, ուր տանու թը տարի է կապր'մ:

Սալան նկատեց որ մթնշաղը կը ճեղքուէր. հետեւաբար պարիսպին մեծ գուռին մտեցաւ, որ կիսարաց կը մտար ներս անցաւ ու վանահօր խուցը գնաց: Անոր գուռը կզգուած էր. երկու անգամ զարկաւ:

Քիչ ետքը բացուեցաւ գուռն ու պարթեւ հասակով ու ալեզարդ վանահայրը դէմն ելաւ:

Ասլան համբուրից անոր Սաջն ու հարցուց:

— Վարսենիկ քնացած է:

— Հապա՞, անուշ անուշ կը մշայ. Բայց ճեր երթալէն ի վեր երկու գիշ'ր շարունակ անքուն մնաց ու սպասեց:

— Խեղճ աղջիկս, մրմնջեց կտրիպ Ախպէր Գոնէ հանգիստ անցո՞ց, սրբազան հայր:

— Է՛հ, գոյնը բաւական վրայ եկաւ. Այսօր աղէկ ալ ճաշեց: Բայց դուն ի՞նչ ըլիլ, գտա՞ր ծնողքը:

— Անկարելի եղաւ, գեղացիները չը գիտն ուր երթալին:

— Ազգականնե՞ր ալ չունի:

— Կան, սակայն իրենց հողի Վարէն չէն համար ձակիր տուներնին ընդունիլ:

— Ուրե՞մն:

— Պիտի խնդրէի որ ժամանակ մըն ալ դեռ Ձեր Սրբազնութեան քովը մնայ արդ'օք կընդունի՞ք:

— Խնդիրը թող հոտ հասնի. ինչո՞ չպիտի ընդունիմ. բաւական է որ աղջիկը չը հալուի այս մե, նաւորիկ խուցին մէջ:

— Ես անոր սիրտ կուտամ ու կը խոստանամ քիչ ատենէն վերադառնալ:

Այս խոսակցութենէն ետքը՝ Վարսենիկ խուցին մէջ բացուած սենեկին գուռը ճոցուց ու խնդութեամբ մը լեցուած ներս եկաւ: Ձեռքը, որ կր զողողար, երկնուց կտրիպ Ախպէր ու թոթու՛ց անոր ձեռքերը:

— Վարսենիկ ես չեմ մոռնար ք'իզ, ըսաւ կտրիպ Ախպէր. կաշխատիմ մայրդ գտնելու գու՛ն անհող եղիլ:

Մա՞յրս գտնելու, բողոքանջեց մանկամարդ աղջիկը՝ խզուած ձայնով մը:

— Այո՛ :

— Անիկա ո՞ւր է որ :

— Ամիս մը առաջ գաղթած է խորթ հորդ հետ :

— Դէպի ո՞ւր :

— Առ այժ յայտնի չէ . ես ժամանակ մը պիտի հետանամ ասկից ու անոնց ո՛ր ըլլալը պիտի հասկընամ : Դուն այս խուցէն բնաւ դուրս մեզնէր ու սիրտդ զուարթ պահէ : Ահա Աստուծոյ նուիրական տաճարին դուռն ինկած ես . ազօթէ որ յաջողութեամբ գարտականութիւններս կատարեմ ու քնդ ալ երջանիկ կեանք մը պատրաստեմ սիրելիներուդ շուքին ու գործներուն ներքեւ :

— Կաղօթե՛մ, ա՛խ, կաղօթե՛մ, հեծկլտաց վարսենիկը ու անոր աղուոր գթալի աչքերուն մէջ արցունքը շողաց բխրեղի ու մարգարտի հատիկներու պէս թրթռուն ու հմայիչ :

Կարիպ Ախպէր դուրս ելաւ : Յուզուած ու ցաւատանջ վիճակի մը մէջ հեռացաւ վարագոյ ժեռուտ ու ամենի քարանձաւներու կողմն ու ապահով տեղ մը նստեցաւ : Ան ատեն ծոցէն հանեց պրդափէ ու ծանրկեկ տուփն . որուն կողպանքին ծակէն բանայի մը անցած կը մնար : Բ. ցաւ այդ տուփն ու տեսաւ որ լեցուն : Ռուսական ու Ֆրանսական դրամատուներ կրօյին անոր մէջ մտաւորապէս տասը հազար ոսկիի գումար մը : Նոյնպէս մանուակ մը ու ծանրագին մատանի մը պահուած էին հոն :

— Արեւան գին է այս, րացագանչեց Կարիպ Ախպէր : Մեր գերդաստանի ամբողջ կեանքը հոս է : Ա՛խ, այս մանեակը այս անգին մատանին մօջս են . հայրս չէ՞ մոռցած յիշատակելու զայն իր կտակագրին մէջ :

Հրէշ վաշխառուն ատօք առած ու պահած է իր անիծեալ արկղին մէկ անկիւնը :

Ու գաղտնարօր գարնանաւերուն մէկուն մէջ մտաւ ու փոս մը փորելով թաղեց ատօքը : Միայն մերկ կուրծքին վրայ գերդաստանի նշանաբանն եղող մաս անին կախեց ու անկից ուղղակի քաղաքը գիմեց : Գնեց թուրք երիտասարդներու յատուկ հագուստ մը . սեւ ու կրօնկը հղժուած օյէ մը երկայն ֆլուէ մը ու կարճկեկ սալթայէ մը կը բաղկանար : Յետոյ՝ ներկայացաւ նշանաոր մօզլլայի մը որուն ապարանքը տաճկաց թագին մէջ էր :

Կարիպ Ախպէր իր այս արտակարգ տարազին ներքեւ այնքան փճխուեցաւ որ հոյն իսկ վանահօրն անծանաչելի կը դառնար : Հուժկոտ աներկիւղ ու անքն ամեն բան առած երիտասարդի մը պէս Մօզլլային ձեռքը հախուրեց եւ ըսաւ .

— Մօլլայ է՞քէնտի, լսեցի որ Ձեքի պէտին ապարանքն գողեր մտած են ու այդ պատճառաւ Ռստիկանապետը գաղտնի լրտեսներ կը կարգէ զանոնք գտնելու համար : Կը խնդրեմ որ ոստիկանապետին դիմէք ու ընտրելի ներկայացնէք զիս :

Մօլլա խոժոռ նայուածքը դէմը կեցող երիտասարդին երեսը դարձուց ու հարցուց .

— Ինչո՞ւ դուք ան ձամբ չէք երթար :

— Ես այս տեղացի չեմ : Իմացայ որ երաշխաւորեալ մէկը կը փնտռուի :

— Ո՞ր տեղացի ես :

— Պարսկաստանցի :

— Ինչիկ Պարսկաստանցի՞ : Ես :

— Ոչ, Մուսուլցի եմ :

- Արաբերէն գրտե՞ս:
- Գրտես:
- Ուրիշ ի՞նչ լեզու գրտես:
- Կեալուրներու լեզուն ալ կրնամ խօսիլ:
- Ուրեմն հարկ չիկայ աստիկանապետին զիմելու որովհետեւ աստուկ պաշտօն մը վրայ աննելու համար պէտք է որ տեղական իրաւունքնեա ունենաս, ես ուղղակի Ձէքի պէյին կը հասկցնեմ ու մեր միջեւ կը համաձայնի՞նք այդ մասին:
- Երախտագարտ եմ: Ա՛խ, կուզեմ ցոյց տալ թէ գաղտնի լրտեսութեան պաշտօնին մէջ միակ անձն եմ ու կը յաջողիմ ինչ որ անեմ վրաս կատարելու:
- Բայց եզելութիւնը լաւ իմացած ես:
- Իմ իմացածիս նայելով՝ գողերը գիշեր ատեն Ձէքի պէյի ապարանքը մտած են ու բաւական ծանրագին բաներ վերցուցած են:
- Ուրի՞շ:
- Ուրիշ ոչինչ:
- Այդպէս չէ. գողերը ծանրագին նիւթերուն ձեռք չեն գպցուցած:
- Հապա՞:
- Կը յայտնեմ քեզի. բայց մէկու մը պիտի չըսես:
- Չեմ րտեր:
- Ձէքի պէյին ապարանքը կեալ էրի մը աղջիկ կար. ասիկա գողցուած է:
- Վա՛յ, ըսելէ թէ գործին մէջ կեալուրի մաս կայ: Աւելի աղէկ ձիշդ իմ պաշտօնս է այդ: Հաւատացէք որ կեանքս վրայ կուտամ, եթէ չը կարենամ գտնել: Չեռքէս չաղատիր: Ինքեզմանին մէջէն անգամ դուրս կը բերեմ զինքը: Մօլլայ էմէն:

- տի, այնատու թեանս վարձքին համար չէ աճապարանքս. ես անուն մը հանել կուզեմ որ կառավարութիւնը վստահի վրաս ու աւելի թարձր պաշտօնի մը հասցունէ զիս:
- Ի՞նչ է անունդ:
- Ճան Պօլատ:
- Օ՛, օ՛, շիտակն ըսելով անունդ անգամ երկիւղ կուտայ ինձի. ատ ինչ օտտանայի անուն մը ո՛նիւ, տղաս: Բուն անունդ է:
- Այո, Մօլլայ էֆէնտի, բուն անունս է. բայց եթէ խորթ կը հնչլ. դուք ձեր ուզած անունը տուէք ինձի. ես կընդունիմ:
- Ձէ՛, չէ՛. աւելի աղէկ է բուն անունդ:
- Ու նենդաւոր մօլլան՝ իր եպերելի ուղեղին թելագրութեամբը յարեց.
- Նայէ, տղաս, հիմակուրնէ կըլեմ. առած դրամներուս կէսը միայն քեզի կրնամ տալ: Վերջէն խօսք մը չընես հա:
- Ամենեւի՛ն, ամենեւի՛ն խօսք մը չեմ ըներ. չեղտեց կարիպ Ախպէր. որ ծածկելու պարտաւորուեցաւ իր անունն ու Ճան Պօլատ կոչեց: Միայն թէ Ձէքի պէյին ըսէք որ նշան մը տայ ինձի:
- Ի՞նչ նշան:
- Ապացոյց մը՝ որով հասկցունեմ թէ անոր գաղտնի գործակալն եմ:
- Որո՞ւ ցոյց պիտի տաս:
- Ոստիկաններուն:
- Ատիկա դիրքին է՝ աղէկ մտածեցիր: Իբաւ որ խելացի մէկը կերեւաս, մարդ Աստուծոյ Վաղը պատրաստ է ամեն բան:

Կարիպ Ախպէր սեկնեցաւ :

Արարուց թաղին մէջ, ուր թուրքերն հոյակապ սպարանքներու տէր եղած էին՝ Կարիպի թուականէն ի վեր. — Թուրք մը բարձրահայեաց ու կահաւորուած սենեակներէն մին վարձեց: Այդ տունը ծերունի խոփած թուրք մըն էր, որ կապրէր պառու կնոջ մը հետ անոր վարի յարկը:

— Ա՛խ, եթէ յաջողիմ սա դաշոյնս անգամ մըն ալ ներկել, եթէ յաջողիմ զայն թշնամիս ստին մէջ մտել, բացագանչեց Կարիպ Ախպէր ինքնիրեն, ալ լուծուած պիտի ըլլայ Վարսենիկիս վրէժը: Զէքի պէյ, Զէքի պէյ, այսուհետեւ քու գործակալդ ու թիւրիմդ ես եմ: Աչքդ ճակատ է որ կեալուրի աղջիկը բերեմ քեզի, անանկ չէ՞: Բայց կը սխալիս: Երբեք մէջ տեսար զքս ես քու որուականդ եմ ու Մօլլան քակիդ աւագակր: Մենէ մին արիւնդ կուզէ ծծել, իսկ միւսը զրամգ: Սուսամիւտ, անդ չունիս: Երկուքս ալ անգունդին մէջ կը քաշկատենք քեզ:

Յ.

Կարիպ Ախպէր Մօլլայի միջնորդութեամբ, յաջողեցաւ նշան մը դնել ծոցն ու աղտտ համարձակ ման գայ: Քիչ ատենուան մէջ բոլոր ստիկաններուն ու լրտեսութեան գաղտնի պաշտօն վարողներուն հետ ծանօթ եղաւ ու մտերմացաւ:

Իրիկուն մը Զէքի պէյի ներկայացաւ ու անոր ականջին փսփոսաց:

— Սպասեցէք ինծի ժամը չորսին, բարի լուր մը կը բերեմ սպարանքը:

Ու հեռացաւ:

Զէքի պէյ զինուորական դիւանատան սենեակէն երեսելով ուղղակի իր սպարանքը գնաց ու ճաշէն ետքը սպասեց:

Առաջին անգամն էր որ իր գաղտնի գործակալին հետ պիտի տեսնուէր սպարանքին մէջ: Երկու ամիսէ ի վեր երբեմն դիւանատունը կը գտնէր զինքը, զինի շարժումով կը հասկնար անոր լեզուն ու յուսադրական ձևը:

Արգարեւ ժամը չորսին՝ Կարիպ Ախպէր Զէքի պէյին սպարանքը գնաց ու անոր հետ սենեակ մը առանձնացաւ:

— Երեկ գիշեր, ժամը վեցին ատենները ըսաւ Կարիպ Ախպէր, կեալուրի մը դուռին առջեւէն անցած պահուս յանկարծ պառաւ կնոջ մը ու ֆէրաճէյի մը տակ ծածկուած աղջկան մը խօսակցութիւնը լսեցի: Երբ ոտքիս ձայնը ատի, իսկոյն ներս մտան ու դուռը գոցեցին: Մօտեցայ ու ականջս դրի դուռին ճեղքերուն, լսեցի որ աղջիկը կըսէր. — «Ա՛խ, հասկցաւ հայ ըլլալս, գուն ինչո՞ւ ֆէրաճէյ չառիր: Պառաւ սիրտ տուաւ ու պատասխանեց. — Մի վախնար, անիկա մեր ձայնը չիմացաւ: Վաղը հոս չես ըլլար: Պարսկաստան պիտի դրկենք քեզ, անհոգ եղիր: Ուրի խօսակցութիւն մը տեղի չունեցաւ:

— Ինչո՞ւ գուրը չը կօտրեցեր ու ներս չը մտար, ընդհատեց Զէքի պէյ սարսաղով:

— Ատիկա չեմ կրնար ընել, բայց եթէ կուզէք այս գիշեր միասին կերթանք ու հրամանիդ համաձայն տունն անգամ կը վառեմ:

— Հո՞ն են:

— Այո:

— Ի՞նչ է՞ն գիտես:

— Ես նոյն գիշերը, այսօր ու մինչեւ այս ժամը սպասեցի: Ահոնք տունէն դուրս չելան ու պատուհանին ըով նստած էին: Աղջիկը ճիշդ ձեր նկարագրած աղջիկն է:

— Ուրե՞մն, ի՞նչ կը կենանք:

— Ելիր երթանք: Մէկ հասիկ զաւակս սիրահարուած էր այդ կեալուրի աղջկան. ու եթէ չը կարենամ ձեռքս անցունել, օրտին ցաւէն պիտի մեռնի զաւակս:

— Երթանք պէյ, ես պատրաստ եմ. ի՞՞մ բազուկներս ու անձս Ձեր մեծութեան հրահանին կսպասեն:

Ձէքի պէյ, որ յիսունի մօտ տարիք մը ունէր ու պարթեւ էր հօտակով ու յաղթանդա, վրան առաւ իր գինուորական վերարկուն ու կործէն կախեց սուրբ: Յետոյ առանց ծառաներուն իմօցնելու իր դորձակալին հետ ուզղակի Այգեոտանի արուարձանը դիմեց:

Մուտք էր. ամպերը ծածկած էին երկինքը ու բարակ անձրեւ մը սկսած էր տեղալ:

Առջան տաճկաց թաղին արեւելեան մասին վրայ գտնուած ճամբան մտաւ, որ չըջպատուած էր այդիներով ու բարձր ու թիներով: Այդեօտանի արուարձանին չը մօտեցած՝ կանգ առաւ ու Ձէքի պէյին վրայ յարձակեցաւ: Հրէշ գինուորականը փոխանակ պոռայու՝ մէկէն ի մէկ ձեռքը սուրին տարաւ. . . բայց չը կրցաւ շարժում մը ընել, որովհետեւ Ասլանի ձեռքին մէջ մնաց իր կոկորդը ու զրաին խօրը միտեցաւ անոր դաշոյնը:

Ան ատեն ջախջախուած ծառի մը պէս որ կիյնայ շա՛թի մը հարուածներուն տակ Ձէքի պէյ գիտնին վրայ փռուեցաւ ու սկսաւ դուլարուիլ իր արեան գարշաբոյր ճապագիքներուն մէջ:

— Ե՞նչ, սատկիր այդպէս, դո՛չց կարիպ Ախպէր: Ես այն աղջկան հայրն եմ, ես էի զանի տունէնք փախցունողը: Ըանչցա՞ր գիտ:

Ու այդ գազանին յատր կտրեց դաշոյնով, ինչպէս ըրած էր Երվանէնց Գարբէլ աղային, կտոր կտոր ջախջախեց անոր սուրն ու մուտին մէջ հեռացաւ:

Գիշերապահներու ճօկանը ճիշդ եօթը կը հնչէր, որ կը լսուէր հեղաւոր արուարձանների մէջէն:

Կարիպ Ախպէր, չը ն յելով անձրեւին որ կը սաստկանար, արագ արագ գէպի վտնքը յառաջացաւ: Անտառին ետեւը ժողովա քարներուն մէջ, իր քրքրական հագուստները պահած էր. հագաւ զանոնք ու Աւագ անտառապահը խրճիթը մտաւ:

— Ո՞ր մնացիք մարդ, հարցոց ձերունի Աւագ: Երկու ամիս եղաւ որ անյայտ եղած ես: Անցեալ շաբթուն քիչ մնաց մէկուն պիտի մօտենայի ու անունդ պիտի տայի անոր. որովհետեւ ճիշդ քեզի կը նմանէր ու ես կարծեցի թէ դու՛ էիր: Սասուած ըրաւ որ շուտով ետ քաշուեցայ ու հասկցայ թէ թուրք մըն էր: Զարմանք. եթէ վրայի սալթան, ֆոթուոր, սեւ կոշիկներն ու երկայն ֆէսը չըլլային անպատճառ կը խարուէի:

— Ո՞ր պատահեցաւ այդ դէպքը, ընդհատեց Կարիպ Ախպէր ժպտելով:

— Արարուց հրապարակին վրայ, Սանկ իրիկո ան

դէմ էր ու աղէկ մը չը նշմարեցի նախ իր հազածները:

—Տէր ողորմեա՛յ, ի՞նչ խելք է քու խելքդ, ես Արարուց հրապարակին վրայ ի՞նչ գործ ունէի: Է՛հ, մարդ մարդու շատ կը նմանի Ասագ ճան: Կըսեն թէ Աստուած մարդիկ միշտ զոյգ ստեղծած է:

—Իրաւունք ունիս, քիչ մըն ալ ցնդեր եմ, այդ է: Ինչ որ է, լուր մը կա՞յ:

—Աղջկան ծնողքի՞ մասին:

—Այո:

—Ոչ, բայց ազգականներէն մէկը չը կըրցաւ մեր ծել:

—Սրտցաւ ազգական մըն է:

—Հօրաքոյրն է:

—Է՛հ, իւր արիւնն է, ինչ լնէ:

—Ատիկա ազգէ, ե՞րբ գիտի տանիս:

—Վաղը գիշեր:

—Ո՛ւր կը բնակի այդ կիներ:

—Թիմարայ կողմը գտնուած մէկ աննշան գեղին մէջ:

—Ամուսինը ո՞ղջ է:

—Այո:

—Ուրիշ գաւակ ունի՞:

—Մանչ գաւակ մը ունի:

—Չափահաս է:

—Տասնեւինը տարու կա՞յ:

—Ամուրի՞ է:

—Ամուրի է:

—Ա՛խ, ես քու տեղդ ըլլամ, անոր ծնողքին կա-
սաջարկեմ որ վայրկեան մը չսպասեն, անմիջապէս
երկուքը իրարու հետ պաակեն ու վերջացնեն:

—Ի՞նչ կըսես, Ասագ օխպէր, չէ որ արեան մեր-
ձաւոր ձայն մը կայ, մի՞թէ կարելի է:

—Ներկայ աղէտալի ժամանակներու մէջ, օխ-
պէրս, առանկ մերձաւոր արեան ձայնը չէ, Աստուած
անգամ չի բողոքէր: Ի՞նչ ընենք, աւելի աղէկ է
լոյս հաւատքէ հանել զանոնք: Ոչ, ոչ, ամենեւին
մեղք մը չկայ հոս ու խղճի խայթը թող չուտէ
քեզ:

—Տեսնենք, ես քու առաջարկութիւնդ կընեմ
իրենք գիտեն, ալ վղերսին ինկած պիտի ըլլայ այդ
անմեղ աղջիկը:

—Նայէ եթէ չեն համաձայնիր իմացուր ինձի, ես
որք աղեկ մը ունիմ վանքին որբանոցին մէջ զոր
կտորածէն յետոյ որդեգրած եմ ու տասն եւ վեց
տարու է, անոր կը նշանեմ:

—Քաղաքացի՞ է:

—Իրաւ որ չեմ գիտեր, որովհետեւ սահմանագլու-
խին վրայ կտորուող ընտանիքներէն մէկուն զա-
ւակն է: Անունս Բիրայր է:

—Մականունը:

—Վարդենց է:

Կարեպ Ախպէր բոլոր մօրմնովը սարսուղ ու էութեան
մէջ զգաց որ արտակա՛րգ, անզո՛ւսպ ու ան-
բացատրելի՛ր ցնցում մը գալարուեցաւ: Օ՛հ, հաս-
կըցա՛ւ, Ժիրայր Վարդենց ուրիշ մէկը չէր, եթէ
ոչ Յակոբ քոհանային որդին, որուն մայրն ու
հօրեղբորը չորս զաւակները սպաննուած էին գաղ-
թականութեան ժամանակ: Ասիկա գեղացիներէն
իմացած էր, Հիմա՞կ, հիմակ բաղդին բերմամբ այդ
սեւ հողի կեղեցականին որդին որբանոցը ինկած

էր ու բարի ու առաքինի մարդու մը որդեգիրն եղած էր: Ընդամասնակա՛ն ի՛նչ քօտմենի դիպօ՛ւ ա՛ծ ու ի՛նչ արտակարգ հակասութիւն:

Մտածե՛ց, երկար ու ցաւատանջ կերպով մը մրտածե՛ց ու հարցուց ինքնիրեն խղճին. — Մի՞թէ անոր, այդ գորչատիպ քանանային արինն անցած չէր զաւկին սիրտը ու բոլոր երակներուն մէջ մի՞թէ իժէն ծնածը իժ պիտի չըլլա՞ր զարձեար Մի՞թէ այն անիծեալ մարդուն զաւակը չէր որուն հաց տուած էին. այն մարդուն՝ որ սողոսկելով գուրս կը սեռուէր մեր հայրական օճախին զանէն՝ իր մատու թեան թոյնը բերնին մէջ լեցուած: Ոչ ո՛չ, չեմ կրնար համաձայնիլ խղճիս հետ ու թողու որ ասանկ առաքինի մարդու մը որդեգիրն ըլլայ ան ու անոր ծոցին վրայ սնանի իժի մը միտն ու սկզբը վրան կսպտծ ընկեցիկ մը:

— Ինչո՞ւ լոկցիր, հարցուց Աւագ անտառապանը: Գէ՛ջ կըսեմ:

— Զէ, ազէկ կըսես բո՛յց... խղճուեցաւ Կարիպ Ախպէր:

— Ինչ բայց, արժե՞լք մը կայ:

— Ոչ, միայն թէ ինքնագլուխ ատանկ բան մը չեմ կրնոր ընել: Քանի որ իր հօրաքոյրը յանձնառու կըլլայ քովը ընդունելու, ալ իր գիտնալու պործն է, անանկ չէ՞:

— Շիտակ է. սակայն ըստ իս, քու իրաւունքդ ամենէն աւելի մեծ է. որ վնասու զուն այդ ազգական ազատարարն էս:

Խօսակցութիւնը կարճ կապելու համար, Կարիպ Ախպէր քառորդ մը առաջ դուրս ելաւ ու զէպի պա-

րիսպին զուրը յառաջացաւ: Լսեց որ զոնապա՛ը նիղերը կը քակէր ետեւէն: Սպասեց: Երբ զուրը բացուեցաւ, իսկոյն ներս մտաւ ու վա՛հա՛ջ խուցը գնաց: Առաքինազարդ կղերականը ազօթելէն կը վերագոնար:

— Գո՞նե ետ, զաւակս, ըստ ան իր խանդաղատարի ձեռքն երկնցնելով:

— Ես եմ, Սրբազան հայր, պատասխանեց Կարիպ Ախպէր՝ անոր աջի համբուրելով:

— Վարսենիկիդ համար հոգ մի ընէր, ան իկա վարձուեցաւ ու միշտ կազօթէ խուցիս մէջ:

— Բնու գուրս չեւա՞ւ:

— Երթալէ՞դ ի վեր:

— Այո:

— Ամենեւ ինչ Անոր ամեն բունը կարգին է: Երեցիս ետին, գարինային ասդի կողմը, պզտիկ պարտէչ մը ունիմ, երբեմն հոն կերթաք ու նոճիի մը ծառի տակ նստած կը կարգայ: Ինչքան ուսումնասէր է բաւական ալ զարգացած կերելի:

— Սրբազան հայր, հօրաքոյրը գտայ խոստացարնդունիլ, բայց խնդրեմ իրեն ու այժմ չը յայտնենք:

— Ինչպէս որ կուզես, Ե՛րբ պիտի տանիս:

— Այս գիշեր:

— Ըսելէ թէ այսօր հո՞ն ես:

— Այո:

— Աւելի աղէկ: Փառնակ կուեննանք թօսելու, անանկ չէ՞:

— Այո, սրբազան հայր:

Ու երկուքն ալ խուցին ներքնամասը յառաջացան:

Վարսենիկ նստած կակաղ ժիւտարի մը վրայ կը կարգար:

— Ի՞նչ է՝ կը կարգաս, Վարսենիկս, հարցուց կարեւր Ախպէր խանդաղատանքով մը, որուն մէջ իր բովանդակ անձնուիրութիւնը դրած էր:

— Աղօթագիրք մըն է, բարի հայր, պատասխանեց Վարսենիկ ու շուտով մ. ոտքի ելաւ:

— Ապրիս, աղջիկս, շատ կը սիրեմ՝ կարգար:

— Այ, շատ կը սիրեմ, մայրս աղուոր գիրքեր ունէր, որոնք լուսահոգի հորմէս մնացած էին. միշտ կուտար ինձի որ կարգայի:

— Աղէկ գիտե՞ս հորդ մեծնիլը, ընդհատեց վանահայրն, որ լուս կը կենար:

— Ինչպէս չէ, հիմակուան հայրս խորթ է ինձի. բայց շատ բարի մարդ մըն է:

— Մեռած չէ:

— Հոպո՞:

— Մահուան դատապարտուած ու կ'ստուծ է:

— Ո՞ր:

— Կ, Պօլիս:

Եւ որովհետեւ մինչեւ այն ատեն ոչ կարիպ Ախպէր եւ ոչ ուր քարեսիրտ վանահայրը հայցում մը ըրած չէին մահկամորդ աղջկան տեղեւորութիւն վերայօք. — նկատելով որ անոր փափակ սիրտը կըրնային վերադարձը, — այդ պահուն յարմար առիթ սեպեցին քանի մը տեղեկութիւններ ստանալ ու անոր ներքին կիանքը պարզել տալ: Ուստի վանահայրը հարցուց.

— Բանի՞ տարի մնացիր Զէքի պ'ի ապարանքը:

— Ա՛խ, ձիւղ մէկ ու կէս տարիի չափ, հառաչեց

Վարսենիկ քիչ մը ալալայելով ու աչքերը կուրծքին վրայ յտնելով:

— Հոն ի՞նչ անուն կուտային քեզի:

— Շէֆքիէ հանրմ կը կանչէին:

— Զր պնդեցին որ հաւատքդ ուրանաս:

— Այո, պնդեցին, մինչեւ իսկ անարգ մօլլանքովս եկա. ու պիղծ բերնով սկսաւ ըսել ինձի. «Զեր կրօնքը սուտ է. դուն անհաւատ մի մնար կը նայի՞ս, ինչպէս Աստուած կուղէ որ սպաննուին ամեն անոնք որ ճշմարիտ կրօնքէն շեղելով կորստեան ճամբու մէջ ինկած են: Պէտք է ուրախութեամբ մը դուրսդ ծոես իսլամութեան հանդէպ ու այսուհետեւ ճանչնաս բարին ու չարը»: Բայց ես չը պատասխանեցի. Միայն թէ՛ մտքէս ըսի ինքնիրենս. «Կս Քրիստոսի անունով ու իմ եկեղեցիիս աւազանին մէջ մկրտուած եմ. պիտի չուրանամ, թող սպաննեն, թող կս որ կտոր ընեն զիս ու յոշտեն մարմնս»:

— Ա՞յցչափ, ուրիշ բան մը չըրաւ մօլլան:

— Ոտքի կեցուց զի, ինքնիրմէն մուտաց ու շունի պէս կղկզաց, Զր հասկցայ ըսածները: Զեռքերը գլխուն տարաւ, ակտնջներուն փակցուց, մօրուքին քսեց ու յետոյ ուսերու վրայ դրաւ: Ո եւ է շարժում մը չրի. Այսպէս, քստորդէ մը աւելի տեսեց արարողութիւնը:

— Մինա՞կ էիք:

— Այո, ես ու ան էինք սենեկին մէջ:

— Յետո՞յ:

— Յետոյ ներս եկան Զէքի պէյ, կինը՝ Ծաթա հանր, սպաստ հիները ու Շիքրի պէյ որ Զէքի

պէջին որդին էր: Ասոնք ամենքն ալ յարգանքով
ճօտեցան մօլլային ու անոր ձեռքը համբուրեցին:
Ուրախ էին ու իմ երեսս կը նայէին հետաքրքիր
նայուածքով մը:

— Գլխովդ բժշկէր:

— Ոչ, բարակ ու մեծաքանակ քօղ մը նետած
էին գլխուս վրայ, որ մինչեւ մէջքս կը հասնէր:
Այդ քօղին ծակտիկներէն ամեն բան կարող էր
տեսնել:

Իւր մօլլան մեկնեցաւ, Զէքի պէյ ըսաւ ինծի.
«Ապրի՛ս, Շիքրիէ, առկից ետքը միւսիւրմանի մը
պէս պիտի սիրեմ քեզ: Ալ դուն աչա սպարանքին
մէջ կեովուրի տղջիկ մը չես: Կը մնայ նիքուհզ,
ատիկա պիտի կատարուի օր մը, երբ Շիքրի պէյը
ուսարտէ զինուորական վարժարանին դասընթացքն
ու վերագոնայ Կ. Պօլիսէն մեր քովը: Հիմակու
հիմա դուն որդւոյս նշանածն ես»: Այս վերջին պար-
բերութիւնը գուշ ու ժանդը կապած երկաթի կտորի
մը պէս սրտիս խորը մխուեցաւ, ու կարծեցի թէ
սպարանքը կը բլբլ վրաս: «Ի՞նչ բար ինքնիրենս,
ես այդ իժէն վիժածին պիտի նշանուի՛մ, անկարելի
է աւելի աղէկ է չուան մը նետում վրդս ու խղզ-
գեմ զիս, քան թէ իմ արիւնս մտնող գազանի մը
վիժածին կին ըլլամ»: Ու նոյն վայրկենին ու խտեցի
որ անձնասպան ըլլամ: Այս էր բոլոր մտածումս,
ասոր կապուած էր բոլոր մարմնովս ու հոգովս:
Եւ ի, զի բին էր այդ ինծի համար: Ապարանքին
պարտէզը չըջագայած ժամանակս ծառէն չուան մը
պիտի կախէի ու վերջ պիտի տայի կեանքիս: Ան-
ցաւ շարաթ մը, Զէքի պէյին որդին Կ. Պօլիս գնաց

ու տա իէ մը պիտի վերագոնար: Ամենեւին անօր
երեսը չը նայեցայ, պարզ պէս կը պոչայի: Գիշեր
մը, աւա՛ղ, բարի Աստուած երազեա մէջ հրեշտակ
մը դրկեց ինծի ու պատուիրեց այսպէս. «Ետ կե-
ցիր մտադրութենէդ, անձնասպանութիւնը գարշելի
ոճիր մըն է: Համբերութեամբ մը տար խաչդ, ճամ-
բուդ վրայ ձեռքդ բռնող մը պիտի դայ»: Ատիկա
կրկնուեցաւ երեք անգամ: Լացի, շատ լացի, ու
ձեռքս չգնաց անձս սպաննելու: Բայց ապուշու
հնարը չկար: Որչափ որ առանձնելու ափսոս էի,
սակայն վաղանաս գիշտայ շատ բան զգացունել
տուաւ ի՛նչի, Սրգէն կէս տարի անցած էր մօլլայի
արարողութեան ժամանակէն: Ես այդ միջոցներուն
ուրիշ թուրք պատախ մը յանձնտ ամ էի, ու անոր
գետնայարկի մը վրայ շնուած տո նին մէջ կը պան-
ուէի: Անկից Լաքն որ ապալանքը փոխադրուեցայ,
ատիկա մտոցայ ըսելու, Սրբազան Հայր:

— Հոգ չէ, աղջիկս, յիշածներդ պատէ, ետ ա-
ռաջ ըլլան մի նայիր: Յետոյ:

— Տարի մը անցաւ: Ապարանքին մէջ Շիքրիէ
հանրմ կը կոչէին գիս, ինչպէս ըսի, ու սպասուէիս
ներէն սկսեալ ինչուան Ծաթիմէ հանրմ, ամենքն ար
կը գորգուրային վրաս: Ա՛խ, Աստուած իժ, գի-
շեր մը...

Ո՛չ, չը կրցաւ խօսքը շարունակել խեղճ աղջիկը,
այդք նքը խիղից զինքը ու սկսաւ հեծկտալը վա-
նասայրը տմզունած կիրաւարանքով անօր երեսը նա-
յեցաւ ու զողզալով ըսաւ.

— Շարունակէ, աղջկո, շարունակէ:
— Ա՛խ, Սրբազան Հայր, ներեցէք, չեմ կրնար
շարունակել, թոթովեց վարսնիկ:

— Գեանքիդ դէժ դաւադրութիւն մը ոարքուած էր, վրայ բերաւ վանանայ ը:

— Այո:

— Որո՞ւ ձեռքով:

— Նայն Ձէքի պէյին ձեռքով:

— Ի՞նչպէս:

— Վնացած էի, ան սենեակս եկաւ:

— Յետո՞յ:

— Անկողիւնս մտնել կուզէր, յանկարծ արթնցայ:

— Ի՞նչ ըրաւ:

— Պահանջեց որ անձնատուր ըլլայի իրեն: Բայց պժգանքով մը մերժեցի ու անկողնէս դուրս ցատ կելով սենեկին անկիւնը կ'ցայ: Ան ատեն կատղած շունի մը պէս վրաս յարձակեցաւ ու սխալ լկել զիս: Դիմադրեցի, անոր ձեռքերը խածի ու երեսները ճանկտեցի: Այս ընդդիմութենէս սահճեցած՝ շունը մէկդի քաշուեցաւ: ու ես այն ատեն տեսայ անոր մատը մօրս անգին մատանին... որուն վրայ ի՛հա-րազատ հօրս անունն ու մակտու՛րը քնդակուծ էին:

Եւ ասոր վրայ Սրբազանը քիչ մը մտածելէ յետոյ յարեց.

— Կուսութեանդ վնասե՞ց:

— Ո՛հ, չէ, չէ, չը յաջողեցաւ: Գլուխը ծոցն ու դուրս ելաւ սենեակէս: Անկից ետքը միւսիկ չ'ըզեցի քնանալ: Սպասուհիներէն մըն քոյս առի ու դուրը միշտ կը պուած պահեցի ներսէն: Ասիկա պատահեցաւ այն գիշերը, որուն հետեւեալ օրն իր որդին՝ Շիւքրի պէյ կ'Պոլսէն վերադալձաւ: Օ՛հ, նորէն անգարտ չէի, օրովհետեւ երեք ամիսէն նիքեանս

տեղի պիտի ունենար այդ անրարոյականին յարկին ներքեւ: Բայց ազօթքէս ետ չէի մնար: Ամեն առաւօտ Աստուծոյ կրէի ինքնիրենս. «Ո՛վ Տէր, ուսերուս վրայ առած խաչս ծանր կուզայ ինձի. աչ չեմ կրնար: Ոտքերս կը կթտաին, ուժս սպառած է: Բռնէ ձեռքէս. բա ական է այս զարհուրելի անկու-միս մէջ կը քաշկոտուիմ»: Ու բարի Աստուած լոց իմ ձայնս եւ զրկեց իր հրեշտակն որ այս մարդն է: Ա՛խ, երախտապարտ եմ: Գերեզմանիս հողը ծած-կելու ըլլայ զիս դարձեալ ազօթելէ չեմ դազբեր կելու ըլլայ զիս Օրհնեալ ա՛խ, օրհնեալ ըլլայ ան:

Կարիպ Ախպէր լուռ էր: Անոր կերպարանքը ծովէն դուրս հանուած մետելի գոյն առած էր ու աչքերու խորը մեկն սարսուռ մը կը ցուար: Մտիկ կընէր այդ թշուառ էակին պատմութիւնը: Այն պաշտելի է՝ կին՝ որ իրն էր, իր արիւնն էր, իր կեանքն էր, իր բովանդակ էութիւնն էր: Ա՛խ, չը կրցաւ հանդուրժել: ծոցէն թաշկինակի մը մէջ փթթ-թո. ամ ծրար մը հանեց ու մրմնջեց.

— Աստուած քու վրէժդ լուծեց, աղջիկս բոց այդ ծրարն որ անանես:

Վարսենիկ ծրարը քակեց ու տեսաւ արիւնոտ մատ մը, որ կը բուրէր ու գարշելի հոտ մը կտրձակէր. Այդ մտաին անցուած էր ոսկիէ մատանի մը, որ իր մօրն էր:

— Ո՛հ, ճանչգա՛յ, ճանչցա՛յ, բացադանչեց Վարսենիկ. ասիկա այն մատանին է զոր Ձէքի պէյն մատը տեսայ զիշեր մը:

— Ուրիմն ծրարէ զտան, պահէ քովդ. վրայ բերաւ Կարիպ Ախպէր: Այդ զազանը սատկած է. մի վախ-

հար սկեց հարբ:

—Ա՛խ, Շիւքրի պէյը կայ. ան իմ հետքս պիտի փնտռէ:

—Անիկա հիւանդ է. կարելի է քիչ ասենէն հօրը քօղը կը թաղուի, աղջիկս կը մնայ Ֆաթիմէ հանրմ ապարանքին մէջ:

—Ֆաթիմէ հանրմ աղէկ կին մըն է. շատ բարիք տեսայ իրմէն: Միշտ կը գթար վրաս ո. չէք բարկանար, երբ իմ լեզուովս կաղօթէի:

Վանահայրը ապօրինակ նայուած քով մը նայեցաւ այդ արիւնշալի ծրարին վրայ ու մտածեց. «Ո՞վ կտրիւյ Ախպէր. հաւատար որ ան սրտոյաւ մէկը չէր այդ աղջկան որ վրէժըն ալ կը լսուէր հաւատար որ ան իր բովանդակ անձնուիրութեամբ միմիայն խղճի մը պարտքը կը կատարէր»: Ղիկարելի էր իրեն համար. չէր կրնար հաւատայ Սոսի ինդրեհ որ առանձին սենեակ մը քաշուէին, ուր պիտի հարցունէր բուն ճշմարտութիւնը:

Կարիպ Ախպէր չը մերժեց:

Երբ առանձին մնաց անոր հետ վարագոյ վանքին այդ ալիզարդ ձերուսի կրօնա որը, գողգողով հարցուց.

—Իրա՞ն է որ խղճի սը պարտք. նատորելու համար այս մանկամարդ արարածին նուիրուած ես բո վանդակ կեանքովդ. իրա՞ն է որ արիւնի կապ մը չկայ քու ու անոր միջեւ:

Առաքինի ու գթասիրտ վանահօր այս յայտնութիւնը կարիպ Ախպէր լսեց Մ՛հ չը կրցաւ ճշմարտութիւնը ուրանալ. հետեւաբար պատմեց ամենը ու խոստովանեցաւ թէ վարսենիկին հայրն էր. եւ մի-

ււնոյն ասեալ իս դրեց որ աղջկան ո եւ է յայտնութիւն մը չըլլար:

Վանահայրը համբուրեց կարիպ Ախպէր ճակատն ու բռաւ.

—Աստուած քեզ առջնորդ եղած է զարակս:

ԾԱ.

Կարիպ Ախպէր գիշերով աղջիկն տոած՝ Արարուց մէկ աննշան ու ամայի փողօզին մէջ վարձած տունն ապստամեցաւ: Այս տունը մէկ յարկի վրայ ու խարխուռ պատերով էր. Անոր ետին աւերակներ կա ին, որոնք 1896ի ապստամբութեան օրէնէն կը մնայի: Առջեւ ցանկապատ մը շինուած էր ու ճագէ դոն մը ունէր. երկու սե եայնի կոյին ներսը. մին քնանալու յատկացուցաւ. իսկ միւսը՝ ճաշի ու կերակուր եփելու:

Վարսենիկ բուսական վրայ եկած էր. միայն թէ դաւ մը ունէր. այն ալ իր մօրը կայտն էր: Կարիպ Ախպէրին ո գ գիր աղջիկն եղած էր ու անոր «Տայր» անուն կուտար Ասկից գաւ բան մը իմացած չէր:

Անցած էին չորս տարինս՛ր. . . .

Կարիպ Ախպէր քաղաքին կիսա ենց գիւղը փոխադրուեցաւ: Վարսենիկ չէր տեսած այդ գիւղը. հետեւաբար չէր զիտեր թէ իր մայրը հոն կը գլտնուէր:

Հոն գեղական կոկիկ տուն մը շինել յառաւ Կարիպ Ախպէր ու վարսենիկին հետ ապրեցաւ:

Կարիպ Ախպէր իմացած էր որ իր պաշտօնի կինը՝ Նազնիկ յետին ծայր թշտ առութեւն մը մատնուած էր ու փախա՞ծ

օտ ր երկիր մը: Թշուառ կի՛նը կը մնար իր երկու
ղաւակներով: Երոնք տասը տարեկաւն աւելի չէին:
Մէկը չունէր ա՛ն: Աւետենց Բ. րոսեղ մը ա՛ն ու կի՛նն
ալ զաշխած էին: Արդ հարկադրուած՝ ասոր անոր
ճերմակեղէնները կը լոտար ու զաւակներուն հացը
կը ճարէր:

Ան առեն Վասնիկ տասնութը տարու, լեցուն
կազմուածքով, ազտոր ու յանկուցիչ կերպարանքով
ազգիկ մը եղած էր:

Կը հարցունէր, կը փնտռէր ու ասիններքին խա-
ւեր կը մտէր: Երպէսզի անաէր մնացած թշուառ-
ներուն իր օշոտ թիւնը հասցունէր: Երբ օր մը պա-
ռու կնոջմէ մը հասկցաւ թէ ընտա իք մը կար վե-
րին թաղերէն մէկուն մէջ, որ գթութիւնն ու ողոր-
մութեան ալ ժանի վիճակ մը ունէ՛: Անմիջապէս
տասնց կարիպ Ախպէրի հմաց տալու, իրկուն մը
այդ թշուառ ընտանիքը տեսնելու գնաց:

Օ՛հ, Աստուած իմ, գեանայարկի մը վրայ ինկած
էին տասը տարու մանչ տղէկ մը եւ ութը տարու
սիրուն մեռելատիպ ազգիկ մը: Իսկ անոնց քով կը
նստէր վրան թափթփած չոփ չոր ու կմտիք մը
կտրած խորշոմած ու վշտաբեկ կին մը: Փսիաթի մը
կտորն անգամ չէր մնացեր:

— Բարեկու՛ն, խաթուն քուրիկա, մըմնջեց Վար-
սնիկ՝ որ չը կրցաւ ստուերին մէջ գողգողացող կնոջ
կերպարանքը դիտել:

— Ատուածոյ բարի՛, թոթովեց կինը ու ոտքի
վրայ ելաւ:

— Կը խնդրեմ, վազը տունս եկէք: Զատիներնիդ
ալ բերէք, հա՛:

Ու դուրս ելաւ իր անաջնորդն եզոզ պառաւին
պատուիրեց որ միասին գայ: Երբ տունը մտաւ,
անմիջապէս հայ ու պոսի, զրկեց:

Կարիպ Ախպէր բան մը չըսաւ: Կուզէր օր
ըրած ողորմութիւնը միայն Աստուած գիտնար:

Հետե եալ օրն, ճաշէն ասաջ, իր տունն եկաւ տե-
սած թշուառ կինն որ իր հարազատ մայրը նազե-
նիկ խաթունն էր, բայց զաւակները, ետը չէի՛:

Մայրն ու աղջիկը զիրար չէին ճանչնար:

— Ա՛, ինչո՞ւ զաւակներդ միասին չէ բերիր, հար-
ցոյց Վարսնիկ:

— Այս առտու քաղքէն մայր մը եկաւ ու երկուքն
ալ որբանոցը տարաւ գնելու, պատասխանեց նա
զենիկ խաթուն:

— Օ՛հ, աւելի աղէկ, ասկից ետքը մինակ ես չէ՛:

— Այո, մինակ եմ:

— Ամուսին ունի՞ս:

— Ունիմ բայց օտար երկիր մը կը դռնուի:

— Ազգակա՞ն մէկը չէ՛նի՞ս:

— Ա՛խ, չէ, ամենքն ալ գաղթած են:

— Ուրեմն, եթէ անաջարկելու ըլլամ որ տունս
մնաս ու ինծի հետ ապրիս, կրնա՞ս ընդունիլ:

— Ամենայն սիրով, բայց . .

— Ի՞նչ կայ որ:

— Ա՛խ, չեմ ուզեր խօսք ըլլայ, աս գիշացիները
զարմանալի մարդիկ են, կը ընեն կը բամբասեն:

— Ի՞նչ նշանակութիւնն ու՛ի, բաւական է որ
հայ, սրնդ ու ի՞նչ ինչ կուզէ, ազատ է մտածելու,
խաթուն քուրիկ եւ միմեկ եմ ու աղէն պէտք
ունիմ քեզի պէտք կը մը: Կը տեսնեմ որ դուրս մա-

քոր լեզուով մը կը խօսիս ու քեզ շատ հասկցող մէկն ես:

Նազնիկ խաթուն զգաց որ կը թողար, զգաց որ սրտին խորը աներեւոյթ պրկում մը կը զայլաբուէր, զգաց որ Լուսինն կը լեցուէր ու հոգին կը խըզ-զուէր իր մէջը: Բայց չէր հասկնար պատճառը անգիտակից. անդուսպ ու մտայլ էր հայեցողութեան ճառ գոյթին հասանքը: Մէկը կ'արդէմը գեղին արձուհին էր. ն. ա իկա ճշմարիտ էր. սակայն անոր կեպարանքը հեազհեա՛ կ'ազաւին ճնորք մը կը գտնար իր աչքին ու ինքն այդ թրթռուն, այդ քաղցր երջանկալից եր զային ց'որքէն կը յափուտակուէր: Հետեւարար չէր գիտեր ուր կը գտնուէր: Ո՛վ է խօսողն ու ի՞նչ պէտք էր պատասխանել: Այդ վիճակին մէջ ոտքի ելաւ ու ըսաւ.

—Վա՛ղը, վաղը:

Ու մեկնեցաւ:

Վարսենիկ կրթած՝ սրկա՛ր ու խորո՛ւնի մտածու-մի մը մէջ ինկաւ: Ի՛նչ տարօրինակ վարժուէք էր այդ ինկած կնոջ բրածը. եւ ինչո՞ւ ինքնիրենը մի մնջեց:

Իրաւ որ աղեկութիւնը շնտակցող կին մըն է եղեր:

Իրիկոսն Եարիպ Ախպէր եկաւ ձեանելով Վարսենիկին այլ այլո՛ծ կերպարանքը հարցուց.

—Ի՞նչ ունիս, աղջիկս:

—Ո՛հ, հա՛յր, այսօր տարօրինակ զէպք մը պատահեցաւ ինձի, զոր չեմ կրնար քննէ ծածկել, պատասխանեց Վարսենիկ սիրտը ելած ձայնով մը:

—Յայանէ՛, Վարսենիկ յայանէ նայի՛մ, ընդհատեց Կարիպ Ախպէր:

—Երէկ պատաւէ մը իմացայ ու մեր վերին թաղին մէջ կին մը կայ եղեր, որ անօթի ու յետին ծայր թշուառութեան մը մատնուած է իր երկու անչափահաս զաւակներով: Սիրտս չը դիմացաւ: Անմիջապէս գացի հոն, անոր խօսածը բոլորը իրականութիւն էր: Խնդրեցի իրմէն որ մեզի գար: Այսօր, հաչէն առաջ, եկա: Հասցուց թէ երկու զաւակները ոգրանոց մը դրկուած էին: Ինքը մինակ կը մնար: Այդ պարագային մէջ՝ աւելի բարի նկատելով իրեն քովս գտնուելը, առաջարկեցի որ ընդունէր: Խօսքս աւարտած չէի, յանկարծ այլայլեցաւ ան ու մեքենարար ոտքի ելլելով «վա՛ղը, վա՛ղը...» բացագանչեց ու մեկնեցաւ: Հիմակ չը կրցի հասկնալ ասոր պատճառը. չէ՞ որ անարգանք մըն էր ինձի համար: Մանաւանդ՝ կը մտածեմ՝ չըլլա՞յ թէ ուղեղային ախտաբու թիւն մը ունէր: Ո՛հ, կը ցաւի՛մ, շատ կը ցաւի՛մ անոր վրայ:

Կարիպ Ախպէր այժմ ճակատագրա՛ն միջազէպին պատմութենէն սահնակած՝ մէկէն ի մէկ չը կրցաւ պատասխանել. հասկցու թէ այդ կինը, որ անօթի ու յետին ծայր թշուառութեան մատնուած էր իր երկու անտէրունջ զաւակներով, որիչ մէկը չէր, եթէ ոչ Վարսենիկին հարազատ մ յրն, որուն կարօտէն անոր աչքերու արցունքը չէր դադրեր: Ո՛վ եիտէ, գուցէ ան իր արեան ու սրտին աներեւոյթ գիտակցութենէն դիւտողուած՝ զգացած էր աղջկան տեսիլային պատկերին ձգողութիւնն ու այդ պատճառով չէր կրցած հանգուրժել: Ու խենդ մը չը նկատուելու համար՝ գուրս նետուած ու, հետացած էր:

— Ի՞նչ կօես ասոր, հա՛յր, վրայ բերաւ Վարսենիկ:

— Ոչինչ բայց դուն վա՛րը սպասէ, երբ չիգայ, ան ատեն ասունք գնայ ու ձեռնէ՛ղ եկածը մի խնաշէր: Միեւնոյն ատեն սիրտ տուր իրեն ու ըսէ թէ «զաւակներուդ համար հոգ մընեք, հայրս որբանոցին տեսու չին պիտի գրէ որ աղէկ նայուի»: Սա քու մատանիդ ո՞ր է, Վարսենիկս, ինչո՞ւ կը պահես:

— Ո՞ր:

— Մորդ մատանին:

— Ա՛խ, ի՞նչ ընեմ, աւելի ցաւ կուտայ ինձի անոր վրայ նայելով:

— Ձէ՛, չէ՛, նուիրական յիշատակ մըն է ատիկա, որուն վրայ նայելով աչքիդ առջեւ կը բերես Ձէքի պէյն ու մայրը: Մի պահեր, ատիկա թող մատչ մնայ:

Վարսենիկ չը մերժեց: Ու հետեւեալ օր՝ մինչև իր իկոն սպասելէն ետքը պտորտա որու եղաւ նազելիկ խաթու հին ատենն երթալ առանձինն: Թշուտ կինը բոլոր գիշերը տենդէ մը տառապած էր: Իբր գեղին տիրուհին ներս մտնելը տեսաւ, խսկոյն ոտքի ելաւ նստած տնդէն ու գիմաւորեց զինքը: Վարսենիկ մատը դրած էր մատանին, որ աղատանգ էր ու երկու կողմերուն վրայ «Ա. Կ.» սկզբնատառերը կային: Նազելիկ խաթունին աչքն այդ մատանիին վրայ ինկաւ: Խկլայեզ ու ինքնիմէ ելած վիճակի մը մէջ զետին ինկաւ, ու գողգալով պողպատեց:

— Ըսէ՛, յայտնէ՛, ո՞վ ես դուն ո սկի՞ց ինկած է քու ձեռքդ այս մատանին: Դուն երա՞զ մըն ես:

եթէ ոչ մարմնաւոր հրեշտակ մը, որ աղջկանս, կորսուած աղջկանս կը նմանիս:

— Ելլ՛, տարի ելլ՛ր, ի՞նչ կօես, այս մատանին մոր է, ի՞նչ է քու աղջկանդ անունը, գոնե՛ք Վարսենիկ կնոջ ձեռքէն բանելով:

— Վարսենիկ է ճիշդ քեզի կը նմանի, այդ մատանին ալ ի՛նչ է:

Տարբարող աղջիկը հասկցաւ ատեն րտն ու լու՛ով ինկաւ մօրը գիրկը:

Համբուրեցին զիրար ու արտասուեցին:

Նսգելիկ խաթուն իր կորսւած աղջիկը գտած էր եւ որսխ էր որ ան հոգեզաւակն եղած էր այն մարդուն որուն անձնու իրութեան ու գորովանքին մէջ զթու թեան մարմնացու մը պատկերուած էր:

— Ո՛հ, Վա սենիկս, կը կրկնէր թշուաւ կի՛նը, գիտե՛մ դուն բարի ես ինչպէս բարի էր քու հայրդ, ատոր համար Աստւած այս առաքինի մարգր փրկեց որ աղտօէր քեզ այն զարհուրչի անկումէդ, ուր կը տառապէիր աւելի քան երկուք ու կէս տարի: Ինչ ձայնդ, քու պողպատեքդ մինչև երկինքը բարձրացաւ ու դուն արցունքդ գիշեր ու ցորեկ թախիլէ չը դադրեցար: Երջանիկ եղիր, աղջիկս, երջանիկ եղիր որ աղօթէս հախ այս անձին համար ու յետոյ հօ գ համար:

Բայց այս վիճիկն պարբերութեան վրայ կրկնեար ու չէ՛, կրնար աւելի առաջ երթալ: Կարիպ Ախպէր խնդրած էր իրմէն որ աղջկան չը յայտնէ հօր կենդանի ըլլալը: Թող տնոր քնքո՛չ սիրտը չը մաշուի այդ մատին ու չը տառապի, ըսած էր բարի մարդը: Բաւական, ինչ որ կրկն իր գեռատի տա-

բիքին մէջ, Շա՛տ շատ եղած է անոր քաշած թը-
ուստոթ թիւերս: Ապասելու է: Աստուած եթէ անոր
հօրը կեանք տայ, տարիէ մը կտգատուի ու հոռ
կըլլայ: Ան ատեն թող իմանայ ամեն բան:

— Ի՞նչ ազօթքս ատ եղած է բոլոր սեւ օրերուս
մէջ, մայր իմ, կը պատասխանէր մանկամարդ աղ-
ջիկը: Աստուած թող գիտնայ իմ սիրտս. ամեն օր,
ամեն ժամ ու ամեն րոպէ՛ իր կեանքը, իր անձ-
նութիւնը թիւնն ու իր գորովանքն ինձի չը խնայող
մարդուն երախտապարտ եմ ու ինչ որ էութեանս
մէջ կը ցնցուի: օրհնենք մըն է:

Այսպէս մայրն ու աղջիկը կը խօ էին, կ'ազօթէ-
ին ու փռաք կուտային Աստուծոյ որ բարի հրեշ
տակ մը իջեցո՛ց ցած էր երկնքէն եւ ազատած էր
գիրենք:

Սահած էին եօթը ամիսներ:
Չմեռ էր. բնութիւ՛ը ծածկուած հաստ ու թանձր
խաւերու տակ ու սառնամանիքը կը փչէր անդու-
դար, Հարւատը, աղքատը, ամօնքն ալ իրենց տու-
ներու մէջ քաշուած էին:

— Գիշեր մը, որ սաստիկ փոք մը կար, յանկարծ
կարիպ Ախպըր գուռը զօրնուեցաւ ու ժգին հարուա-
ծով մը: Ետքը կը նստէին Նազենիկ խաթուն. Վա-
սենիկ ու ինքը: Անմիջապէս կարիպ Ախպէր գնաց
գուռը բանալու: Քիչ յետոյ երիտասարդ մը ներս
եկաւ: Ոտքէն մինչեւ գլուխը հաստ ու երկար հա-
պալով մը ծածկուած էր ան ու գլուխը խոշոր շալ
մը փաթթած էր: Գէմքը չէր երեւար. մօրուքն ու
պիտերը սառ կապեր էին: Անձանօթ երիտասարդը
Նազենիկ խաթունին մօտեցաւ ու արցունքով մը
լեցուած՝ անոր կուշտն ինկաւ ու ըտաւ:

— Ես եմ, Ն. զենիկս, ամուսինդ եմ, ո՞ւր են դա-
ւակներս:

— Ո՛հ, դո՛ւն ես, Գարեգինս... բացագոնչեց Նա
զենիկ խաթունն ու անոր վրայէն մէկդի նետեց ճո
պան, քակեց տրեխներն ու գուրգուրանքով մը մին-
տարին վրայ նստեցուց զինքը:

Վարսենիկ, որչափ որ խորթ հայրն էր. դարձեւ
չը կրցաւ հանդուրժել անոր գիրկն ինկաւ ու համ
բուրեց:

— Խեղճ աղջիկս, ո՞ւր է իր. ի՞նչպէս ազատեց որ.
համբուրեց Նազենիկ խաթունին տմուսինն, որ ո՛ն
անուըը Գարեգին էր:

— Վերն Աստուած ո՛հ վարը այս բարի հայրն ա-
զատեց իմ կեանքս, պատասխանեց Վարսենիկ:

Գարեգին կը տժգունէ՛ր կայայլէ՛ր ու անոր
երեսի գոյ՛ը կը չըջէր. ինչպէս վերջալոյսի ցոյ՛ըը
մշուշապատ երկնքին վրայ Յայանի էր որ կը տա-
ռապէր ան ու ցաւի մը սաստկութեան ներքեւն
երթալով կընկճուէր: Վերջապէս չը կրնալով զսփել,
գլուխը կախեց ու ինկաւ կնոջը ու Վարսենիկին
ղիւկը:

Կարիպ Ախպէր խզոյն բռնեց զինքն ու սկսաւ
ջուր ու քացախ զարնել անոր երեսին:

Գարեգին աչքերը բացաւ ու բացագոնչեց.

— Ա՛խ, սի՛րտս սի՛րտս կայրի. բացեք զայն:

Վրայի շապիկը հանուեցաւ. ան ատեն կուրծքին
տակ մեծ վէրք մը տեսնուեց ու, որ արեւնի լերդե-
րու մէջ կը մնար ու գոցուած էր:

— Ի՞նչ եղած է, հարցուց կարիպ Ախպէր.

— Զարնուեցա՛յ գնդակ մը մխու՛ած է հոն, յայտ-
նեց Գարեգին:

Այդ գիշերը սպասելու չէր դար:

Կարիպ Ախպէր չուտով մը քաղաքը մէկը դրկեց ու գաղտնաբար հայ բժիշկ մը կա՞նչեց որ ծանօթ էր իրեն:

Բժիշկը յաջողեցաւ վիրաւորեալին կուրծքը մըլսուած գնդակը վարպետութեամբ մը դուրս հանելու քիչ ատենէն վէրքը բուրովին բո՞ժցաւ:

Գորեգին ամիսէ մը ետքը ապաքինեցաւ: Սակայն ախուր էր, եւ այն բարի մարդուն քովը չօղեց մնալ, որ ամեն ջանք խնայած չէ՝ իր կեանքը փրկելու: Կնոջ յայտնեց որ մտադիր էր իր տունը բնակիլ: Նազնիկ խաթունն ամուսնոյն առաջարկութիւնն ընդունեց եւ կարծեց թէ անոր ծանր կողար ուրիշին հացովն ապրիլ: Բայց ամեն ատեն վարսենիկին բնակարանը կերթար կուրար: Գորեգին, որուն սրտին մէջ սեւ օձ մը սխաժ էր դուրսուելու նախանձէն չը տարտաւ այս ընթացքն ու բացէ ի բաց օր մը կնոջն ըսաւ:

— Կը պատուիրեմ որ գոն վարսենիկիդ բնակարանը չերթաս, թող ան գայ քեզ տեսնելու:

— Ի՞նչու համար հարցո՞ց կի՛նը:

— Ձե՛մ ուզեր կը հասկնա՞ս:

— Ձե՛մ հասկնար, յայտնէ միտքո՞:

Գորեգին պահ մը սարսափի մտածումէ մը ետք յարեց:

— Գիտե՞ս ո՞վ է վարսենիկիդ հայր կոչուող մարդը:

— Գիտեմ:

— Ո՞վ է:

— Առաքինի մարդ մը, հրեշտակային ոգի մը վերջապէս փրկիչ մըն է:

— Յետո՞յ:

— Այդչափ:

— Հը՛մ, այդչօփ չէ՛ չը հարցնե՞ս ինքզինքիդ թէ ինչո՞ւ կապրի աղջկանդ հետ:

— Աղջիկս անոր որդեգիրն է:

— Ամենեւին. աւելի ճիշդ կըլլայ ըսես անոր հարձն է:

— Անոր հա՞րձը:

— Այո:

— Ո՛հ, մեղք կընես քեզի. պարագ տեղը առաքինի մարդոտ մը ու հրեշտակ վարսենիկիս արիւնք մի մաներ, սիրելի ամուսինս ես քանի մը ամիս է քովերի ին մնացի եւ գիտեմ թէ հայր մը չը կրնար ունենալ այն անբիծ, անարատ ու զրգայի գորովանքը. զոր այդ մարդը կը տածէ վարսենիկիս նըկատմամբ եւ փխտապա՛քար, սակից նոյն խանդաղատալի սիրոյն փոխարէնը կը վայելէ: Ձէ՛, չէ՛, վերն Ստաուած կայ. հոգիդ մի սեւցուներ ու երբէք առանկ քսումնելի գաղափար մը չի անցուներ. ուղեղիդ մէջէ՛ն Ան տառապող մը եզո՞ժ է մեր արցունքի ու արիւնի աշխարհքին մէջ ու բազդին բերնա՛ր հասկցած է աղջկանս հայ ըլլալն եւ ազատելու համար նուիրած է իր բովանդակ կեանքը: Բոլորը այս է. մի պղտորի մտածումներդ:

Գորեգին ընկճուած մնաց այս գերագոյն հուսալքին հանդէպ զոր իր սիրելի կի՛նը կարտաշայտէր. պահ մը գլուխը ծռեց ու խորունկ մտածումի մէջ

մը բոլոր գիշերը մենախօսեց: Առտու եղաւ. սպասեց... բայց Գարեգին չը վեր դա՛նաւ: Սիրտը սկսաւ տրորել. երկիւղս ի նթադրութեանցը մէջ տարուբերուեցաւ ու չէր գիտեր ի՞նչ ընել:

Այդ օրը իրիկոն եղաւ: Գարեգին բոլորովին սպաննալից ու աճուսը կ'երգարանք մը ստած՝ տունը մտաւ ու կնոջը հրամայեց.

— Մտիկ ըրէ՛. Վարսենիկին հայրն եղած եմ աւելի քան երեք տարի. իրատունք ունիմ անոր կողքած թափածներուն վրայ խօսելու. հետեւաբար խղճիս դէմ է անոր սպօրինի կենսոյութիւնն այն մարդուն հետ՝ որ «որդէգիւս է» բախլով ցոփակեաց կեանք մը կը վարէ: Պէտք է վաղը հասկցունես աղջկանդ ու պնդես թէ «պատուդ սիրոյն բաժնուիր այդ ա՛ ձէն»: Եթէ չընդունիր, ան ափեն թող ամուսնանայ հետը. ա՛նա միջոցը:

— Ի՞նչ կըսես, առիկա կ'օրէլի՞ է, զողզուաց կի՛նը:

— Կամ մին կամ միւսը:

Յուսահատ կինս գուռիւր ձոնց Գարեգինի ձայնը զլէժխնդրական ձայն մըն էր:

— Հասկցա՞ր, գոչեց Գարեգինս:

— Հասկցա՞յ, մրմնջեց կինը:

Ո՛հ հետեւեալ օրը, դեռ լոյսը չը ձեղքուած, աղջկան աւելը գնաց:

Փռզոցէն անցած ափեն շատեր դռներնին կիսաբաց ընելով անոր ետևէն եր նայէին ու կը փափրսային իրարու: Նկուակեց թէ շարախօսութիւն մը կը դառնար իր անձին շուրջը: Արագ արագ Բեատիգրին թաղը յառաջացաւ. ուր շինուած էր աղջկան տունն, ու դուռը զարկաւ:

Վարսենիկ անմոջապէս դուռը բացաւ ու դիմաւորեց զինչը, բայց երբ անոր խոտովուած կերպարանքն, անոր արցունքատ աչքերն ո կոկիճալի նայուածօքը տեսաւ, չը կրցաւ դիմանալ. բռնեց անոր ձեռքն ու հարցուց.

— Ի՞նչ ունիս, մայր, ինչո՞ւ լացեր ես, ըսէ կը պաղատի՛մ:

— Վարսենի՛կ, հառաչեց տարարազդ եր՛ը ու ինկաւ անոր սաքերոն ներքեւ. հ՛ծկտուքներու եւ արցունքներու մէջ:

— Մա՛յր, մա՛յր, ինքզինքիդ եկուր. ո՛հ, բայց աչքերդ... ի՞նչ եղա խօսէ՛:

Նաղենիկ խաթուն շարժում մը ըրաւ, աչքերը բացաւ ու զողզուով սեւ օձ մը Գարեգինիս սիրտը սկսած է բտել:

— Ի՞նչպէս:

— Այո, աճուսի որոշում մը սուսած է զոր լիզուս առաջ չերթար յայտնելու:

— Կը խնդրեմ, մայր, յայտնէ, մի՛ ծածկերս:

— Հայրդ հո՞ն է:

— Այ, դուրս ելաւ:

— Մտիկ ըրէ. թէ ներկայիս մէջ անարգ դաւանքութիւն մը օարքոսած է եղեր մեր շուրջը: Այնպէս որ Գարեգին այդ դաւանքութեան անկողնէր, երբ վերաւոր վիճակի մը մէջ մեր գիրկը կիշնարս: Ասկից զատ զրպարտութիւններ յերի բաժ գրած են անոր, հիմակ կը պահանջէ որ դուն բաժնուիս ազատարար հօրմէկ. կամ թէ...

— Շարունակէ՛, մայր:

— Կը պոճանջէ ազատարարից սրբեկերն ըլլալէ
զաղբիս ու ա՛ որ կի՛նը ըլլաս :

— Ե՛ս, բոցագո՛նջեց Վարսենիկ չանթէ մի զար-
նուած մէկու մը պէս :

— Դ՛յո :

— Պատճա՞ռը :

— Պատճառը, ինչպէս ըսի, զըրպարաու թիւն
մըն է :

— Ի՞նչ է :

— Իբրեւ թէ դուն ան բ սրբեկերը չես եղեր :

— Հապա՞ն :

— Անոր հարձն ես եղի :

— Ա՛հ, գրի՛նե՛ր, որ չեց Վարսենիկ ո՛րտա
կալա վրէժաւ նստած տեղէն. մի՞թէ տասնը իրիցձ
ըսուած բանը չո՛նի՞ :

Աւստա արատուելի նունպէս նազենիկ խա-
թուն չը կրցաւ ինքզինքը զսպել, ան ալ լուգաւ :

Այդ պահուն ն՛րս մաս Կարիկ Ախպէր ու այ-
լայլած կերպարանքով մը որ սպսոնսից ու անս-
ւոր չէր այլ ամբոյն ու երկնային անբաջատելի
ճառագայթ մը պատած էր, երկու տարբարող արտ-
բաները չը կրցան իրե՛ց ողբովի վիճակը ծածկել,
ասոնք այն եզերգական ու խոռվիչ տուամին մէջ
էին որ ըն, իսեա ա՛նե՛ն անզոյայ մարդն անզած
կը յուշուէր ու կը գոչար :

— Ի՞նչ կայ, ինչո՞ւ լացեր էք, հուցո՞ց Կարիկ
Ախպէր, որ դուռին ետեւը կեցա՞ պահուն ամն
բան իմացած էր :

— Բան մը չկայ, հա՛յր, զուն սիրտդ մի ճկեր
պատասխանեց Վարսենիկ անոր գիւրջն ինն լոյս

Մօրս հետ ողբովի հօրս գատուպարաութեան կախա-
ղանին վրայ կը խօսէինք. սրտեր՛իս ելաւ, սկսա՛ր
արտասուել :

— Վար Ենի՛կա բարի սղծեկա մի ծածկեր, ես
բա՛լո՛րը, բա՛լո՛րը լսեցի. ա՛խ կը պահնջեն որ
բա՛ն Կիս ի՛նչ անանկ չէ՞ :

— Աստուա՛ս չր՛նէ հա՛յր իմ, քենէ բաժնու ի՛լ
ո՛հ, ի՞նչ կրտես, մեղսո՛ւր, սպաննէ զիս ուրիմն
Կերեզմանը միայն կրնայ անջատել մեզ :

Կարիկ Ախպէր զգաց որ սիրտը փրճած էր ու
պէտք էր պապի՛ր գոյն. ուստի թողուց որ արցուն-
քին մէջ Չարերուն մէջ առու աղջկան գողտջուն
ձեռքերը, կարծքին առաւ գանձնք, չրթունք՝ ե-
րուն ժամեցուց, համբուրեց ու յետոյ իր պսակտեղի
զլուխը կախեց՝ ներքին ու հօգեկան ա՛գիճաղբիկ
վշտի մը մէջ բնկնուած :

— Հա՛յր, հա՛յր, բոցագո՛նջել Վարսենի՛, ո՛հ, մի
արտասու եր երջանի՛կ եղեր որ աշխարհքն իմս ըլ-
լայ Չեմ ուզեր որ իմ պատճառովս վշտանաս թո՛ղ
զըրպարան, Աստուած կայ :

— Բա՛ց զըր սրտդը օտար մը չէ՛ նկատել տուաւ
Կարիկ Ախպէր :

— Քենէ զսո մայրս միայն կը ճանչնամ :

— Ա՛լէկ կրտես, չէ՛ որ այս խեղճ կիւր իմ պատ-
ճառովս պիտի տուապի ու իր ամուսնոյն հետ պի-
տի չլիքայ երջանիկ ապրուի :

Մանկամարդ աղջիկը հակապէ՛մ ու անողոր գրոս
թեան մը մէջ ինկաւ, չէր ուզեր սիրելի մօր տա-
ռապանքը, միեւնոյն տանն անկարելի էր իրեն որ

մն էի մարդէ մը, որ իր կեանքն, իր արեւն ու աշխարհքն եղած էր: Հետեւ արօր, այս իրարու ընդմիջողներուն մէջ, եկար ատեն տարու-
տեցաւ ո գերագոյն ճիգով մը ըսաւ:

— Հետանանք ասկից հայր իմ:

— Մօր է՞գ, գոչեց Կարիպ Ախպէր:

Մահածարդ աղջկե չը հ մտձաւ եցաւ անսամ ն ալ իր յայտարարութիւնը կրկնելու: Նայած-
մօր երեսը դարձուց ու արտասուելով անոր րկն ինկաւ:

— Ո՛հ մայր իմ, մայր իմ, ներէ, ներէ ինձի, հեծ-
լտաց Վարսենիկ:

— Մի լար, Վարսենիկ մի լար, թոթովեց կիներ իր կործանքին վրայ սեղմեց աղջկան գեղեցիկ ու խը մայրական անհուն գորովով մը Գնա, թող ա Չէ, չէ մի բաժնուիր աղատարարէդ, ա՛ որ բովանջեալուն, անոր սիրոյն, անոր շուքին տակ ծցին, ան քու երջանկս թիւնդ է, ան քու բու-
ննդակ կեանքդ է: Որդեգիր մը չես այլ հարա-
տա աղջկան մը պէս կը պաշտուիս: Գնա, կրսեմ,
ուրուականներու աչքը չիցնայ վրագ: Պատուոյ՝
հօրդ անուան սիրոյն հետացիր ան գեղէն:

Կարիպ Ախպէր խոսով ըսէր, անոր կեկորդը կը
տուէր ու հոգին կը խղորէր: Մեքենարար օտքի
ու ու արտմայի ձայնով մը ըսաւ:

— Խմբոն քու բիկս, կը յիշե՞ս արդեօք այն օրը
ք գուն ձեռքովդ կը յա ձուիր Վարսենիկի հօրը
ուղթերը մարդու մը, որ Ասլանի ընկերն ու եղ-
սրն եղած էր:

— Կը յիշեմ, ո՛հ, կը յիշեմ:

— Անոր դէմքը:

— Անոր դէմքը չեմ յիշեր, անկից ըվեր վեց
րիներ անցած են:

— Անո՞ւնը:

— Անունը Կարիպ Ախպէր էր:

— Ի՞նչ խօստացաւ քեզի:

— Աղջիկս գտնելու:

— Ահա ես եմ այն մարդը խոստումիս համաձայ
աղջիկդ ազատելի Չէքի պէտին տունէն ու հ
բերի:

— Դո՛ւն, գո՛ւն, գոչեց խելաճեղ վիճակի մը մ
ինկած կինը ու նետակեցաւ Կարիպ Ախպօր օտա
րուն տակ: Ո՛հ, կը յիշե՞մ, այն օրը յայտնեցք ի
Ասլան ոչ չէ ես յոյս կայ որ քիչ տանէն կողտա
ուի, ո՛ր է, ի՛նչ ու լուր մը չէք աս: Ինձի ան-
մասին, ես Վա սենիկիս անգամ հօր կեղանի ըլա
չէի ըսեր, որովհետեւ երգում էր ծ էի:

— Ասլան ազատուած է, բայց...

— Ազատուած է, ճչեց կինը խելթի մը պէս:

— Այո, բայց չը կրնար սիրա բնել քովդ գալու
չարունակեց Կարիպ Ախպէր՝ որուն հոգին կուռէր:

— Պատճա՞ռը:

— Պարզ է այդ, գուն ամուսնացած ես ու գաւակ
ներ ունիս, ի՞նչպէս գայ խոսովէ՞ ընտանեկան յար
կիդ երջանկութիւնն ու թոյն խառնէ՞ ձեր կեանկ
ցովթանը մէջ: Ասիկա ոչ մարդը կընգունի եւ ո
Աստուած: Դուն քու ճակատագրիդ հետ խակ ան ի
ճակատագրին հետ: Այս է ամուսնէն ճ մարիտ անձ
նութիւնը: Կը յիշե՞ս, ինձի ըսիր թէ՛՝ «չեմ ու-
զեր որ Ասլանս կենդանի մեռածի մը յիշատակով»

ապրիս: Ու այդ պատճառով՝ անոր զրկած նուէրն
անգամ չընդունեցիր. առ որկեղով որ, սկաթիւներ
ու նուիրական արցունքեր թափուած են ատոր
վրայ:»

Նսդնիկ խաթուն այդ բոլորը յիշեց. կարիպ Ախ-
պէր ճշմարտութիւնը կըսէր. Բոյց իր կանացի քաղ-
ցրը, զԹոս ու սիրակէզ սրտին մէջ կարօր ի մը ան-
գրասպ նոսանքը թափանցած էր. հասեալաբար ոչ ո-
չ ստացին ու արօտաւայից ձայնով մը մրմնջեց.

—Ո՛հ կարիպ Ախպէր, գիտի՞ր որ կը մեռնիմ կա-
րօտէս կը խլղութիմ ու չեմ կրնար հանդուստիս Ան
գամ մը, ա՛խ. դո՛ւ է անգամ մը թող գա՛ն հոս, տես
նեմ զինքը, խօսիմ իրեն հետ, անոր աչքը բուն մէջ
նայիմ, անոր առաջակող հոգին սփ փում ու յիսոյ
ճամբու գնեմ զինքը: Ո՛չ, ո՛չ, տարիներով սպասեցի
իրեն, երազեցի՛, լազի՛ ատոր համար ու ազօթեցի:
Թող գայ, անոր աջին ծունր պիտի գնեմ ես ու
նկրում պիտի խնդրեմ որ երգումիս համոճայն չը
վարուեցայ: Պարտական եմ, պայտական եմ անոր:

Կարիպ Ախպէր, այդ գերազանց, վե՛հ ու բարձր
հոգիին, որ համբերութեան ու անձնո իրութեան
մարմնացումն եղած էր տառնու վեց տարիներէ իվեր,
այդ պահուն զգաց որ կնկճուէր, կոտկարանար,
կը կթոտէր, ինչպէս սրտին վերքէն չարչարուող
զո՛հ մը: Անոր կերպարանքին վրայ պատկերուած
ճասպանք ստուեր մը պատ՛ց ու ճակարկն վաղա-
հաս խորշումները սկսան զալարուիլ: Ու գողղալով
Նսդնիկ խաթունին ձեռքը բռնեց ու պաղատեց,

—Երգում ըրէ որ Ասլանին հաս գալը, քու հետ
տեսնուիլը, մանաւանդ այս երկրին մէջ ըլլալը պիտի

չը յայտնես ոչ մէկուն. նոյն իսկ հիմակուան աս
մտնոյդ: Ան ատեն կը վստահիմ ու Ասլանը գիշեր
մը տուտ կրնամ բերել: Գ՛տնալու ես որ աքսորա-
վայրէն խոյս տուած է ու անոր կեանքը միշտ վը-
տանդի տակ է: Եթէ տարակոյս մը հասնի կտտա-
վարութեան ականջը անմիջապէս կը ձերբակալուի
ու այս անգամ ձեր աչքին առջեւ կախաղանի կը
բարձրանայ: Ես է անոր ազատուիլը, բայց կը
փնտռուի, որով ետե անոր թեւին վրայ թիամանի
յաականիչը կայ սեւ ու անջնջելի տառն ուլ զրոշ-
մուած:

—Կերգնո՛ւմ, կերգնո՛ւմ, կարիպ Ախպէր, զ՞ոգր-
դաց տարաբաղղ իննր: Կերգնո՛ւմ խղճիս, պատուոյս
ու Ասլանու վրայ: Թող գոյ, խօսի ինձի հետ, նե-
րէ ապերախտութեանս ու աչքիս առջեւ իրեն յաճ-
նուի իր մէկ հոտիկ հա՛ ազատ աղջիկն ու՛ անկից
եաքը՝ թող մե՛նի:

Ան ատեն կարիպ Ախպէր բացաւ թեւը, ցոյց
սուտ, աքսորավայրին յաականիչն ու ըստ.

Ճանչցա՞ր, ճանչցար թէ ուլ եմ էս խեղճ Նագե-
նիկս:

—Ի՞նչ կը տեսնեմ, Աստուած իմ, դո՛ւն, Ասլա՛ն,
խղղուեցաւ կինը ու ինկաւ Ասլանի ոտքերուն ներ-
քեւը:

—Ելի՛ր, տսիկա ճակատագիրս էր, թօթովեց թըչ-
ուտա մարգն որ զրկացը մէջ տուտ իր աղջիկն ալ
խեղցեց վիճակով մը:

Այսպէս, այդ երեք տարաբաղղները ժամերով լա-
ցին ու չը կրցան բաժնուիլ իրարու զրկէն.

Թ՛ի, քսամնի ի ու եղերգական տեսարան, հոն,

երկա՛ր ու ձիդ տարիներ անցնելէ հտքը, ճակատագրական այս տոսմ-պատմութեան ամենէն յուզիչ երեւոյթը կը պատկերասար արցունքի ու դառնութեանը մէջ:

Թ.Բ.

Բայց ճակատագրական այս տոսմ-պատմութիւնը չէր վերջացած. հեռ կարիպ Ախպէր արիւնի ու արցունքի երկրին մէջ վշտակրելու, չարչացուելու ու տառապելու օր՛ր ունէր. գիտ անիծելու գի մը կար որ կըսէր անոր.

— Բալէ՛, քալէ՛, ճամբադ չը լմնցաւ:

Պատռնը:

Ընթերցողը տեսաւ որ անկարելի էր կարիպ Ախպոր ապրիլ այն գեղին մէջ ուր հրէշային դաւադրութիւն մը կը սարքուէր իր ու պաշտելի աղջկան պատուոյն ու անձին չորջը, հետեւարար, առանց սպասելու, կնոջ յայտնելէ հտքը ինքզինքը, մեկնելու պարտաւորուեցաւ Այս անգամ նորէն քաղաքը հաստատուեցաւ:

Հայկա՛վ անքի աւերակներու ետին, որոնք կտտորածի ժամանակ թնդանօթներու ոտմբերէն քայքայուած էին, մէկ յարկի վրայ ու մենաւորիկ տուն մը վարձեց որուն տէրը գաղթած ըլլալով՝ տարիներէ իվեր անընակելի դարձած էր:

Երեք օննեակ ունէր այդ տունը, կարիպ Ախպէր նորոգել տո աւ ո ճ շակաւո, կեդով մը կահաւորեց, իսկ ինքը շուկային մէջ խանութ էր բացաւ ու սկսաւ առետուրով զբոլիլ, որպէս զի կասկածներու տեղի չը տար: Մօրուքը անիւսձ էր ու աւ

ւելի վայելուչ հագուած էր ինքզինքը ծածկելու համար:

1902 թուականին էր:

Իրիկունն մը, երբ նոր վերադարձած էր շուկայէն ու պաշտելի վարսենիկին հետ կը խօսէր, անա փոփոցին դուռը քանի մը անգամ զարնուեցաւ: Կարիպ Ախպէր շուտով մը գնաց բանալու:

Եկողը վարսենիկին մայրն էր:

— Ո՛հ, մայր իմ, դ՞ուքն ես, բաց սղանչեց մանկամարդ աղջիկն ու անոր գիրկը նետուեցաւ:

— Եկա՛յ, աղջիկս, եկա՛յ, ներեցէք, ախ ներեցէք որ չը կրգայ հանդուրժել, մօր մը սիրտն ասանկ է, ճեղքեցէք, տուէք զայն ինէ, թող չմնայ կուրծքիս տակ:

Ու լացա՛ւ... լացա՛ւ... կսկծալով լացա՛ւ:

— Ի՛նչպէս գիտէիր որ հոս էինք, նօգենիկս ընդհատեց կարիպ Ախպէր՝ հետաքրքրութիւնը չը կրնալով զսպել:

— Ե՛ս, պատասխանեց նազենիկ:

— Այո:

— Մէկէ մը չիմացայ:

— Հապա՛ս:

— Բողաքը կը գտնուէի եկած էի բամբակ փոխելու Ախ, Ասլան, շուկային մէջէն անցած պահու տեսայ քեզ ու ճանչցա՛յ: Բայց հետս կիներ կային, այդ պատճառաւ հեռացայ որ չը մասնէի քեզ: Ոտքերս յառաջ չէին երթար, կանակիս բոռը բամպակ ձախողի մը խանութը թողուցի ու եկայ որ տեսնէինք, Իրիկունան ղէմ էր: Դուն գոցած

էիբ իսանութդ ու կը մեկնէիր: Կամաց կամաց հե-
տեւեցայ քայլերուդ. այսչափ:

— Ի՞նչ կրնէ ամուսինդ:

— Ամուսինս:

— Այո:

— Նոր՞ն վարժապետ եղած է գեղին մէջ:

— Չաւակներդ առ՛նն ես:

— Ո՞հ, այո:

— Ղէկ, ուրեմն երջանիկ ես չե՞:

— Նախ՛ն բացազանչից նազենիկ: Երջանի՞կ,
երջանի՞կ ըսիր. ամենեւին, կզգամ թէ՛ երջանիկ
չեմ, ախար՛քը սքմնած է վրաս ու մեռնի՛ր, ա՛խ,
մեռնի՛ր կուզեմ:

— Չէ՞ որ խոստացար ինձի, մոռնայ ամեն՛ բան.
չէ՞ որ հիմա կուտան ամուսնոյդ ու Երկու գաւակնե-
րուդ սի, յոյն այդ բառը պիտի չը հանէ՛ր. բերնէդ
ինչո՞ւ չիս յիշեր, ինչո՞ւ կը թշուառացնես զմտնք:

— Բ՛սի՛, Ասլան՛ խոստովանեցա՛յ, ձեռքս չէ, չեմ
կրնար: Ա՛խ, գիշերը ք էն չունիմ. չորեկը դաղա-
բուսն կերած հացս լեղի է. խմած ջուրս թունաւոր
է. իսկ ազրիլը տոտագար ք մը դարձած է ինձի
համար:

— Երբեք թէ գտնուի մը մէջ կապրիմ. Չը գի-
տե՛մ, չը գիտե՛մ խնայի մը պէս եղած եմ. աչքս
կտրած է ամեն բանէ՛ չեմ կրնար շատիլ տեղ մը.
Ասլան, ա՛ն, ձեռքովդ առ այս սիրտս թող անսիրտ
մնամ, ան ատես կը մոռնամ քու յիշատակդ. կը
մոռնամ աղջիկս, կը մոռնամ ապերախութիւնս:
Ա՛ն կըսեմ, ա՛ն, տնոր վրայ տեղ մը կուտ որ էն
խորուսկ, էն ա՛նուոր տեղն է. ինչ պահ էած են

այ՛ առաջին սիրոյ խոստովաներս, երգուս ու գաղա-
չիքներս, սո՛ւրբ, անբի՛ծ ու գորովայից ծրար մըն
է տն: Քեզի՛, ք՛զի՛ կը պատկանի. առ տնիկս ու
թող որ երթամ: Չեմ ուղի՛ր գերեզմանս տանիլ, չեմ
ուզեր ցուրտ հողին տակ ծածկել:

— Ասլան լացու ու իր արցունքը՛ հալած երկաթի
կախիլներու շերտով թեանը պէս կրակցած՛ թափե-
ցաւ կն՛ջ այտերուն ու ձեռքերուն վրայ, յետոյ
պողտակով բռաւ:

— Ժամանակը ուշ է. նազենիկս, հիմակ ընկերա-
կիցներդ կը մեկնին, գնա՛, շուտով գնա ու մեկու
մը մի յայտներ հոս գալու: Ի՞նչ ընենք, Աստուած
մեր ճակատագրին ասանկ սեւ է գծեր:

— Նազենիկ խաթուն հախտութեց աղջիկն ու մեկնե-
ցաւ:

— Ասլան ձեռքը գողոյցալով ճակտին տարաւ ու պատ-
կասելի գլուխը վար ետիկին գիւղը. հանդչեցուցած՛
սկսաւ մտածել:

— Նազենիկս չը կրնար ապրիլ. մըմնջեց ինքնի-
րենր. կը սիրէ՛, ա՛խ. կը սիրէ զիս, անա անոր
տառապանքը: Ի՞նչ բնելու է, ի՞նչ միջոց կայ իր
արիւնը չը մտնելու: Իմ անձնուերու թիւնս ասոր
մէջ զղջումի մը մահացու զաւարտումն եղած է: Ար-
դէն հալո՛ւմ, մաշու՛մ ու ոսկոր դարձած է:

— Թշուառ մարդ չէր կ'նս, միջոց մը գտնել. անո
գուրդ մը բացուած էր երկու քին միջեւ:

— Կալով վար ետիկին, անոր լեզուն առաջ չէր ել-
թար բառ մը արտայայտեալ. բոլոր մարմնովը կը
դողար ու կզգար թէ սիրտը կը զարնէր իր փախուկ
կուրծքին տակ ու հոգին կը ճմլուէր:

Այսպէս, չարսթ մը սահեցաւ:

Ասլան բարեկամ եղած էր քաղաքացի ազնուական գերդաստանէ անձի մը, որ Մարտ թենց Յովակիմ աղա կը կոչուէր: Կոտորածի սեւ օրերէն առաջ՝ բաւական հարստութեան ու դիրքի տէր մարդ մըն էր ան ու ձայնը լսելի կը լլար թրքական բարձր շէր-ջանակներու մէջ: Բայց այժմ ինկած էր. ազատամբութեան ատեն, վահան անունով, որ քսանեւհինգ տարու, բարձրահասակ, լիք ու յաղթ կազմով, լայն ու կեծ ճակատով համակրելի ու բարեհամբար կեր պարանքով, թաւ պիտերով, խորաթփփանց աչքերով ու վայելագեղ երիտասարդ մըն էր:

Վահն զարգացած էր ու միանգամայն չուկայի կեանքին մէջ եփուած հաղուագիւտ մէկը նկատուած է: Հօրը ախուր անկումէն ետքը՝ պարտաւորուած էր ջոջ աղայի վաճառատունը մանկու ամսականով աչխատել այնպէս որ ստիպուած էր ապրուստ ճարել հօրն ու մօրն, որոնք խոր ծերութեան հասած էին:

Յովակիմ աղա մէկ երկու անգամ Ասլանի մէկ յարկի վրայ շինուած տունը գացած եկած ըլլալով, տեսած էր վտրսենիկին անուշ ու հեղ բնաւորութիւնը. հետեւաբար առաջարկած էր որ բարեկախու թիւնը խնամական կապի մը վրայ հաստատուի:

Ասլան, որ քաղաքը դալէն իվեր այս անգամ Մուրատ անուն տուած էր իրեն, հաւանեցաւ ու նշանեց վարսենիկը:

Բայց հագիւթէ այդ բարեպառն զէպէն իվեր ամիս մը անցած էր, որ մըն ալ յանկարծ ծերունի անձ մը ու քսան տարու երիտասարդ մը ներկայացան Ասլանին:

Մին վարագոյ վանքին Սազ անտառապահն էր, իսկ միւսը՝ անոր որդեգիրն եղող միւրայր վարդենը:

— Աս ո՛ւր մնացիր, մարդ Աստո ծոյ, ըսաւ Աւագ անտառապահը: Օ՛, օ՛, խաթունի տէր ալ եղեր ես հէ՛, Բաւկան ալ փոխուեր ես:

— Է՛, ի՛նչ ընէի, Աւագ անտառապահ, նկատել տուաւ Ասլան գոյնը նետելով: Հրտեցէք նստեցէք:

— Աւագ անտառապահն ու որդեգիրը միմտարի մը վրայ ծալլապտտիկ նստեցան ու խանութի ապրուստներուն հայեցան: Յետոյ Աւագ անտառապահն ըսաւ.

— Կը ճանչնա՞ս ով է պտբանը:

— Չեմ ճանչար, մրմնջեց Ասլան:

— Ասիկա, որդեգիրս է որուն վրայ այն տան խօսեցայ քեզի: Արքանոցի դասնթարքը աւարտեց: Հիմակ կուզեմ որ խոստումդ կատարես ու այն ազջիկը զոր բովդ ասած ես նշանես անոր: Սա կը փափաքիմ որ զուն յուրեանական կապ մը ունենաս ինծի հետ:

— Աղէկ, բայց այդ ազջիկը նշանուած է:

— Որո՞ւ:

— Մարութենց Յովակիմ աղայի որդւոյն:

— Սա սնանկ սցած ընտանիքի՞ն տալու պարտաւորո՞ւեցար. օ՛, շիտակն ըսելով՝ թող զեան նետէիր աւելի աղէկ էր:

— Անանկ է եղեր անոր ճակատագիրն ի՞նչ ընեմ:

— Անանկ չէ. անոր ալիւնը մանկու պէտքը չ՛յայտանի որ միջոց կայ, եկուր մէկդի նետէ այդ նշանդ

ու որդեգրիս տուր աղջիկդ: Անկումէ մը ազատեցիր. նորէն ձեռքովդ ուրիշ անկումի մը մէջ պիտի նետես:

— Անկարելի է այդ եղածն եղած է:

— Անկարելի չէ եւ եղածն ալ եղած չէ. պարտապահողը գլուխդ մի շարժեր, եթէ ոչ կայ ատոր միջոցը. բայց այն ատեն թէ դուն եւ թէ ան կորսուած կ'լլաք: Սա ալ գիտնալու ես որ որդեգրիս ուրիշ մէկը չէ եզեր եթէ ոչ իմ հարստ հորեղբօ, ս զատակը:

— Ձեր հորեղբօ, հարազատ դուստր, ինչու ան ատեն չըսիք:

— Ան ատեն չէի իմացիր. յետոյ խորհրդա որ կերպով մը յայտնի եղաւ: Պատմութիւնը երկար է, միայն թէ սա չափ մը բռնմ. պզտիկ եղած ատենս հայրս Պարսկաստան գացեր է. այտեղ իր կինը մեռած է: Յետոյ Վարալայ վանքը գրկած է զիս որ վարդապետ ըլլայի: Ես անանկ բանի մը աչք չուէի: Բաշկառուելով քաջհոռուելով վանքին մէջ ժամանակ անցուցի. երբ ձերացայ՝ յանձնուեցաւ ինձի անտառապահութիւնը: Վերջապէս որբերու աղակէզ տեսարանը սիրտս լեցւեցած էր: Օր մը վանահօրը դիմեցի ու անանց մին որդեգրեցի. բազմին բերձամբ իմ արինէս մէկը դատեր էի: Բաց պղտիկ էր ան: Ասկից տարի մը առջ Ս... դիւղէն մէկը պատահամամբ վանքն եկաւ ու տեսակցութեան մը մէջ հասկըլուց թէ լուսանօղի Յսկար բանանային եզրայր մըն ալ կար որ շատ ժամանակէ իվեր Պարսկաստան կը գտնուի: Այս տեսակցութեան մէջ ես ամեն բան հասկցայ շիժակ ան իմ զուակս է ու քովիզ

աղջիկն ալ իմ հարստ, այսչափ:

Եթէ սեւ ոձ մը յանկարծ իր կատաղի գալարու մովը պրկուէր Ասլանի վիզը. այնքան պիտի չը սոսկար այն պահուն, որքան սոսկաց անտառապահին այն գերդաստանին պատկանելէն, որուն անունէն այնքան կը պզգար: Ի՞նչ, իր հօրը, իր ամբողջ տոհմին ճրագը մարող հրէշին զաւակն աղջկուն ամուսինն ըլլար. անկարելի էր այդ: Ուրեմն, ի՞նչ ընէր. կա՞ր ուրիշ միջոց մը. խուսափելու ուրիշ ճամբայ մը կը գտնուէ՞ր իրեն ազատելու այդ երկու թերէն:

Ասլան այս բոլորը նկատի առաւ. լայց հասկցաւ որ նեղ դրութեան մէջ էր: Հետեւաբար խորագիտութեան մը գիմել ուզեց ու ըսաւ.

— Մտիկ ըրէ, Աւագ անտառապահս ես քու խօսքդ չեմ կոտրեր, միայն թէ վաղ գիշեր կունայ ըլլալ այդ որ ես ժամանակ ունենամ նշանը կերպով մը Մարութենց Քովակիմ աղային վերադարձնելու:

— Կերդնում. այդ միջոցը լաւ է միմիջեց Աւագ անտառապահը ու որդեգրին հետ մեկնեցան:

Ասլան մինակ մնաց: Ա՛լ մտածելու հարկը չէր մնացեր իրեն: Անմիջապէս խանութը գոցեց ու փսփսացաւ ին լուր տուաւ որ տունը գայ:

Վահան չսպասեց. Ասլանի տունը եկաւ: Հոն ամեն բան հասկցաւ:

— Առ ծնողքդ ու Վարսենիկս Պարսկաստան անցիր գիշերով. այս է միջոցը. ես շուտով կը գտնեմ ձեզ Դավրէժի մէջ, վճռեց Ասլան ու ատանց սպասեցունել տալու զանոնք, նոյն գիշերը հեռացուց:

Յովակիմ տղա, կինը, Վահան ու Վարսենիկ երբ

մեկնեցան, Ասլան առաւ իր պզտիկ բայց թանկագին տուփն, հագաւ մուրացկանի մը զգեստը, դրաւ գլուխը թաղիքէ կտակ մը, կտիսեց ուսէն տոպրակ մը, ձեռքը բռնեց գաւազան մը ու ճամբայ ինկաւ դէպի Կիւսնեանց գիւղը:

— Օ՛հ, անիծեալ սերունդ, մրմնջեց Ասլան ինքնիբեհ: Վերջապէս չը թողուց որ աչքս բանայի այս սիրելի երկրիս մէջ, ի՞նչ ընեմ, Աստուած թող քանդէ քու արմատը:

Գիշերուան ժամը տասնին հասաւ Կիւսնեանց գեւանգրին կողմը շինուած իր տունին քովերը թափառեցաւ մինչեւ որ առտու եղաւ: Տեսաւ որ խօտաղները մէկ երկու եղ ու գոմէջ առած հետերնին իր կողմը կը յառաջանային: Մօտեցաւ ու հարցուց.

— Ինչո՞ւ վարժարան չէք երթար, մանուկներս:

— Մե՞սք, խնդրոցին անոնք,

— Հապա:

— Մենք խօտաղութիւն կանենք:

— Ըսելէ թէ ուրիշներ կերթա՞ն:

— Կերթային, բայց վարժարանը գոցուեցաւ:

— Ինչո՞ւ համար:

— Ի՛նչ գիտնանք, մեր վարժապետը «գօհիթայ է եղեր» ըսելով չարաթ մը առաջ լիսան մէջ, պաննեցին թուրքերը:

Այս տխուր ու միանգամայն սարսափ լուրը անելուն պէս, Ասլան ուղղակի Նազենիկ խաթունին տունը գիմից: Հո՛ր, գետնի վրայ փռուած, ողորմելի անկողնի մը մէջ ինկած կը տգար իր սիրտկան կի՛նն ու մահուան հետ կը տառապէր: Անմիջապէս ձայն տուաւ ու անոր ձեռքերը գոբովանքով մը իր ձեռքերուն մէջ առաւ:

Կինը բացաւ աչքերը ու նայեցաւ. . բայց մէկէնիմէկ չը ճանչցաւ:

— Ես եմ, Ասլանդ եմ, խօտէ հետս, Նազենիկս, թոթօվեց Ասլան:

— Ասլա՞ն, Ասլա՞ն ըսիր, ո՞ւրէ, ո՞ւրէ Ասլանս, մրմնջեց կինը:

— Քովդ եմ, նայէ, ինձի նայէ:

— Այո, այո, դուն ես, Ասլանս ես, բայց, աւա՛ղ, մահուան ժամուն կը հասնիս: Ա՛յ կը մեռնիմ, ա՛յ կը բաժնուիմ քենէ ու վարսենիկէս: Ո՞ւր է ան, ինչո՞ւ չեկաւ: Ա՛խ, ի՞նչ կըլլար, դո՛ւն վերջին անգամ ըլլալով անկից ալ կարօտս կառնէի, ինչպէս պիտի առնեա քենէ: Օ՛՛ֆ Ասլա՛նս, այն օրը սիրտս չընգունեցիր քու տունիդ մէջ, հիմակ բոլորն ալ քուկդ է. աշխարհքս, արեւս, կեանքս քեզի կուտամ: Բե՛ր, տու՛ր, երկնքո՛ւր ինձի ձեռքդ որ չըրթունքներուս տանիմ, որոնք չա՛տ ու չա՛տ ասրիներ կարօտք քաշեցին: Դիր կուրծքիս վրայ ձեռքդ որ վիշտերս հանգչին ու հոգիս ալ տառապելէ դադրի: Ասլա՛ն, ամենէն ետքը որբեւայրի եղայ ու անանկ կը մեռնիմ: Ա՛խ, երկու որբերս կը թողում, անոնք միայն պիտի գան լայու գերեզմանիս վրայ: Օ՛հ, հանգիստ եմ, ցաւերս չեմ զգար, բայց աչքերս կը մթնին, պաղ քրտինք մը կիջնէ ոտքերուս մէջ, Ասլա՛ն, Ասլա՛ն, ներած ես ինձի չէ՞:

Ասլան որ ինքնիրմէն ելած էր այլեւս, ըսաւ.

— Ներա՛ժ եմ, Նազենի՛կս, դո՛ւն յանցաւ որ չէիր:

— Օրհնեա՛լ ըլլաւ, միտ-բա-բով. . . մրմնջեց Նազենիկ ու աչքերը յախտեանապէս գոցեց: Մեռած էր նա:

Ասլան լուր տուաւ դրացիներուն Անմիջապէս
վերցուցին այդ անտէր մեռելը ու թաղեցին:

Սյն առեն Ասլան գիւղին նորընծայ քահանային
առաջարկեց որ երկու որբ մանուկները յտնձնէ
իրեն Պարսկաստան տանելու: Եկեղեցականը կռահե-
լով որ այդ ցնցոտիներու ներքեւ ծպտուող մարդը
հարուստ մը կերեւար, յանձնառու եղաւ:

Ասլան ուղղակի Պարսկաստանի Նազրէթ քաղաքը
համբողջեց ուր գտաւ Մարութենց Յովակիմ աղաի
ընտանիքն ու իր աղջիկը:

— Ահա՛ տարաբա՛ղղ զոհի մը տարաբաղղ որբերը,
ըսաւ Ասլան մորմօքուած ձայնով մը

Ու բոլոր սէլը, բոլոր խանդաղատանքը Նուիրեց
այդ թշուառներուն, որ նք վերն Աստուծոյ ու վարը
իրեն յանձնուած էին:

Ահա այս եղաւ Ասլանի եղերական ու միանգամայն
այն գերազանցապէս անձնուիրական պատմութիւնը
մեր յեղափոխութեան ժամանակակից դէպքերու մէջ:

Ր Ա Ի Ո Ի Ն Ք»

Լրագիր Ազգային եւ Քաղաքական

Կը հրատարակուի

ԱՅԷՆ ՉՈՐԵՔԵՍԵԹԻ ԵՒ ՇԱՐԱԹ ՕՐԵՐ

Թերթը բոլորովին անկողմնակալ եւ գուտ ազգային ուղղութիւն մը կը հետեւի եւ այս ոգւով գործիչներ միայն կը հիւրընկալէ:

Բաժնեգիրք արտասահմանի համար տարեկան 14 ֆր. վեցամսեայ 7 ֆր.

ՀԱՍՑԷ՛ Խմբագրութիւն «Իրւումնի» Վստնա

ԾԱԽՈՒ ԳՐՔԵՐ

ԹԻԱՊՈՐՏԸ Ա. հատոր (162 էրես) 1 ֆր.

Բ. հատոր (432 էրես) 2 ֆր.

ՆՈՐ ԵՐԳԱՐԱՆ ԿԱՃ ՄՐՄՈՒՆՋ ՀԱՅԿԱԿԱՆ
Բ. տպագրութիւն որ Ա. տպագրութենէն 16 էր-
պեր աւելի կը պարունակէ գին 1 ֆր.

ՆԷՏԱ.—Պուլկար յեղափոխական գրագէտ Լիւ-
պէն Գարավէլոֆի խիստ շահեկան մէկ երկն է. որ
կը պատկերացնէ պուլկար ժողովուրդին զիճակը ու
նիստ ու կացը անոր ազատութենէն առաջ.
Գին 50 սնգ.

ՀԱՅՐԵՆԻՔԻ ԶՈՂԵՐ — Պատկերներ ճանկահաս-
յաստանի իրական կեանքէն. գեղջեալ գին 1 ֆր.

ԿԱՐԻՊ Ա.ԽՊԷՐ գին 1 ֆր.

Գիւմեյ ԻՐԱՒՈՒՆՔԻ խմբագրութեան

15067

2013

